



AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ

KMM

KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN MƏLUMATI

Bakı – 2020

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASINDA ƏN YÜKSƏK HÜQUQİ QÜVVƏYƏ MALİKDİR**

**Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının
149-cu maddəsinin I hissəsi**

Təsisçi

Azərbaycan Respublikasının
Konstitusiya Məhkəməsi

1999-cu ildən nəşr olunur

Yetmiş səkkizinci buraxılış

Redaksiya heyəti:

Fərhad Abdullayev (sədr)
Rauf Quliyev
Dürdanə Məmmədova
Tural Aslanov
Anar Hacızadə
Nəzrin Paşayeva
İntiqam Eyvazov

Baş redaktor

Dürdanə Məmmədova

Redaksiyanın ünvanı:

Az1001, Bakı şəhəri, Gənclər meydanı, 1.
Tel: (99412) 492-62-86, 492-98-49
Faks: (99412) 492-86-41

MÜNDƏRİCAT

I hissə

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun Qərarları

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 377.1-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair 29 iyul 2019-cu tarixli qərar	5
“Banklar haqqında” AR Qanununun 1.0.9-cu, “İpoteka haqqında” AR Qanununun 10.5, 14 və 48-ci maddələrinin və AR Mülki Məcəlləsinin 307.4, 405.1 və 477.0.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 9 sentyabr 2019-cu tarixli qərardad	30
Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair 14 oktyabr 2019-cu tarixli qərar	37

II hissə

Məqalələr

Fərhad Abdullayev – Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin fəaliyyətə başlamasından 22 il keçir	60
Südəbə Həsənova – Ulu öndər Heydər Əliyevin xilaskarlıq missiyası	72

III hissə

XXI əsrdə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində müasir nəzəri və praktiki yanaşmalar

Ramin QURBANOV – Heydər Əliyev və Konstitusiyası	89
Xəyyam İSMAYILOV – Siyasi sistemdə normativ hüquqi tənzimləmənin rolu və əhəmiyyəti	96
Rasim AĞASIYEV – Heydər Əliyev konstitusiyası quruluşlu demokratik və hüquqi dövlətin müəllifidir	109
Dürdanə MƏMMƏDOVA – Hüquq mədəniyyəti və insan hüquqları	125
Anar HACIZADƏ – Konstitusiyası ədalət mühakiməsi hüquqi dövlətdə konstitusiyası nəzarətinin yüksək forması kimi	132

Nəzrin PAŞAYEVA – Конституционно-правовое регулирование референдума в Азербайджанской Республике	138
Mehparə FƏTULLAYEVA – Əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbiti	145
Ulduz MUSAYEVA – Права и свободы человека в XXI веке и их реализация, как в Азербайджане, так и за рубежом	151
Araz QƏDİMƏLİYEV – Azərbaycan Respublikasında dövlət idarəçiliyi sahəsində konstitusiya islahatlarının mahiyyəti	165
Nigar DÜNYAMALIYEVA – Qlobal problemlər beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsini zəruri edir.....	176
Nəsim ŞÜKÜROV – Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olan sorğular, müraciətlər və şikayətlərin qeydiyyatı və onların ilkin öyrənilməsi	183

IV hissə **Tədbirlər. Görüşlər**

Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri F. Abdullayev Asiya Konstitusiya Məhkəmələri və Ekvivalent İnstitutlar Assosiasiyasının onlayn Konqresində iştirak etmişdir.....	193
Türkiyə Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Ermənistanın Azərbaycana qarşı növbəti hərbi təxribatını pisləyib.....	195
Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi Silahlı Qüvvələrə Yardım Fonduna dəstək kampaniyasına qoşulmuşdur.....	196

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA
MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN
Q Ə R A R I**

**Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsinin
Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 377.1-ci maddəsi
ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair**

29 iyul 2019-cu il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov (məruzəçi-hakim) və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi İkrəm Şirinov və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının baş məsləhətçisi Sevinc Rəhimovanın,

ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Sərvər Süleymanlı, Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi və tarixi kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Zaur Əzimovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiya icraatı qaydasında açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 377.1-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim İ.Nəcəfovun məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin çıxışlarını, ekspertlərin rəylərini dinləyib, iş

materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) müraciət edərək, Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin (bundan sonra – Ailə Məcəlləsi) 36.9-cu maddəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 377.1-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə qeyd olunur ki, S.Baxşəliyeva ilə İ.Həmzəyev 28 yanvar 1989-cu ildə nikaha daxil olmuş, birgə nikahdan 1991 və 1993-cü il təvəllüdlü iki övladları dünyaya gəlmişdir. 7 may 2007-ci il tarixində onların nikahı məhkəmə qaydasında pozulmuşdur. Lakin nikahın pozulmasından bir ay sonra onlar yenidən bərişmiş və nikahlarını təkrar qeydiyyatı aldırmasalar da, 2018-ci ilin iyun ayına qədər ailə kimi faktiki bir yerdə yaşamış və birgə təsərrüfat aparmışlar. Münasibətləri təkrar pisləşdiyindən S.Baxşəliyeva 17 avqust 2018-ci il tarixində nikahın pozulması haqqında şəhadətnamə almış və 2018-ci ilin avqust ayında məhkəməyə müraciət edərək nikah dövründə əldə olunmuş ümumi birgə əmlakın bölünməsi barədə iddia qaldırmışdır. İddiaçı birgə nikah dövründə, yəni 1999-cu ildə əldə etdikləri və cavabdehin adına qeydiyyatı alınmış iki otaqlı mənzilin $\frac{1}{2}$ hissəsinə onun payının müəyyən olunmasını məhkəmədən xahiş etmişdir. Cavabdeh də iddiaçıya qarşı birgə nikah dövründə, 30 mart 2004-cü ildə əldə edilmiş sonuncunun adına qeydiyyatı alınmış dörd otaqlı evin $\frac{1}{2}$ hissəsinə onun payının müəyyən edilməsinə dair qarşılıqlı iddia qaldırmışdır. İddiaçı isə Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu və Mülki Məcəllənin 375.2-ci maddələrinə istinad edərək qarşılıqlı iddia üzrə iddia müddətinin tətbiqi barədə ərizə vermişdir.

Bakı şəhəri Xətai Rayon Məhkəməsinin 27 noyabr 2018-ci il tarixli qətnaməsi ilə iddia və qarşılıqlı iddia qismən təmin edilərək hər iki evdə iddiaçının və cavabdehin $\frac{1}{2}$ hissədə payları müəyyən edilmişdir.

S.Baxşəliyeva Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə şikayət verərək birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən mübahisəyə tətbiq edilməli

olan Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu və Mülki Məcəllənin 375.2-ci maddələrinin tətbiq edilmədiyini, Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş 3 illik iddia müddətinin tətbiqinin zəruri olduğunun nəzərə alınmadığını və bununla da maddi hüquq normasının imperativ tələblərinin pozulduğunu göstərmişdir.

Cavabdeh İ.Həmzəyev apellyasiya şikayətinə etiraz edərək bildirmişdir ki, iddiaçı ilə nikahları 2007-ci ildə pozulmuş, lakin onlar 2018-ci ilin iyul ayına qədər birgə yaşayaraq təsərrüfat apardıqlarına görə iddiaçının istinad etdiyi 3 illik iddia müddəti onların mübahisəsinə şamil oluna bilməz.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi məsələ ilə bağlı məhkəmə təcrübəsində fərqli yanaşmaların olduğunu nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək qərarına gəlmişdir.

Müraciətdənin qənaətinə görə, mübahisə doğuran və məhkəmə təcrübəsində fərqli yanaşmalara səbəb olan məsələ Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsində müəyyən edilmiş nikah pozulduqda ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi haqqında onların tələbinə dair 3 illik iddia müddətinin axımının məhz hansı andan hesablanmalı olması ilə bağlıdır.

Belə ki, hüquqtətbiqetmə vəzifəsini həyata keçirən bir sıra şəxslər Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətin axımının ər-arvad arasında nikahın pozulması anından başlanmalı olduğunu göstərərək, hüquqi mövqelərini ailə hüquq münasibətlərinin xüsusi (sahəvi) qanunla – Ailə Məcəlləsi ilə tənzimlənməsi, həmin Məcəllənin 2.1-ci maddəsinə əsasən bu Məcəllənin ər-arvad arasında olan digər məsələlərlə yanaşı, həm də onların əmlak və qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləməsi, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Qanununun (bundan sonra – Konstitusiya Qanunu) 10.3-cü maddəsinə görə isə bərabər hüquqi qüvvəyə malik normativ hüquqi aktlar arasında ziddiyyət olduğda sahəvi normativ hüquqi aktın tətbiq olunması ilə əsaslandırırırlar.

Digər mövqe isə ondan ibarətdir ki, bu müddətin axımı əks tərəfin hüququnun pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən hesablanmalı, yəni qeyd edilən iddia müddətinin axımının başlanğıc anı Mülki Məcəllənin 377.1-ci maddəsinin tələbləri əsasında müəyyən edilməlidir. Belə ki, Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsi yalnız iddia müddətini müəyyən etmiş, həmin maddədə müddətin axımının başlanması anı təyin edilməmişdir. Qeyd olunan məsələ

Mülki Məcəllənin 377.1-ci maddəsi ilə tənzimlənmişdir. Belə ki, həmin maddəyə əsasən, iddia müddətinin axımı şəxsin öz hüququnun pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən başlanır. O da qeyd olunmalıdır ki, həmin normanın tələbinə görə, orada müəyyən olunmuş qaydalardan istisnalar yalnız Mülki Məcəllə ilə müəyyənləşdirilə bilər. Bu baxımdan Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsi ilə Mülki Məcəllənin müddətlərlə bağlı normaları arasında hər hansı ziddiyyət mövcud deyildir, ziddiyyət olmuş olsaydı belə, Konstitusiya Qanununun 2.5-ci maddəsinə əsasən, Mülki Məcəllənin müvafiq normaları tətbiq olunmalı idi.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətdə qaldırılan məsələyə aydınlıq gətirilməsi üçün mülkiyyət hüququ və onun məhdudlaşdırılması qaydası, ər-arvadın hüquqi statusu və onların əmlak hüquqları, bununla bağlı yaranan mübahisələrin məhkəmədə baxılması qaydalarını tənzimləyən mülki və ailə qanunvericiliyinin müvafiq normalarının əlaqəli şəkildə təhlil edilməsini zəruri hesab edir.

Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz (Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin I hissəsi və 29-cu maddəsinin I, II və IV hissələri).

Hüquqi dövlətdə mülkiyyət hüququ toxunulmaz olmaqla, subyekt qismində bir şəxs, habelə iki və daha çox şəxs çıxış edə bilər. Yəni əmlak eyni vaxtda bir neçə şəxsə məxsus ola bilər və mülki qanunvericilikdə qeyd edilən münasibətlər ümumi mülkiyyətə dair normalarla tənzimlənir.

Mülki Məcəllənin 213.1-ci maddəsinə əsasən, iki və ya bir neçə şəxsin mülkiyyətində olan əşya onlara ümumi mülkiyyət hüququ əsasında mənsubdur.

Ümumi mülkiyyətin birləşmiş mülkiyyət və paylı mülkiyyət kimi növləri fərqləndirilir. Belə ki, Mülki Məcəllənin 213.2 və 213.5-ci maddələrinə əsasən, əşya mülkiyyət hüququnda mülkiyyətçilərin hər birinin payı müəyyənləşdirilməklə (paylı mülkiyyət) və ya belə paylar müəyyənləşdirilmədən (birləşmiş mülkiyyət) ümumi mülkiyyətdə ola bilər. Birləşmiş mülkiyyət iştirakçılarının razılaşması ilə, razılaşma əldə edilmədikdə isə məhkəmənin qərarına əsasən ümumi əşyaya bu şəxslərin paylı mülkiyyəti müəyyənləşdirilə bilər.

Ümumi mülkiyyət hüququnun yaranmasını şərtləndirən əsaslardan biri də nikahdır. Ər-arvadın ümumi mülkiyyətində olan əmlakın hüquqi rejimi Mülki Məcəllənin 225-ci maddəsi və Ailə Məcəlləsinin 31-37-ci maddələri ilə müəyyən edilir.

Mülki Məcəllənin 225.1-ci maddəsinə görə, ərlə arvadın nikah dövründə qazandıqları əmlak, əgər nikah kontraktında və ya onlar arasındakı razılaşmada ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, onların ümumi mülkiyyətidir.

Ər-arvadın nikah dövründə əldə etdikləri əmlak, bir qayda olaraq, onların birgə mülkiyyətini, yəni payları müəyyənləşdirilmədən ümumi birgə mülkiyyətini təşkil edir.

Ailə Məcəlləsinin 32.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, nikah müddətində ər-arvadın əldə etdikləri əmlak onların ümumi birgə mülkiyyəti sayılır.

Ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi nikah dövründə, eləcə də onlardan birinin tələbi ilə nikah pozulduqdan sonra, habelə kreditor ödəməni ər-arvadın ümumi əmlakında olan onlardan birinin payına yönəltmək üçün ümumi əmlakın bölünməsi tələbi barədə ərizə verdikdə həyata keçirilir. Mübahisə olduqda, ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi, eləcə də bu əmlakda ər-arvadın paylarının müəyyən olunması məhkəmə qaydasında həyata keçirilir (Ailə Məcəlləsinin 36.1 və 36.3-cü maddələri).

Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsinə əsasən, nikah pozulduqda ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi haqqında onların tələbinə 3 illik iddia müddəti tətbiq olunur.

Qeyd olunmalıdır ki, ailə qanunvericiliyində ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi haqqında onların tələbinə xüsusi iddia müddətinin tətbiqinin nəzərdə tutulması vətəndaşları nikahları pozularkən ümumi əmlakdakı paylarını bölüşdürməyə təşviq etməklə mülki dövriyyənin sabitliyinin təmin edilməsinə, ər-arvadın ümumi əmlakı ilə bağlı gələcəkdə yarana biləcək çoxsaylı məhkəmə mübahisələrinin qarşısının alınmasına yönəlmişdir. Belə ki, nikahın pozulmasından sonra uzun müddət ərzində tərəflərin ümumi əmlakdakı paylarının müəyyən edilməsini və bölünməsinə tələb etməməsi tədricən qarşı tərəfdə arxayınlığın, əmlakın tək mülkiyyətçisi olması fikrinin yaranmasına, nəticədə əmlak barəsində təkbaşına sərəncam verməsinə səbəb ola bilər. Bu da əmlaka dair mülkiyyət hüququna malik ərin (arvadın) hüquqlarının pozulması ilə, eləcə də mülki dövriyyənin digər iştirakçılarının (məsələn,

ümumi mülkiyyətdə olan əmlakın yeni sahibi) hüquq və mənafeələrinin pozulması ilə nəticələnə bilər. Ona görə də ümumi birgə mülkiyyətdəki əmlaka dair adına dövlət qeydiyyatı aparılmış ər və ya arvad özü də nikah pozularkən həmin əmlakla bağlı gələcəkdə yarana biləcək mübahisələrin qarşısının alınması üçün digər tərəfin payının müəyyənləşdirilməsi və bölünməsi tələbi ilə çıxış etməsini gözləmədən belə təşəbbüs irəli sürməkdə maraqlı olmalıdır.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müvafiq icra hakimiyyəti orqanı və məhkəmələr tərəfindən nikaha xitam verilərkən tərəflərə onların nikah dövründə əldə etdikləri ümumi əmlaka dair paylarının bölünməsi məsələsinin Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsində göstərilən müddət çərçivəsində həll edilməsinin məqsədamüvafiqliyinin izah edilməsini tövsiyə edir.

Qanunverici Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsində ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi haqqında tələbə dair 3 illik iddia müddətini nəzərdə tutsa da bu müddətin axımının başlanğıcını müəyyən etməmişdir. Lakin Ailə Məcəlləsinin ümumi hissəsinə ailə münasibətlərinə iddia müddətinin tətbiqini müəyyən edən 8-ci maddənin daxil edilməsi ilə iddia müddətinə dair bütün məsələlərin vahid mənbədən tənzim edilməsinə, yəni ictimai münasibətlərin tənzimlənməsinin sabitliyinə nail olunmuşdur.

Belə ki, Ailə Məcəlləsinin 8-ci maddəsinə əsasən, pozulmuş hüquqların müdafiəsi üçün bu Məcəllədə müəyyən olunmuş müddətlər istisna olmaqla, ailə münasibətlərindən irəli gələn tələblərə iddia müddəti şamil olunmur. İddia müddətini müəyyən edən normaların tətbiqi zamanı məhkəmə Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydaları rəhbər tutur.

Göründüyü kimi, qanunverici Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsində nəzərdə tutulan ümumi əmlakın bölünməsi haqqında tələblərə 3 illik iddia müddətini tətbiq edərkən, bütün hallarda Mülki Məcəllənin qaydalarının rəhbər tutulmalı olduğunu müəyyən etmişdir.

Ailə Məcəlləsinin 8.2-ci maddəsi imperativ olmaqla blankət xarakterli normadır. Belə normalar başqa hüquq mənbələrinə istinad etməklə konkret ictimai münasibətləri tam və ya qismən digər müvafiq qanunvericilik aktı ilə tənzimləmək məqsədini daşıyır.

Qanunverici konkret hallarda bəzi məsələlərin həllini həmin məsələ ilə bağlı ictimai münasibətləri tənzimləyən normativ hüquqi aktın özü ilə deyil, digər normativ aktla funksional əlaqədə müəyyən etməklə, hüquqi tənzimləmədə təkrarlığa yol verməni aradan qaldırmış olur. Bununla da qanunverici normayaratmada zəruri institutların funksional əlaqəsinə nail olaraq, müxtəlif aspektlərə malik hər bir ictimai münasibətin hüquqi tənzimləməsini təmin edir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətdə qaldırılan məsələnin iddia müddəti ilə bağlı olduğunu nəzərə alaraq, Mülki Məcəllənin müvafiq normaları ilə bağlı formalaşdırdığı hüquqi mövqelərinin açıqlanmasını zəruri hesab edir.

İddia müddəti institutu mülki dövriyyənin, hüquq münasibətlərinin müəyyənliyini və sabitliyini yaratmaq, onların iştirakçılarını intizamlandırmaq, hüquq münasibətlərinin subyektlərinin hüquq və qanuni maraqlarının müddət baxımından vaxtında müdafiəsini və bərpasını təmin etmək məqsədi daşıyır. Belə ki, pozulmuş hüquqların məcburi müdafiəsi üçün əqlabatan müddət məhdudiyətlərinin olmaması işin baxılması üçün əhəmiyyət kəsb edən sübutların toplanmasının və saxlanması üçün lazımlı olduğunu nəzərə almayan cavabdehlərin və üçüncü şəxslərin qanunla qorunan hüquq və maraqlarının pozulmasına gətirib çıxarardı. Mübahisə tərəfinin ərizəsi əsasında məhkəmə tərəfindən iddia müddətinin tətbiqi mülki mübahisə tərəflərini əsaslandırılmamış çəkişmələrdən qoruyur və eyni zamanda, onları öz hüquqlarını vaxtında həyata keçirmələrinə və müdafiəsinə məcbur edir.

Mülki Məcəllənin 367.1-ci maddəsinə görə, müddət mülki hüquq və vəzifələrin əmələ gəlməsinin, dəyişdirilməsinin və xitamının bağlı olduğu vaxtdır.

Həmin Məcəllənin 372.2-ci maddəsinə əsasən, hüququ pozulmuş şəxsin iddiası ilə hüququn müdafiəsi üçün müddət iddia müddəti sayılır.

Mülki Məcəllənin 377.1-ci maddəsinə əsasən, iddia müddətinin axımı şəxsin öz hüququnun pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən başlayır.

Göründüyü kimi qanunverici əmlak və qeyri əmlak hüquqlarının pozulmasına dair iddia hüququna tətbiq edilən iddia müddətinin axımının başlanmasını şəxsin hüququnun pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu günlə şərtləndirmişdir.

Şəxsin öz əmlak və ya qeyri-əmlak hüququnun pozulduğunu bildiyi hal elə hüquqi faktdır ki, onu bilməsi şəxsdən asılı olmur. O, müəyyən müddət keçdikdən sonra bu hüquqi fakt barədə hər hansı mənbədən xəbər tutur və hüququnun pozulduğunu bilir.

Şəxsin öz əmlak və ya qeyri-əmlak hüququnun pozulduğunu bilməli olduğu hal isə elə hüquqi faktdır ki, şəxsin bu hüquqi fakt barədə məlumatının olmaması mümkünsüzdür.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, qanun iddia müddətinin axımının başlanmasını obyektiv anla deyil, subyektiv anla əlaqələndirir. Məhz bu andan maddi mənada iddia hüququ əmələ gəlir. Maddi mənada iddia hüququ dedikdə, mülki hüquqların məcburi həyata keçirilməsi imkanı başa düşülür və bu imkan müəyyən müddətlə məhdudlaşır. Prosesual mənada iddia hüququ, yəni pozulmuş hüququn müdafiəsi üçün iddia ilə məhkəməyə müraciət etmək imkanı isə hər hansı vaxtla (anla) məhdudlaşdırılmadan həmişə saxlanılır və mövcud olur.

Göstərilən hüquqi mövqe həmçinin, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun L.İ.Binnətovanın şikayəti üzrə 2008-ci il 8 may tarixli Qərarında da öz əksini tapmışdır. Həmin Qərada qeyd olunmuşdur ki, məhkəmə müdafiə hüququ mütləq hüquq olmadığına görə müəyyən şərtlərin mövcudluğunda konkret məhdudiyyətlərə məruz qala bilər. Lakin yalnız qanunvericilik səviyyəsində müəyyən oluna biləcək belə məhdudiyyətlər Konstitusiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları ləğv edə bilməz. Bu məhdudiyyətlər məhkəmələr tərəfindən özbaşına deyil, hüququn təbiətinə uyğunlaşa bilən, müvafiq hüquqa mütənasib şəkildə və eyni zamanda bu hüququn hüdudları kimi düzgün tətbiq edilməlidir. Subyektiv hüququn həyata keçirilməsi, onun hüdudlarının qanunvericilik səviyyəsində tənzimlənməsi hüquqi müəyyənlik və hüquqi təmin olunma prinsiplərinə xidmət edir. Bu, həmçinin hüququn təmin olunması üçün məhkəmə müdafiə mexanizmlərindən istifadə zamanı ədalət mühakiməsinin obyektiv meyarlarından faydalanmaq imkanı yaradır.

Ailə Məcəlləsinin 8.2-ci maddəsinə əsasən iddia müddətini müəyyən edən normaların tətbiqi zamanı məhkəmə, Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydaları rəhbər tutur. Hər hansı bir mülki mübahisənin qanuni həlli baxımından iddia müddətlərinin axımının başlanğıcının müəyyənləşdirilməsi ilə yanaşı mübahisəyə aid bütün digər hallar da nəzərə alınmalıdır. İddia müddətinin tətbiqi qaydalarına riayət edilməsi üçün ilk növbədə nəzərə alınmalıdır ki,

iddia etmək hüququ iddianı təqdim etmə və iddianın təmin olunması hüquqlarından ibarətdir. Birinci hüquq məhkəmədən yaranmış mübahisəyə baxılmasını və müvafiq prosessual qaydada həll edilməsini tələb etmək hüququdur. Bu hüququn həyata keçirilməsi hər hansı iddia müddətinin keçməsindən asılı deyil. Buna görə də, iddia müddətinin keçməsindən asılı olmayaraq məhkəməyə iddianı təqdim etmək mümkündür (Mülki Məcəllənin 375.1-ci maddəsi). İkinci hüquq iddia tələblərinin məhkəmə vasitəsi ilə məcburi şəkildə həyata keçirilməsinin mümkünlüyünü nəzərdə tutur. İddia müddətinin keçməsi məhz bu mümkünlüyün qarşısını alır və məhkəmə tərəfindən iddiadan imtina edilməsinə əsas kimi götürülür (Mülki Məcəllənin 375.2-ci maddəsi).

İddia müddətinin keçməsinə görə iddianı rədd edərkən, məhkəmə əvvəlcə iddiaçının müvafiq subyektiv hüquqa malik olub-olmamasını və cavabdeh tərəfindən həmin hüququn pozulub-pozulmadığını araşdırmalıdır.

İddia müddəti pozulmuş hüququn müdafiəsinin müddəti kimi bu müddətin axımının başlanmasına səbəb olan subyektiv hüququn pozulması ilə ayrılmaz surətdə bağlıdır. Buna görə, məhkəmə qabaqcadan iddiaçının müvafiq subyektiv hüquqa malik olub-olmaması, subyektiv hüququn pozulub-pozulmaması, cavabdehin bu pozuntunu edib-etməməsi məsələlərini araşdırmadan iddia müddətinin keçməsinə görə iddianı rədd etməkdə haqlı deyil. İddia müddətinin keçməsinə görə iddianı rədd etmiş, lakin subyektiv mülki hüququn pozulması məsələsini həll etməyən məhkəmə aktı daxilən ziddiyyətli və əsassızdır, çünki iddia müddətinin keçməsinə görə məhkəmənin gəldiyi nəticə lazımi əsasa söykənmir.

Beləliklə, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, qanunverici iddia müddətinin axımının başlamasını subyektiv hüququn pozulması ilə əlaqələndirdiyindən, ər-arvadın nikah dövründə əldə etdikləri ümumi əmlakdakı paylarının bölünməsi tələbinə dair iddia müddətinin axımı nikah pozulduğu andan deyil, tərəfin həmin əmlakla bağlı hüquqlarının pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən hesablanmalıdır.

Bununla bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, məhkəmələr ər-arvadın ümumi əmlakdakı paylarının bölünməsi tələbinə dair iddialara baxarkən müvafiq tərəfin ümumi əmlakla bağlı hüquqlarının pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu günü

müəyyən etmək üçün işin konkret hallarını ətraflı araşdıraraq müvafiq nəticəyə gəlməlidir.

Məsələyə başqa cür yanaşma, yəni, nikah dövründə ər-arvadın əldə etdiyi ümumi əmlakdakı paylarının bölünməsi tələbinə dair iddia müddətinin axımının nikah pozulduğu andan hesablanması ər-arvadın ümumi əmlakla bağlı mülkiyyət hüquqlarının realizə imkanlarının qeyri-mütənasib və qanunvericiliyin mahiyyətinə zidd məhdudlaşdırılmasına səbəb ola bilər.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 220.6 və 221-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 4 aprel tarixli Qərarında göstərmişdir ki, “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanununda hüquq və azadlıqların, o cümlədən mülkiyyət hüququnun ümumi məhdudiyətlərinin hüdudları müəyyən olunmuşdur. Mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılması qanunçuluğun tələbinə cavab verməli, qoyulan məhdudiyətlər həmin hüququn mahiyyətini dəyişməməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi məqsədilə tətbiq edilməli, qanuni məqsədə yönəlməli və həmin məqsədə mütənasib olmalıdır. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsinə əsasən, heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə, qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Qeyd olunan normanın məzmunundan görünür ki, mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılması qanunçuluğun tələblərinə cavab verməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi məqsədilə tətbiq edilməli, mütənasib olmalı və bu konstitusiya hüququnun mahiyyətini dəyişməməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Konstitusiyanın 17 və 34-cü maddələrində, eləcə də Ailə Məcəlləsində öz əksini tapmış prinsiplərdən çıxış edərək əvvəlki qərarlarında formalaşdırdığı hüquqi mövqeyini təkrarlayaraq bir daha qeyd edir ki, Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin I hissəsinə müvafiq olaraq, cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailə dövlətin xüsusi himayəsindədir. Konstitusiyanın 34-cü maddəsinin I və II hissələrinə əsasən, hər kəsin qanunla nəzərdə tutulmuş yaşa çatdıqda ailə qurmaq hüququ vardır. Nikah könüllü razılıq əsasında bağlanılır. Ailə Məcəlləsinin

2.3-cü maddəsinə əsasən, nikah kişi ilə qadının ailə qurmaq məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanında qeydiyyatata alınan könüllü ittifaqdır. Həmin Məcəllənin 1.4-cü maddəsində təsbit olunmuş digər mühüm prinsipə əsasən, Azərbaycan Respublikasında nikah və ailə münasibətlərinin hüquqi baxımdan tənzimlənməsi dövlət tərəfindən həyata keçirilir və yalnız müvafiq icra hakimiyyəti orqanında bağlanmış nikah tanınır. Beləliklə, qanunvericiliyin imperativ göstərişinə görə, ailə münasibətlərinə könüllü və iradə sərbəstliyi əsasında daxil olan qadın və kişinin nikahı yalnız dövlətin müəyyən etdiyi qaydada rəsmiləşdirildikdən sonra tanınır (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 307.2.4-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2010-cu il 2 noyabr tarixli Qərarı).

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bir daha vurğulamağı vacib bilir ki, yalnız qanunvericiliyin tələbinə uyğun şəkildə bağlanmış və dövlət qeydiyyatına alınmış nikah dövlət tərəfindən tanınır və belə nikahdan irəli gələn hüquq və vəzifələr, həmçinin əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətləri qanuni nikahdan irəli gələn münasibətlər kimi dövlət tərəfindən təminat altına alınır.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərarı ilə mülki və ailə qanunvericiliyinin müvafiq normalarına verilmiş şərh nəticəsində həmin normaların təcürbi tətbiqində müəyyən dəyişikliklərə səbəb ola biləcəyini nəzərə alaraq, mülki dövriyyənin sabitliyinin, məhkəmə qərarlarının stabilliyinin və nüfuzunun qorunması məqsədi ilə Plenum hesab edir ki, Qərada əks olunmuş hüquqi mövqelər onun qüvvəyə minməsindən sonra yaranan, habelə məhkəmələrin hal-hazırda icraatında olan mübahisələrə şamil olunmalıdır.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

– Ailə Məcəlləsinin 8.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, həmin Məcəllənin 36.9-cu maddəsində müəyyən edilmiş 3 illik iddia müddətinin axımı Mülki Məcəllənin 377.1-ci maddəsinə əsasən, ər-arvadın hər birinin ümumi əmlaka olan mülkiyyət hüququnun pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən hesablanır;

– bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində göstərilən hüquqi mövqedən çıxış edərək müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və məhkəmələrə tövsiyə olunsun ki, nikaha xitam verilərkən tərəflərə

onların nikah dövründə əldə etdikləri ümumi əmlaka dair paylarının bölünməsi məsələsinin Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsində göstərilən müddət çərçivəsində həll edilməsinin məqsədə-müvafiqliyi izah edilsin.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A A L D I:

1. Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 8.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, həmin Məcəllənin 36.9-cu maddəsində müəyyən edilmiş 3 illik iddia müddətinin axımı Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 377.1-ci maddəsinə əsasən, ər-arvadın hər birinin ümumi əmlaka olan mülkiyyət hüququnun pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən hesablanır.

2. Bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində göstərilən hüquqi mövqedən çıxış edərək müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və məhkəmələrə tövsiyə olunsun ki, nikaha xitam verilərkən tərəflərə onların nikah dövründə əldə etdikləri ümumi əmlaka dair paylarının bölünməsi məsələsinin Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsində göstərilən müddət çərçivəsində həll edilməsinin məqsədə-müvafiqliyi izah edilsin.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində, “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О толковании статьи 36.9 Семейного кодекса Азербайджанской Республики во взаимосвязи со статьей 377.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики

29 июля 2019 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Судабы Гасановой, Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова (судья-докладчик) и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева,

представителей заинтересованных субъектов – судьи Бакинского апелляционного суда Икрама Ширинова и главного консультанта Аппарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Севиндж Рагимовой,

эксперта – доцента кафедры гражданского права юридического факультета Бакинского государственного университета, доктора

философии по праву Сервера Сулейманлы, доцента кафедры теории и истории государства и права, доктора философии по праву Заура Азимова.

В соответствии с частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики на основании обращения Бакинского апелляционного суда рассмотрел в открытом судебном заседании в порядке особого конституционного производства конституционное дело о толковании статьи 36.9 Семейного

кодекса Азербайджанской Республики во взаимосвязи со статьей 377.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики.

Заслушав доклад судьи И.Наджафова по делу, выступления представителей заинтересованных субъектов, мнение эксперта, изучив и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л:

Бакинский апелляционный суд, обратившись в Конституционный суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный суд), просил дать толкование статьи 36.9 Семейного кодекса Азербайджанской Республики (далее – Семейный кодекс) во взаимосвязи со статьей 377.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики (далее – Гражданский кодекс).

В обращении отмечается, что С.Бахшалиева и И.Гамзаев 28 января 1989 года вступили в брак, в 1991 и 1993 годах от совместного брака родились двое детей. 7 мая 2007 года их брак был расторгнут в судебном порядке. Однако спустя месяц после расторжения брака они вновь помирились и, хотя повторно не зарегистрировали брак, до июня 2018 года фактически жили вместе, как семья, и вели совместное хозяйство. Из-за повторного ухудшения отношений 17 августа 2018 года С.Бахшалиева получила свидетельство о расторжении брака и в августе 2018 года,

обратившись в суд, подала иск о разделе общего совместного имущества, нажитого в период брака. Истец просила суд признать ее право на $\frac{1}{2}$ доли двухкомнатной квартиры, приобретенной в период совместного брака, то есть в 1999 году, и зарегистрированной на имя ответчика. Ответчик подал против истца встречный иск о признании его права на $\frac{1}{2}$ доли четырехкомнатной квартиры, приобретенной в период совместного брака – 30 марта 2004 года и зарегистрированной на имя последней. Истец же, ссылаясь на статьи 36.9 Семейного кодекса и 375.2 Гражданского кодекса, подала заявление о применении срока исковой давности по встречному иску.

Решением Хатаинского районного суда города Баку от 27 ноября 2018 года иск и встречный иск были частично удовлетво-

рены, признано право истца и ответчика на ½ доли в обеих квартирах.

С.Бахшалиева, подав жалобу в Бакинский апелляционный суд, указала, что статьи 36.9 Семейного кодекса и 375.2 Гражданского кодекса, подлежащие применению судом первой инстанции к спору, не были применены, не учтена необходимость применения трехлетнего срока исковой давности, предусмотренного статьей 36.9 Семейного кодекса, тем самым оказались нарушены императивные требования нормы материального права.

Ответчик И.Гамзаев, возражая против апелляционной жалобы, отметил, что брак с истцом был расторгнут в 2007 году, однако они до июля 2018 года жили вместе и вели совместное хозяйство, поэтому трехлетний срок исковой давности, на котором настаивает истец, не может распространяться на их отношения.

Бакинский апелляционный суд, учитывая имеющиеся в судебной практике различные подходы к данному вопросу, решил обратиться в Конституционный суд.

По мнению обратившегося, вопрос, вызывающий спор и способствующий различным подходам в судебной практике, связан именно с тем, с какого момента исчисляется течение установленного статьей 36.9 Семейного кодекса трехлетнего срока исковой давности, применяемого к требованиям супругов о разделе общего имущества супругов, брак которых расторгнут.

Так, ряд лиц, осуществляющих правоприменительную деятельность, указывая, что течение срока, предусмотренного статьей 36.9 Семейного кодекса, исчисляется с момента расторжения брака между супругами, мотивирует свою правовую позицию регулированием семейно-правовых отношений специальным (отраслевым) законом – Семейным кодексом, регулированием имущественных и неимущественных отношений супругов, как и других вопросов между ними, на основании статьи 2.1 данного Кодекса и применением согласно статье 10.3 Конституционного закона Азербайджанской Республики «О нормативных правовых актах» отраслевого нормативного правового акта в случае противоречия между нормативными правовыми актами, обладающими равной юридической силой.

Другая позиция заключается в том, что течение данного срока исчисляется со дня, когда противоположная сторона узнала или

должна была узнать о нарушении своего права, то есть момент начала течения отмеченного срока исковой давности устанавливается на основании требований статьи 377.1 Гражданского кодекса. Так, статья 36.9 Семейного кодекса устанавливает лишь срок исковой давности, в данной статье не

обозначен момент начала течения срока. Отмеченный вопрос регулируется статьей 377.1 Гражданского кодекса. Так, на основании данной статьи, течение срока исковой давности начинается со дня, когда лицо узнало или должно было узнать о нарушении своего права. Следует также отметить, что согласно требованию данной нормы, изъятия из этого правила устанавливаются лишь Гражданским кодексом. В этом контексте между статьей 36.9 Семейного кодекса и нормами Гражданского кодекса, связанного со сроками, нет никакого противоречия, но даже если бы оно имело место, то на основании статьи 2.5 Конституционного закона, применялись соответствующие нормы Гражданского кодекса.

Для внесения ясности в поставленный в обращении вопрос Пленум Конституционного суда считает необходимым проанализировать во взаимосвязи соответствующие нормы гражданского и семейного законодательства, регулирующие право собственности и порядок его ограничения, правовой статус супругов и их имущественные права, правила рассмотрения в суде возникающих в связи с этим споров.

В Азербайджанской Республике собственность неприкосновенна и охраняется государством. Каждый имеет право собственности. Право собственности, в том числе право частной собственности, охраняется законом. Никто не может быть лишен собственности, иначе как по решению суда (часть I статьи 13, части I, II и IV статьи 29 Конституции).

В правовом государстве право собственности неприкосновенно, а в качестве субъекта могут выступать одно, а также два и более лиц, то есть имущество может принадлежать нескольким лицам одновременно, а отмеченные в гражданском законодательстве отношения регулируются нормами относительно общей собственности.

На основании статьи 213.1 Гражданского кодекса, вещь, находящаяся в собственности двух или нескольких лиц, принадлежит им по праву общей собственности.

Общая собственность подразделяется на совместную и долевую. Так, на основании статей 213.2 и 213.5 Гражданского кодекса, вещь может находиться в общей собственности с определением доли каждого из собственников в праве собственности (долевая собственность) или без определения таких долей (совместная собственность). По соглашению участников совместной собственности, а при недостижении согласия по решению суда на общую вещь может быть установлена долевая собственность этих лиц.

Одним из оснований, обуславливающих право общей собственности, является брак. Правовой режим имущества, находящегося в общей собственности супругов, устанавливается статьей 225 Гражданского кодекса и статьями 31-37 Семейного кодекса.

Согласно статье 225.1 Гражданского кодекса, имущество, нажитое супругами во время брака, является их общей собственностью, если иное не установлено брачным контрактом или соглашением между ними.

Имущество, нажитое супругами во время брака, как правило, является их совместной собственностью, то есть общей совместной собственностью без установления долей.

В соответствии со статьей 32.1 Семейного кодекса, имущество, нажитое супругами во время брака, признается их общей совместной собственностью.

Раздел общего имущества супругов может быть произведен как в период брака, так и после его расторжения по требованию любого из супругов, а также в случае заявления кредитором требования о разделе общего имущества супругов для обращения взыскания на долю одного из супругов в общем имуществе супругов. В случае спора раздел общего имущества супругов, а также определение долей супругов в этом имуществе производятся в судебном порядке (статьи 36.1 и 36.3 Семейного кодекса).

На основании статьи 36.9 Семейного кодекса, к требованиям супругов о разделе общего имущества супругов, брак которых расторгнут, применяется трехлетний срок исковой давности.

Следует отметить, что предусмотренное в семейном законодательстве применение специального срока исковой давности к требованиям супругов о разделе их общего имущества направлено на обеспечение стабильности гражданского оборота путем поощрения раздела гражданами долей в общем имуществе при расторжении брака, предупреждение возможных дальнейших многочисленных судебных споров, связанных с общим имуществом супругов. Так, если супруги на протяжении длительного времени после расторжения брака не требуют установления и раздела долей в общем имуществе, то это постепенно может привести к возникновению у противоположной стороны успокоенности, мысли о том, что она является единственным собственником имущества и как результат – единоличному распоряжению имуществом. А это может обернуться нарушением прав мужа (жены), обладающего правом собственности на имущество, а также нарушением прав и интересов других участников гражданского оборота (к примеру, нового владельца имущества, находящегося в общей собственности). Поэтому при расторжении брака муж или жена, на имя которых зарегистрировано имущество, находящееся

в общей совместной собственности, для предупреждения возможных дальнейших споров, связанных с данным имуществом, должны быть заинтересованы в том, чтобы, не ожидая выступления противоположной стороны с требованием установления и раздела долей, самим выдвинуть такую инициативу.

Учитывая вышеуказанное, Пленум Конституционного суда рекомендует соответствующему органу исполнительной власти и судам при расторжении брака разъяснять сторонам целесообразность решения вопроса раздела долей в общем имуществе, нажитом в период брака, в рамках срока, указанного в статье 36.9 Семейного кодекса.

Хотя статья 36.9 Семейного кодекса предусматривает трехлетний срок исковой давности к требованиям супругов о разделе общего имущества, тем не менее, не устанавливает начала течения данного срока. Однако с включением в общую часть Семейного кодекса статьи 8, устанавливающей применение исковой давности в семейных отношениях, было достигнуто регулирование всех вопросов относительно исковой давности из едино-

го источника, то есть стабильность регулирования общественных отношений.

Так, на основании статьи 8 Семейного кодекса, на требования, вытекающие из семейных отношений, исковая давность не распространяется, за исключением случаев, если срок для защиты нарушенного права установлен настоящим кодексом. При применении норм, устанавливающих исковую давность, суд руководствуется правилами, предусмотренными Гражданским кодексом.

Как видно, законодатель, применяя предусмотренный в статье 36.9 Семейного кодекса трехлетний срок исковой давности к требованиям о

разделе общего имущества, установил, что во всех случаях необходимо руководствоваться правилами Гражданского кодекса.

Статья 8.2 Семейного кодекса, являясь императивной нормой, носит бланкетный характер. Такие нормы преследуют цель полного или частичного регулирования конкретных общественных отношений другим законодательным актом со ссылкой на иные правовые источники.

Законодатель, устанавливая в конкретных случаях решение некоторых вопросов в функциональной связи не с самим нормативным правовым актом, регулирующим общественные отношения, связанные с данным вопросом, а другим нормативным актом, устраняет дублирование в правовом регулировании. Тем самым законодатель, добившись функциональной связи необходимых институтов в нормотворчестве, обеспечивает правовое регулирование всех общественных отношений, обладающих различными аспектами.

Учитывая то, что поставленный в обращении вопрос связан со сроком исковой давности, Пленум Конституционного суда считает необходимым изложить правовые позиции, сформированные им в связи с соответствующими нормами Гражданского кодекса.

Институт исковой давности преследует цель создания определенности и стабильности гражданского оборота, правоотношений, дисциплинирования их участников, обеспечения с точки зрения срока своевременной защиты и восстановления прав и законных интересов субъектов правоотношений. Так, отсутствие ограничений разумного срока для принудительной защиты нарушенных прав привело бы к нарушению охраняемых законом прав

и интересов ответчиков и третьих лиц, не предусмотревших важности сбора и хранения доказательств,

представляющих значение для рассмотрения дела. Применение судом срока исковой давности на основании заявления оспаривающей стороны оберегает стороны гражданского спора от немотивированных разбирательств, а также принуждает их к своевременной реализации и защите своих прав.

Согласно статье 367.1 Гражданского кодекса, сроком является время, с которым связаны возникновение, изменение и прекращение гражданских прав и обязанностей.

На основании статьи 372.2 данного кодекса, исковой давностью признается срок для защиты права по иску лица, право которого нарушено.

На основании статьи 377.1 Гражданского кодекса, течение срока исковой давности начинается со дня, когда лицо узнало или должно было узнать о нарушении своего права.

Как видно, законодатель обусловил начало течения срока исковой давности, применяемого к праву по иску относительно нарушения имущественных и неимущественных прав, днем, когда лицо узнало или должно было узнать о нарушении своего права.

Обстоятельство, когда лицо узнало о нарушении своего имущественного или неимущественного права, является таким юридическим фактом, который не зависит от лица. Спустя определенное время оно из тех или иных источников получает информацию о данном правовом факте и узнает о нарушении своего права.

Обстоятельство же, когда лицо должно было узнать о нарушении своего

дическим фактом, когда отсутствие у лица информации о данном юридическом факте невозможно.

Пленум Конституционного суда отмечает, что закон связывает начало течения срока исковой давности не с объективным, а субъективным моментом. Именно с этого момента возникает право на иск в материальном смысле. Под правом на иск в материальном смысле подразумевается принудительная реализация гражданских прав, причем данная возможность ограничивается определенным сроком. Право же на иск в процессуальном смысле, то есть возможность обратиться в суд с иском для защиты

нарушенного права всегда сохраняется и существует без какого бы то ни было ограничения по времени (моменту).

Указанная правовая позиция нашла отражение также в Постановлении Пленума Конституционного суда от 8 мая 2008 года по жалобе Л.И.Биннатовой. В данном Постановлении отмечается, что право на судебную защиту, не являющееся обязательным правом, при определенных условиях может подвергнуться конкретным ограничениям. Однако такие ограничения, определяемые только на уровне законодательства, не могут отменять права и свободы, закрепленные в Конституции. Эти ограничения должны применяться судами не произвольно, а правильно, в форме, приспособленной к природе права, соразмерной с соответствующим правом, и в тоже время в рамках данного права. Осуществление субъективного права, регулирование его рамок на уровне законодательства служат принципам правового определения и правового обеспечения. Это также создает возможность пользоваться объективными критериями правосудия во время использования механизмов судебной защиты для обеспечения права.

На основании статьи 8.2 Семейного кодекса, при применении норм, устанавливающих исковую давность, суд руководствуется правилами, предусмотренными Гражданским кодексом. Наряду с установлением начала течения срока исковой давности с точки зрения законного разрешения того или иного гражданского спора, следует также учитывать все остальные обстоятельства, относящиеся к спору. Для соблюдения правил применения срока исковой давности в первую очередь следует учесть, что право на иск состоит из права на предъявление иска и права на удовлетворение иска. Первое – право требования от суда рассмотрения возникшего спора и разрешения его в соответствующем процессуальном порядке. Реализация данного права не зависит от истечения срока исковой давности. Поэтому иск можно предъявить в суд независимо от истечения срока исковой давности (статья 375.1 Гражданского кодекса). Второе право предусматривает возможность принудительного осуществления исковых требований через суд. Истечение срока исковой давности препятствует этой возможности и является основанием к вынесению судом решения об отказе в иске (статья 375.2 Гражданского кодекса).

При вынесении решения об отказе в иске в связи с истечением срока исковой давности суд должен вначале выяснить, обладает ли истец соответствующим субъективным правом, и было ли нарушено данное право ответчиком.

Срок исковой давности, как срок защиты нарушенного права, неразрывно связан с нарушением субъективного права, явившимся причиной начала течения данного срока. Поэтому суд не прав, вынося решение об отказе в иске в связи с истечением срока исковой давности без предварительного выяснения вопросов о том, обладает ли истец субъективным правом, было ли нарушено данное право, совершил ли ответчик такое нарушение. Судебный акт, отклонивший иск в связи с

истечением срока исковой давности, при этом не разрешивший вопроса нарушения субъективного гражданского права, является по сути противоречивым и необоснованным, так как вывод, к которому суд пришел в связи с истечением срока исковой давности, не мотивирован надлежащим образом.

Таким образом, законодатель увязывает начало течения срока исковой давности с нарушением субъективного права, поэтому Пленум Конституционного суда приходит к такому выводу, что течение срока исковой давности относительно требования о разделе долей супругов в общем имуществе, нажитом во время брака, должно исчисляться не с момента расторжения брака, а со дня, когда сторона узнала или должна была узнать о нарушении своих прав, связанных с данным имуществом.

В связи с этим Пленум Конституционного суда отмечает, что суды при рассмотрении исков относительно требования о разделе долей супругов в общем имуществе должны, детально изучив конкретные обстоятельства дела для установления дня, когда соответствующая сторона узнала или должна была узнать о нарушении своих прав, связанных с общим имуществом, прийти к соответствующему выводу.

Иной подход к вопросу, то есть исчисление течения срока исковой давности относительно требования о разделе долей супругов в общем имуществе, нажитом во время брака, с момента расторжения брака, привело бы к непропорциональному и противоречащему сути законодательства ограничению возмож-

ностей реализации супругами прав собственности, связанных с общим имуществом.

В Постановлении «О толковании некоторых положений статей 220.6 и 221 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики» от 4 апреля 2014

года Пленум Конституционного суда указал, что в Конституционном законе Азербайджанской Республики “О регулировании осуществления прав и свобод человека в Азербайджанской Республике” установлены пределы общих ограничений прав и свобод, в том числе права собственности. Ограничение права собственности должно отвечать требованиям законности, установленные ограничения должны не менять сути данного права, а применяться в целях защиты прав и свобод других лиц, быть направленными на законные цели и соразмерными этим целям. Согласно статье 1 Протокола №1 к Конвенции «О защите прав человека и основных свобод» никто не может быть лишен своего имущества иначе как в интересах общества и на условиях, предусмотренных законом и общими принципами международного права. Из содержания указанных норм видно, что ограничение права собственности должно отвечать требованиям законности, применяться в целях защиты прав и свобод других лиц, быть соразмерным и не менять сути данного конституционного права.

Исходя из статей 17 и 34 Конституции, а также принципов, нашедших отражение в Семейном кодексе, Пленум Конституционного суда, повторяя правовые позиции, сформированные в предыдущих постановлениях, еще раз отмечает, что в соответствии с частью I статьи 17 Конституции семья как основная ячейка общества находится под особой опекой государства. На основании частей I и II статьи 34 Конституции, каждый обладает правом на создание семьи по достижении указанного в законе возраста. Брак заключается на основе добровольного согласия. На основании статьи 2.3 Семейного кодекса, брак является добровольным союзом мужчины и женщины, зарегистрированным в соответствующем органе исполнительной власти с целью создания семьи. На основании другого важного принципа, закрепленного в статье 1.4 данного кодекса, в Азербайджанской

Республике правовое регулирование брачных и семейных отношений с юридической точки зрения осуществляется государством, и признается только брак, заключенный в соответствующем органе исполнительной власти. Таким образом, согласно императивному указанию законодательства, брак женщины и мужчины, вступивших в семейные отношения добровольно и на основе свободы воли, признается только после его оформления в установленном государством порядке (Постановление Пленума Конституционного суда «О толковании статьи 307.2.4 Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики» от 2 ноября 2010 года).

На основании вышеотмеченного Пленум Конституционного суда считает важным еще раз подчеркнуть, что государством признается лишь брак, заключенный в соответствии с требованием законодательства, и его государственная регистрация, права и обязанности, а также имущественные и личные неимущественные отношения, вытекающие из такого брака, гарантируются государством, как отношения, вытекающие из законного брака.

Учитывая то, что в результате толкования настоящим Постановлением Пленума Конституционного суда соответствующих норм гражданского и семейного законодательства могут возникнуть определенные изменения в практическом применении данных норм, Пленум в целях сохранения стабильности гражданского оборота, стабильности и авторитета судебных решений считает, что отраженные в Постановлении правовые позиции должны распространяться на споры, возникшие после вступления его в силу, а также находящиеся в настоящее время в производстве судов.

Учитывая вышеуказанное, Пленум Конституционного суда приходит к следующим выводам:

- в соответствии со статьей 8.2 Семейного кодекса течение трехлетнего срока исковой давности, установленного в статье 36.9 данного кодекса, исчисляется на основании статьи 377.1 Гражданского кодекса со дня, когда каждый из супругов узнал или должен был узнать о нарушении его права собственности на общее имущество;
- исходя из правовой позиции, указанной в описательно-мотивировочной части настоящего Постановления, рекомендовать

соответствующему органу исполнительной власти и судам при расторжении брака разъяснять сторонам целесообразность решения вопроса раздела долей в общем имуществе, нажитом ими во время брака, в рамках срока, указанного в статье 36.9 Семейного кодекса.

Руководствуясь частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 60, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики «О Конституционном суде», Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

ПО С Т А Н О В И Л :

1. В соответствии со статьей 8.2 Семейного кодекса Азербайджанской Республики течение трехлетнего срока исковой давности, установленного в статье 36.9 данного кодекса, исчисляется на основании статьи 377.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики со дня, когда каждый из супругов узнал или должен был узнать о нарушении его права собственности на общее имущество.

2. Исходя из правовой позиции, указанной в описательно-мотивировочной части настоящего Постановления, рекомендовать соответствующему органу исполнительной власти и судам при расторжении брака разъяснять сторонам целесообразность решения вопроса раздела долей в общем имуществе, нажитом ими во время

брака, в рамках срока, указанного в статье 36.9 Семейного кодекса Азербайджанской Республики.

3. Постановление вступает в силу со дня опубликования

4. Постановление опубликовать в газетах «Азербайджан», «Республика», «Халг газети», «Бакинский рабочий» и «Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики».

5. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA
MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN
Q Ə R A R D A D I**

“Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.9-cu, “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.5, 14 və 48-ci maddələrinin və Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 307.4, 405.1 və 477.0.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərarı ilə əlaqədar

9 sentyabr 2019-cu il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Südabə Həsənova (məruzəçi-hakim), Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə, iş üzrə hakim S.Həsənovanın məruzəsini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət edərək “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.9-cu, “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.5, 14 və 48-ci maddələrinin, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 307.4, 405.1 və 477.0.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə əlaqədar 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərar qəbul etmişdir.

Həmin Qərada Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu nəticə olaraq aşağıdakıları müəyyən etmişdir:

- Mülki Məcəllənin 472.1 və 472.2-ci maddələrinə müvafiq olaraq, zəminlik müqaviləsində başqa qayda nəzərdə tutulmamışdırsa və bu müqavilə qanunvericiliyin tələblərinə uyğun bütün şərtlər (məbləğ, müddət, faiz dərəcəsi, valyuta və s.) barəsində razılıq əldə edilməklə bağlanmışdırsa, zəmin borclu ilə birlikdə kreditor qarşısında tam məsuliyyət daşıyır. Bu baxımdan və Mülki Məcəllənin 477-ci maddəsinin məzmununa uyğun olaraq, zəminin məsuliyyətinin artmasına və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olan hallar baş verdikdə, zəminliyə bütövlükdə xitam verilir.

– “İpoteka haqqında” Qanunun 10.1, 10.5-ci və Mülki Məcəllənin 405.1-ci maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq, kredit xətti müqaviləsinin təminatı kimi bağlanmış ipoteka müqaviləsində zəruri şərtlər (məbləğ, müddət, faiz dərəcəsi, valyuta və s.) göstərilmədikdə və sonradan bağlanmış kredit müqavilələrində belə şərtlər barəsində ipoteka qoyanın razılığı alınmadıqda, ipoteka müqaviləsi həmin kredit müqaviləsinə münasibətdə bağlanmamış hesab edilir və bu müqavilədən irəli gələn öhdəliklər ipoteka ilə təmin edilmiş öhdəlik hesab edilə bilməz.

Bu qayda kredit xətti müqaviləsi üzrə bağlanmış kredit müqavilələrində müəyyən edilmiş zəruri şərtlər barəsində ipoteka qoyanın razılığının alındığı hallara şamil edilmir.

İpoteka müqaviləsində qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq bütün zəruri şərtlər göstərildiyi və bu şərtlərin sonradan bağlanmış kredit müqavilələrində ipoteka qoyanın razılığı olmadan onun ziyanına dəyişdirildiyi halda, ipoteka qoyan ipoteka müqaviləsində müəyyən edilmiş şərtlər çərçivəsində məsuliyyət daşıyır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu göstərilən Qərada həll edilən hüquqi məsələlərin vacibliyini, zəminlik və ipoteka müqavilələrinin mülki dövriyyə iştirakçıları üçün əhəmiyyətini nəzərə alaraq aşağıdakıları qeyd edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IX hissəsinə və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 63.4, 66.1 və 66.2-ci maddələrinə görə, Konstitusiya Məhkəməsinin Qərarı Azərbaycan Respublikası ərazisində məcburi qüvvəyə malikdir, qüvvəyə mindikdən sonra şərtsiz icra olunmalıdır, eləcə də Konstitusiya Məhkəməsi Plenumu tərəfindən qəbul edilmiş qərarlar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

“Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Qanunun 67.0.2-ci maddəsinə əsasən isə Konstitusiya Məhkəməsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının şərh edilməsi barədə qərarları dərc olunduğu gündən qüvvəyə minir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi vacib bilir ki, qanunverici hüquqi müəyyənlik və məhkəmə qərarlarının stabilliyi prinsipinin qorunması baxımından Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının şərh edilməsi barədə Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun qərarlarında əks olunmuş hüquqi məsələlərlə bağlı artıq qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktları ilə həll olunmuş mübahisələrə yenidən baxılması mexanizmini nəzərdə tutmamışdır.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.9-cu, “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.5, 14 və 48-ci maddələrinin və Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 307.4, 405.1 və 477.0.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərarında əks olunmuş hüquqi mövqelər artıq qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktları ilə həll olunmuş mübahisələrə şamil olunmamalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 68.1, 69.2-ci və Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 46-cı maddələrini rəhbər tutaraq

Q Ə R A R A A L D I :

1. “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.9-cu, “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.5, 14 və 48-ci maddələrinin və Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 307.4, 405.1 və 477.0.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərarı həmin Qərarın qüvvəyə minməsindən əvvəl qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktları ilə həll olunmuş mübahisələrə şamil olunmur.

2. Qərardad “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc olunsun.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О П Р Е Д Е Л Е Н И Е ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

**Постановлении Пленума Конституционного суда
Азербайджанской Республики "О толковании статьи,
1.0.9 Закона Азербайджанской Республики "О банках",
статей 10.5, 14 и 48 Закона Азербайджанской Республики
"Об ипотеке" и статей 307.4, 405.1 и 477.0.1 Гражданского
кодекса Азербайджанской Республики,
в их взаимосвязи от 25 июля 2019 года**

9 сентября 2019 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Судабы Гасановой (судья-докладчик), Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева,

Заслушав доклад изучив и обсудив материалы дела судьи С.Гасановой Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л

Бакинский Апелляционный суд, обратившись в Конституционный Суд Азербайджанской Республики просил дать толкование, статьи 1.0.9 Закона Азербайджанской Республики "О банках", статей 10.5, 14 и 48 Закона Азербайджанской Республики "Об ипотеке", в их взаимосвязи статей 307.4, 405.1 и 477.0.1 Гражданского кодекса, Азербайджанской Республики.

В связи с обращением Пленум Конституционного Суда принял постановление от 25 июля 2019.

В данном Постановлении Пленум Конституционного суда пришел следующему выводу:

– Если в соответствии со статьями 472.1 и 472.2 Гражданского кодекса, договором поручительства не предусмотрено иное и данный договор заключен законодательства с достижением соглашениям всем существующим условиям (сумма, срок, процентная ставка, валюта и. т. д.) в соответствии с требованиями законодательства, то поручитель и должник отвечают перед кредитором солидарно в этом контексте и в соответствии с содержанием статьи 477 Гражданского Кодекса при возникновении случаев влекущих увеличение ответственности поручителя или иных неблагоприятных для него последствий поручительство полностью прекращается

– В соответствии с требованиями статей 10.1, 10.5 Закона "Об ипотеке" и статей 405.1 Гражданского кодекса, в случае не указания в договоре об ипотеке, заключенном как обеспечение договора кредитной линии, существенных условий (суммы, срока процентной ставки, валюты и т. д) и не получения согласия ипотекодателя на такие условия в заключенных в последствии кредитных договорах договор ипотеки считается незаключенным в отношении данного кредитного договора, а обязательства, вытекающие из такого договора, не могут считаться обеспеченными ипотекой

Этот порядок, не распространяется на случаи, получения согласия ипотекодателя на существенные условия, установленные в кредитных договорах, заключенных по договору кредитной линии.

В случае указания в договоре ипотеки всех существенных условий в соответствии с требованиями законодательства изменения данных условий в заключенных впоследствии кредитных договорах без согласия ипотекодателя и во вред ему, несет ответственность в рамках условий, установленных договором ипотеке.

Принимая во внимание важность правовых вопросов, решаемых указанным Постановлением, значение договоров поручительства и ипотеки для участников гражданского оборота Пленум Конституционного Суда отмечает следующее:

Согласно части IX статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики и статьям 63.4, 66.1 и 66.2 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном суде”, решения Конституционного суда имеют обязательную силу на территории Азербайджанской Республики и после вступления в силу должны безоговорочно исполняться, кроме того, решения принятые Пленум Конституционного Суда окончательны и не могут быть отменены, изменены или официально истолкованы каким-либо органом или лицом.

На основании статьи 67.0.2 Закона "О Конституционном Суде" решения Конституционного суда о толковании Конституции и законов Азербайджанской Республики вступают в силу со дня опубликования.

Пленум Конституционного Суда считает важным отметить, что с точки зрения защиты принципа правовой определенности и стабильности судебных решений законодатель не предусматривает механизма повторного рассмотрения уже разрешенных споров вступившими в законную силу судебными актами споров по правовым вопросам, отраженным в решениях

Пленума Конституционного суда от толкования Конституции и законов Азербайджанской Республики

На основании вышеизложенного Пленум Конституционного суда считает, что правовые позиции, отраженные в Постановлении Пленума Конституционного Суда Азербайджанской Республики "О толковании " статьи 1.0.9 Закона Азербайджанской Республики “О банках”, статьи 10.5, 14 и 48 Закона Азербайджанской Республики “Об ипотеке” и статей 307.4, 405.1 и 477.0.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики от 25 июля 2019 года не должны распространяться на к споры, уже разрешенные вступившими в законную силу судебными актами.

Руководствуясь статьями 68.1, 69.2 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном Суде” и статей 46 Внут-

ренного Устава Конституционного Суда, Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики

ПОСТАНОВИЛ:

1. Постановление Пленума Конституционного Суда Азербайджанской Республики " О толковании статьи" 1.0.9 Закона Азербайджанской Республики "О банках", статей 10.5, 14 и 48 Закона Азербайджанской Республики "Об ипотеке" и статей 307.4, 405.1 и 477.0.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики в их взаимосвязи от 25 июля 2019 года не распространяется на споры, разрешенные судебными актами, вступившими в законную силу до вступления в силу данного Постановления.

2. Определение опубликовать в "Вестнике Конституционного Суда Азербайджанской Республики".

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSİYA
MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN
Q Ə R A R I**

**Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin
90.9 və 91.7-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair**

14 oktyabr 2019-cu il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova (məruzəçi-hakim), Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun Hüquqi təminat şöbəsinin rəis müavini Aynur Osmanova, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İnzibati və hərbi qanunvericilik şöbəsinin məsləhətçisi Kəmalə Paşayevanın,

mütəxəssis Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi Fərhad Kərimovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiya icraatı qaydasında açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrinin şərh olunmasına dair Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun sorgusu əsasında konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Həsənovanın məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssisin çıxışlarını dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət-Prosessual Məcəlləsi) 90.9 və 91.7-ci maddələrinin şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Sorğu onunla əsaslandırılmışdır ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tərəfindən cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkməsi göstərilə də, bu əməlin Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) hansı maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti yaratması müəyyən deyildir.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 91.4-cü maddəsinə görə, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını təmin etməklə yanaşı onun xahişi ilə müdafiəyə hazırlıq üçün kifayət qədər vaxt verməlidir.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrinə əsasən, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin öz hüquqlarından istifadə və ya bundan imtina etməsi onun ziyanına şərh edilməməli və ona münasib olmayan nəticələrə gətirib çıxarmamalıdır. Cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkdiyi hallar istisna edilməklə, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin üzərinə verdiyi ifadəyə və ya izahata görə heç bir məsuliyyət qoyula bilməz.

Cinayət Məcəlləsinin “Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər” adlanan 32-ci fəslinin 296 və 297-ci maddələrində “bilə-bilə yalan xəbərçilik etmə” və “bilə-bilə yalan ifadə vermə, yalan rəy vermə və ya yanlış tərcümə etmə”yə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. Məcəllənin 296-cı maddəsindən fərqli olaraq, 297-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin subyektivi şahid, zərərçəkmiş şəxs, ekspert və ya tərcüməçi kimi müəyyən edilmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin isə cinayətin subyektivi olması istisna edilmişdir.

Göstərilənlərə əsasən, sorğuverən hüquqtətbiqetmə təcrübəsində yaranan boşluğun aradan qaldırılması məqsədi ilə Cinayət-

Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tərəfindən cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkilməsinə görə Cinayət Məcəlləsinin hansı normasına əsasən cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə, eləcə də bunun hansı qaydada həyata keçirilməsinə aydınlıq gətirilməsini xahiş etmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu sorğuda qaldırılan məsələlərlə əlaqədar aşağıdakıların qeyd edilməsini zəruri hesab edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 12-ci maddəsində insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədi kimi müəyyən edilmişdir.

Konstitusiyada hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququnun olması, şəxsin təqsirli olduğuna əsaslı şübhələr varsa, onun təqsirli bilinməsinə yol verilməməsi, cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən şəxsin özünün təqsirsizliyini sübuta yetirməyə borclu olmaması müddəaları təsbit edilmişdir (Konstitusiyanın 26-cı maddəsinin I hissəsi və 63-cü maddəsinin II və III hissələri).

Konstitusiyanın 127-ci maddəsinin IV, VII və VIII hissələrində təsbit edilmiş və cinayət mühakimə icraatının həyata keçirilməsinin əsasını təşkil edən çəkişmə, tərəflərin bərabərliyi və məhkəmə icraatının istənilən mərhələsində hər kəsin müdafiə hüququnun təmin edilməsi prinsipləri tərəflərin müstəqil şəkildə və öz mülahizələrinə əsasən iş üzrə, o cümlədən cinayət məsuliyyəti ilə əlaqədar mövqelərini müəyyən etmək və bu mövqeləri zəruri dəlillərlə əsaslandırmaq imkanını nəzərdə tutur.

Bu qayda “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın (bundan sonra – Konvensiya) 13-cü maddəsində də öz əksini tapmışdır. Həmin maddəyə görə, bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir.

Dövlətin ədalətli, qərəzsiz və səmərəli məhkəmə müdafiəsi hüququnu təmin etməsi öhdəliyi beynəlxalq hüququn ümumi qəbul

olunmuş prinsiplərindən, xüsusilə də İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin 8-ci maddəsindən, Konvensiyanın 6-cı maddəsindən, “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 2-ci maddəsindən irəli gəlir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu sorğuda qaldırılan məsələlərin düzgün həlli üçün ilk növbədə “bilə-bilə yalan xəbərçilik etmə”, “bilə-bilə yalan ifadə vermə”, “cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkmə” müddəalarına aydınlıq gətirilməsini vacib hesab edir.

Qanunverici, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi əsaslarını və qaydasını müəyyən edərkən işin qanuni, əsaslı və ədalətli həlli naminə cinayət prosesinin bütün mərhələlərində tələb olunan qaydalara riayət olunmasını təmin edən mexanizm nəzərdə tutmuşdur. Burada məqsəd cinayət hadisəsinə dair bütün halların müəyyən edilməsindən, onların düzgün hüquqi qiymətləndirilməsindən, cəmiyyətə və ayrı-ayrı şəxslərə dəymiş zərərin və şəxsin təqsirinin müəyyən edilməsindən ibarətdir. Buna isə aidlik, mümkünlük və etibarlılıq şərtlərinə cavab verən sübutların yoxlanılması və dəyərləndirilməsi əsasında nail olunur. Yalnız belə halda məhkəmə, təqsirləndirilən şəxsin törədilməsində ittiham olduğu əməlin həqiqətən baş verib-verməməsini, əməlin cinayət olub-olmamasını, təqsirləndirilən şəxs tərəfindən törədilib-törədilməməsini və cinayət qanununun hansı norması ilə nəzərdə tutulmasını müəyyən edə bilər.

Məhz buna görə də düzgün olmayan (səhv) hökm və ya qərarın çıxarılmasına səbəb olan zərər çəkmiş şəxsin, şahidin bilə-bilə yalan ifadə verməsi, ekspertin bilə-bilə yalan rəy verməsi, tərcüməçinin bilə-bilə yalan tərcümə etməsi, maddi sübutların, istintaq və məhkəmə hərəkəti protokollarının və digər sənədlərin saxtılığının məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökm və ya qərarı ilə müəyyən edilməsi, məhkəmənin hökm və ya qərarlarına yeni açılmış hallar üzrə baxılması üçün əsaslar kimi müəyyən edilmişdir (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 461.0.1-ci maddəsi).

Cinayət Məcəlləsinin 297.1-ci maddəsində məhkəmədə və ya ibtidai istintaqda şahid, zərərçəkmiş şəxs tərəfindən yalan ifadə vermə və ya ekspert tərəfindən bilə-bilə yalan rəy vermə, habelə tərcüməçi tərəfindən bilə-bilə yanlış tərcümə etməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. Bu maddənin dispozisiyasına

görə, cinayətin subyektləri kimi şahid, zərərçəkmiş şəxs, ekspert və tərcüməçi müəyyən edilmişdir.

Göründüyü kimi, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs bu cinayətin subyekti kimi nəzərdə tutulmamış və o, yalan ifadə verməyə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz.

Konstitusiyanın 66-cı maddəsinə əsasən, heç kəs özünə, arvadına (ərinə), övladlarına, valideynlərinə, qardaşına, bacısına qarşı ifadə verməyə məcbur edilə bilməz. Əleyhinə ifadə verilməsi məcburi olmayan qohumların tam siyahısı qanunla müəyyən edilir.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.7.10 və 91.5.10-cu maddələrinə müvafiq olaraq, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin ifadə (izahat) vermək, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə (izahat) verməmək və ya ümumiyyətlə ifadə (izahat) verməkdən imtina etmək, habelə haqqında irəli sürülmüş ittihama dair izahat vermək və izahat verməkdən imtina etmək hüquqları vardır.

Cinayət Məcəlləsinin 297-ci maddəsinin Qeyd hissəsinin 2-ci bəndinə əsasən, şəxs özünə, arvadına (ərinə), övladlarına, valideynlərinə və qanunvericiliklə dairəsi müəyyən edilmiş digər yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməyə məcbur edilərək bilə-bilə yalan ifadə verdikdə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz.

Şəxsin özünün və ya yaxın qohumlarının əleyhinə ifadə vermək öhdəliyindən azad edilməsi, yəni, şahidlik immuniteti ilə təmin edilməsi şəxsin özünə və ya yaxınlarına qarşı şahidlik etməyə hər hansı formada məcbur edilməsinin yolverilməzliyini ifadə edir. Bu hüququn mahiyyəti ondan ibarətdir ki, şəxs, nəinki ifadə verməkdən, eyni zamanda cinayətin törədilməsində onun təqsirini təsdiqləyən digər sübutları da təqdim etməkdən imtina edə bilər və cinayət mühakimə icraatının istənilən mərhələsində bu hüquq təmin olunmalıdır. Lakin şahidlik immunitetinə malik olan şəxsin üzərinə işin hallarına dair ifadə vermək öhdəliyinin qoyulmasının qadağan edilməsi heç də bu şəxsin öz iradəsi əsasında müvafiq mülahizələri təqdim etmək imkanını istisna etmir.

Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin öz müdafiəsi üçün bəraətverici sübutları cinayət-prosessual qanunvericiliyində müəyyən edilmiş qaydalara uyğun təqdim etməsi mümkündür. Belə ki, Konstitusiyanın 26-cı maddəsinin I hissəsinin və Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrinin tələbləri baxımından şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiə olunmaq məqsədilə

ifadə verməkdən imtina etmək və ya digər şəxslərin hüquqlarını pozmadan, qanunla qadağan olunmayan müdafiə üsullarından istifadə etmək hüququ vardır.

Qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiyanın 26-cı maddəsi hər kəsin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin dövlət təminatını nəzərdə tutmaqla yanaşı, onların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə yönəlmiş və qanunla qadağan olunmayan hərəkətləri müstəqil şəkildə həyata keçirmək imkanını leqallaşdırır və dəstəkləyir.

Lakin hər bir kəs öz hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi zamanı qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrdən istifadə edərkən, digər şəxslərin də hüquq və azadlıqlarını pozmamalıdır. Belə ki, Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin II hissəsinə görə, hər kəsin hüquq və azadlıqları Konstitusiyada və qanunlarda müəyyən edilmiş əsaslarla, habelə digərlərinin hüquq və azadlıqları ilə məhdudlaşır. Qanun şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüququnun sərhədlərini digər şəxslərin hüquqları, həmçinin onların şərəf və ləyaqəti, eyni zamanda ədalət mühakiməsinin mənafeleləri ilə məhdudlaşdırmışdır.

Qanunvericinin cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkdiyi hallarla bağlı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin verdiyi ifadə və ya izahata görə hüquqi məsuliyyəti müəyyən etməsi də müdafiə hüquqlarından sui-istifadənin qarşısının alınmasına yönəlmişdir. Konstitusiyanın 72-ci maddəsinin II hissəsinə əsasən, hər bir şəxs Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarına hörmət bəsləməli, qanunla müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirməlidir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, hər bir şəxs hüquqlarının müdafiəsində öz mülahizəsinə görə, istənilən üsul və vasitələrdən istifadə edə bilər, lakin bu zaman o, qanunla qadağan olunmuş hərəkətlərə yol verməməlidir. Belə qadağanın qanunvericilikdə birbaşa nəzərdə tutulması vacib deyil. Bu, müvafiq hüququn həyata keçirilməsinin qanunla müəyyən olunmuş qaydası ilə də şərtləndirilə bilər.

Cinayət Məcəlləsinin 296-cı maddəsində isə bilə-bilə yalan xəbərçilik etməyə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir.

Yalan xəbərçilik, aşkar surətdə təqsirsiz şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və ya məhkum edilməsi məqsədi ilə

bilərəkdən yalan məlumatlar verilməsində ifadə olunur. Yalan xəbərçilik, həm cinayət barəsində məlumatdan, həm də təqsirsiz şəxsin təqsirləndirilməsindən ibarət ola bilər.

Nəzərə alınmalıdır ki, yalan xəbərçilik, təkcə konkret şəxsin və ya şəxslərin (onların soyadları, adları, əlamətləri göstərilməklə) cinayət törətməkdə yalandan ittiham olunmasında ifadə olunmur, bu əməl faktiki olaraq törədilməmiş cinayət hadisəsi barədə məlumat verilməsi ilə də həyata keçirilə bilər.

Yalan xəbərçiliyin əsas və bilavasitə obyektivi cinayətlər barədə məlumatların baxılmasının və təhqiq edilməsinin müəyyən olunmuş qaydasıdır. Əlavə obyekt kimi isə barəsində yalan xəbərçilik edilmiş şəxslərin hüquqları və qanuni maraqları çıxış edir.

Obyektiv cəhətdən cinayət formal quruluşa malikdir. İctimai təhlükəli əməl həm aktiv hərəkətlərdə, yazılı formada, həm də şifahi formada xəbərçilikdə ifadə oluna bilər.

Subyektiv cəhətdən yalan xəbərçilik əməli yalnız qəsdən törədilir, yəni əməlin cinayət hesab olunması üçün verilən məlumatların yalan olması onları vermiş şəxsə əvvəlcədən məlum olmalıdır.

Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tərəfindən cinayətin törədilməsi haqqında məlumat verildikdə, cinayət təqibini həyata keçirən orqan irəli sürülən sübutlarla kifayətlənməməli, həm onları, həm də icraat zamanı əldə edilmiş digər sübutları cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq araşdırmalı və qiymətləndirməlidir.

Cinayət təqibi üzrə icraat zamanı sübut edilməli olan hallar Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 139-cu maddəsində müəyyən edilmişdir. Bunlara cinayət hadisəsinin baş vermə faktı və halları; şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin cinayət hadisəsi ilə əlaqəsi; cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməldə cinayətin əlamətləri; əməlin törədilməsində şəxsin təqsirliliyi və s. daxildir.

Cinayət təqibi üzrə toplanmış sübutlar tam, hərtərəfli və obyektiv yoxlanılmalıdır. Yoxlama zamanı cinayət təqibi üzrə toplanmış sübutlar təhlil olunur və bir-biri ilə müqayisə edilir, yeni sübutlar toplanır, əldə olunmuş sübutların mənbəyinin mötəbərliyi müəyyən-ləşdirilir (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 144-cü maddəsi). Qeyd olunduğu kimi cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələbinə görə, təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror, hakim qanunu və vicdanını rəhbər tutaraq sübutların məcmusunun hərtərəfli, tam və obyektiv

baxılmasına əsaslanmaqla öz daxili inamına görə sübutları qiymətləndirirlər. Cinayət təqibi üzrə toplanmış sübutların kifayət etməsi dedikdə, müəyyən edilməli hallar üzrə mümkün sübutların elə bir həcmi nəzərdə tutulur ki, onlar sübut etmə predmetinin müəyyən edilməsi üçün mütəbər və yekun nəticəyə gəlməyə imkan versin (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 145.2 və 146.1-ci maddələri).

Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs müdafiə hüququnu həyata keçirərkən özünə bəraət qazandırmaq və ya məsuliyyətini yüngülləşdirmək məqsədilə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamla əlaqədar sübutlar təqdim etməklə istintaqın və məhkəmə araşdırmasının gedişinə təsir etmək hüququna malikdir. Lakin bu zaman şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan hər hansı bir şəxsin adını bilərəkdən çəkdiyi təqdirdə bilə-bilə yalan xəbərçiliyə görə məsuliyyət daşmalıdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, qanunverici, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrində şübhədən və ya irəli sürülmüş ittihamdan müdafiə olunmaq üçün cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxs haqqında bilərəkdən yalan məlumatların verilməsində ifadə olunan əməlləri istisna etmişdir və bu hal yalan xəbərçilik barəsində cinayət təqibi həyata keçirilən şəxsin özünümüdafiə vasitəsi kimi qəbul oluna bilməz.

Qeyd olunmalıdır ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin (bundan sonra – Avropa Məhkəməsi) presedent hüququna əsasən, Konvensiyanın ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququna dair 6-cı maddəsinin 3(c) yarımbəndi təqsirləndirilən şəxsə qarşı məhkəmə icraatının müdafiə hüququ adekvat şəkildə təmin edilmədən həyata keçirilməsinin qarşısının alınmasına yönəlmiş olsa da, məhdudiyyətsiz müdaxilə arqumentinin istifadəsini təmin etmir. Həmin hüquqdan istifadə edən zaman bilərəkdən cinayət mühakimə icraatında iştirak edən şahid və ya hər hansı başqa şəxsin cəzalandırılmalı olan davranışı haqqında yalan məlumat verilməsi halında təqib edilə bilməyəcəyini düşünmək cinayət törətməkdə ittiham olunan şəxslərin müdafiə hüququ anlayışını həddindən artıq şişirtmiş olardı (Brandstetter Avstriyaya qarşı iş üzrə 28 avqust 1991-ci il tarixli Qərar).

Bilə-bilə yalan xəbərçiliyin təhlükəliliyi ondan ibarətdir ki, verilən yalan məlumatın yoxlanılması və araşdırılması əsassız vaxt

itkisinə, hüquq mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin səmərəsizliyinə gətirib çıxara və bunun nəticəsində günahsız şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilib məhkum olunmasına səbəb ola bilər.

Qanunvericilikdə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin öz müdafiəsi çərçivəsində yalan ifadə verməsinə görə hüquqi məsuliyyət nəzərdə tutulmasa da Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrində “Cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkdiyi hallar istisna edilməklə” müddəasının nəzərdə tutulması onu ifadə edir ki, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüququ hədsiz və sərhədsiz olmamalı və bu hüquq həyata keçirilərkən başqalarının hüquqlarını pozan hərəkətlərə yol verilməməlidir.

Qanunvericilikdə bilə-bilə yalan xəbərçiliyə görə məsuliyyətin müəyyən edilməsi ilə dövlətin insan ləyaqətini, onun hüquq və azadlıqlarını qorumaq, cinayətdən zərər çəkmiş şəxsin hüquqlarını və dəymiş zərəərə görə kompensasiyanı təmin etmək, həmçinin ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsinə zəmanət vermək kimi konstitusiya öhdəlikləri icra edilmiş olur.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qanunvericiliyin tələblərinə əsaslanaraq hesab edir ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrinin məzmununa əsasən, cinayət prosesini həyata keçirən orqan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin ittihamdan müdafiə olunmaq məqsədi ilə verdiyi yalan ifadəsini və cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkdiyi hallara dair ifadəsini bir-birindən fərqləndirməlidir. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında məlumat verərkən ona Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 204.3-cü maddəsinə uyğun olaraq bilə-bilə yalan xəbərçilik etməyə görə məsuliyyət haqqında yazılı xəbərdarlıq edilir və həmin şəxs bunu öz imzası ilə təsdiq edir.

Bundan sonra cinayət təqibini həyata keçirən orqan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin verdiyi məlumatı dəqiq və ətraflı yoxlamalı, zərurət olduqda müvafiq əməliyyat tapşırıqları verməli, haqqında xəbərçilik edilən şəxslə xəbər verən şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs arasındakı münasibətlərdə hər hansı qərəzin olub-olmamasını, onun kriminal meyilliliyini, motiv və məqsədini aydınlaşdırmalıdır. Yalan xəbərçilik əməlinin mövcudluğu tam sübut oldunduqdan sonra şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs təqsirləndirildiyi maddə ilə

yanaşı yalan xəbərçilik etmə əməlinə görə də cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 92.12-ci maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2011-ci il 20 may tarixli Qərarında vurğulanmışdır ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 19.4.2-ci maddəsinə əsasən, cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərə onların hüquqlarını izah etməlidirlər.

Bu mənada Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, izah şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi onun hüquqları haqqında təkcə məlumatlandırmaqdan ibarət olmamalı, həm də konkret prosessual hüquqların məzmununun açıqlanmasını, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin yol verəcəyi hərəkətin mümkün nəticələri haqqında xəbərdar olunmasını ehtiva etməlidir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Konstitusiyanın 26-cı maddəsinin I hissəsinin və Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs özünü müdafiə etmək məqsədilə ifadə verməmək, yaxud digər şəxslərin hüquqlarını pozmadan qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququna malikdir.

– Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrinin “Cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkdiyi hallar istisna edilməklə” müddəası şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tərəfindən cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin cinayətdə iştirakı barədə bilə-bilə yalan məlumatların verilməsini nəzərdə tutur. Belə hərəkət özünü müdafiənin qanuni üsulu kimi qəbul edilə bilməz və bu əməl Cinayət Məcəlləsinin 296-cı maddəsi ilə bilə-bilə yalan xəbərçilik etmə cinayətinə görə məsuliyyət yaradır.

– Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 204.3-cü maddəsinə uyğun olaraq, törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında məlumat verən şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə Cinayət Məcəlləsinin 296-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş bilə-bilə yalan xəbərçilik etməyə görə məsuliyyət haqqında yazılı xəbərdarlıq edilir və həmin şəxs bunu öz imzası ilə təsdiq edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A A L D I :

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 26-cı maddəsinin I hissəsinin və Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs özünü müdafiə etmək məqsədilə ifadə verməmək, yaxud digər şəxslərin hüquqlarını pozmadan qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququna malikdir.

2. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrinin “Cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkdiyi hallar istisna edilməklə” müddəası şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tərəfindən cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin cinayətdə iştirakı barədə bilə-bilə yalan məlumatların verilməsini nəzərdə tutur. Belə hərəkət özünü müdafiənin qanuni üsulu kimi qəbul edilə bilməz və bu əməl Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 296-cı maddəsi ilə bilə-bilə yalan xəbərçilik etmə cinayətinə görə məsuliyyət yaradır.

3. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 204.3-cü maddəsinə uyğun olaraq, törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında məlumat verən şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 296-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş bilə-bilə yalan xəbərçilik etməyə görə məsuliyyət haqqında yazılı xəbərdarlıq edilir və həmin şəxs bunu öz imzası ilə təsdiq edir.

4. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

5. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində, “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

6. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

**П О С Т А Н О В Л Е Н И Е
ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**О толковании статьи 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального
Кодекса Азербайджанской Республики**

14 октября 2019 года

город Баку

Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Судабы Гасановой (судья-докладчик), Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева,

представителей заинтересованных субъектов – заместителя начальника Управления правового обеспечения Генеральной Прокуратуры Азербайджанской Республики Айнур Османовой, консультанта отдела Административного и военного законодательства Аппарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Кямали Пашаевой,

специалиста – судьи Верховного Суда Азербайджанской Республики Фархада Керимова,

в соответствии с частью IV статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики на основании запроса Прокуратуры Азербайджанской Республики рассмотрел в открытом судебном заседании в порядке особого конституционного производства конституционное дело о толковании статей 90.9 и 9.7 Уголовно-процессуального кодекса Азербайджанской Республики.

Заслушав доклад судьи С. Гасановой по делу, выступления представителей заинтересованных субъектов и специалиста,

изучив и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л :

Прокуратура Азербайджанской Республики, обратившись с запросом в Конституционный Суд Азербайджанской Республики (далее Конституционный Суд), просила дать толкование статей 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального кодекса Азербайджанской Республики (далее Уголовно-процессуальный кодекс).

Запрос обоснован тем, что, хотя в статьях 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального кодекса указано заведомое упоминание подозреваемым или обвиняемым имени лица, не имеющего отношения к совершению преступления, тем не менее, не установлено какой статьей Уголовного кодекса Азербайджанской Республики (далее-Уголовный кодекс) данное деяние влечет за собой уголовную ответственность.

Согласно статье 91.4 Уголовно-процессуального кодекса следователь, прокурор или суд наряду с обеспечением прав обвиняемого, обязаны по его просьбе предоставить ему достаточно времени для подготовки к защите.

На основании статей 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального кодекса использование подозреваемым или обвиняемым своих прав или отказ от этого не должны быть истолкованы ему в ущерб и не должны повлечь нежелательных для него последствий. На подозреваемого или обвиняемого не может быть возложено никакой ответственности за дачу показания или объяснения, за исключением случаев заведомого упоминания им имени лица, не имеющего отношения к совершению преступления.

В статьях 296 и 297 главы 32 Уголовного кодекса, именуемой “Преступления против правосудия”, предусмотрена уголовная ответственность за “заведомо ложный донос” и “дачу заведомо ложных показаний, ложного заключения или неправильного перевода”. В отличие от статьи 296 Кодекса, статья 297 определяется свидетеля, потерпевшего, эксперта или переводчика субъектом

преступления и при этом исключая, что подозреваемый или обвиняемый может являться субъектом преступления.

Согласно вышеизложенному, в целях устранения пробела, возникшего в правоприменительной практике, запросодатель попросил внести ясность в вопрос о том, на основании какой нормы Уголовного Кодекса, привлекается к ответственности подозреваемый или обвиняемый, предусмотренный статьями 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального Кодекса, за заведомые упоминания им имени лица, не имеющего отношения к совершению преступления, а также в каком порядке это осуществляется.

В связи с вопросами, поставленными в запросе Пленум Конституционного Суда считает необходимым отметить следующее.

В статье 12 Конституции Азербайджанской Республики (далее – Конституция) обеспечение прав и свобод человека и гражданина, достойного уровня жизни гражданам Азербайджанской Республики определено как высшая цель государства.

В Конституции закреплены положения о том, что каждый вправе защищать не запрещенными законом способами и средствами свои права и свободы, что, если есть обоснованные сомнения в виновности лица, то признание его виновным не допускается, и что лицо, обвиняемое в совершении преступления, не обязано доказывать свою невиновность (часть I статьи 26 и части II и III статьи 63 Конституции).

Принципы состязательности, равноправия сторон и обеспечения права каждого на защиту на любой стадии судопроизводства, закрепленные в частях IV, VII и VIII статьи 127 Конституции и составляющие основу осуществления уголовного судопроизводства, предусматривают возможность сторон самостоятельно и по своему усмотрению определять позиции по делу, в том числе в связи с уголовной ответственностью, и обосновывать данные позиции необходимыми доказательствами.

Это правило также отражено в статье 13 “Конвенции о защите прав человека и основных свобод” (далее – Конвенция). Согласно данной статье, каждый, чьи права и свободы, признанные в настоящей Конвенции, нарушены, имеет право на

эффективное средство правовой защиты в государственном органе, даже если это нарушение было совершено лицами, действовавшими в официальном качестве.

Обязательство государства по обеспечению права на справедливую, беспристрастную и эффективную судебную защиту вытекает из общепринятых принципов международного права, в частности, из статьи 8 “Всеобщей Декларации прав человека”, статьи 6 Конвенции, статьи 2 “Международного Пакта о гражданских и политических правах”.

Для правильного решения вопросов, поднятых в запросе, Пленум Конституционного суда в первую очередь считает важным внести ясность в положения “заведомо ложный донос”, “заведомо ложное показание”, “заведомо ложное упоминание лица, не имеющего отношения к совершению преступления”.

Законодатель, определяя основы и порядок осуществления правосудия, предусмотрел механизм обеспечения соблюдения требуемых правил на всех этапах уголовного процесса для законного, обоснованного и справедливого разрешения дела. Цель здесь заключается в установлении всех обстоятельств, связанных с преступлением, их правильной правовой оценке, определении ущерба, причиненного обществу и отдельным лицам и вины лица. А это достигается на основе проверки и оценки доказательств, отвечающих условиям релевантности, доступности и надежности. Только в этом случае суд может определить, действительно ли произошло деяние, в совершении которого обвиняется обвиняемый, является ли деяние преступлением, совершено ли оно обвиняемым, и какой нормой уголовного закона оно предусмотрено.

Именно поэтому установленная вступившим в законную силу приговором или постановлением суда заведомая ложность показаний потерпевшего, свидетеля, заключения эксперта, перевода переводчика, подложность вещественных доказательств, протоколов следственных и судебных действий и иных документов, повлекшие вынесение неправильного (ошибочного) приговора или постановления является основаниями для рассмотрения приговоров или постановлений суда по вновь открывшимся обстоятельствам (статья 461.0.1 Уголовно-процессуального кодекса).

В статье 297.1 Уголовного Кодекса предусмотрена уголовная ответственность за заведомо ложные показания свидетеля, потерпевшего либо заключение эксперта, а равно заведомо неправильный перевод в суде либо при производстве предварительного расследования. Согласно диспозиции данной статьи, в качестве субъектов преступления определены свидетель, потерпевший, эксперт и переводчик.

Как видно, подозреваемый или обвиняемый не может быть привлечен к уголовной ответственности за дачу ложных показаний, так как не предусмотрен в качестве субъекта этого преступления.

На основании статьи 66 Конституции никто не может быть принужден к даче показаний против себя самого, своего супруга, детей, родителей, брата, сестры. Полный перечень родственников, дача показаний против которых не является обязательной, определяется законом.

В соответствии со статьями 90.7.10 и 91.5.10 Уголовно-процессуального кодекса, подозреваемый или обвиняемый имеет право давать показания (объяснения), не давать показания (объяснения) против себя и своих близких родственников либо вообще отказаться от дачи показаний (объяснений), а также давать объяснения или отказаться от дачи объяснений по предъявленному ему обвинению.

На основании пункта 2 части Примечания статьи 297 Уголовного Кодекса, не подлежит уголовной ответственности лицо, давшее заведомо ложное показание против себя, жены (мужа), детей, родителей и иных близких родственников, круг которых определяется законодательством, если он был принужден дать показания против указанных лиц.

Освобождение лица от обязанности давать показания против себя или близких родственников, то есть обеспечение его свидетельским иммунитетом, означает недопустимость принуждения лица какой-либо форме свидетельствовать против себя или близких. Суть данного права заключается в том, что лицо может отказаться не только от дачи показаний, но и представления иных доказательств своей вины в совершении преступления, это право должно быть обеспечено на любой стадии уголовного судопроизводства. Однако запрещение возложения на лицо

обладающие свидетельским иммунитетом обязательства по даче показаний об обстоятельствах дела не исключает представления данным лицом соответствующих суждений по собственному усмотрению.

Подозреваемый или обвиняемый может в соответствии с правилами, установленными уголовно-процессуальным законодательством представить оправдательные доказательства в свою защиту. С точки зрения требований части I статьи 26 Конституции и статей 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального кодекса подозреваемый или обвиняемый вправе в целях защиты отказаться от дачи показаний или, использовать не запрещенные законом способы защиты, не нарушая прав других лиц.

Следует отметить, что статья 26 Конституции не только гарантирует государственное обеспечение защиты прав и свобод каждого, но и легализует и поддерживает возможность самостоятельно осуществлять не запрещенные законом действия, направленные на защиту их прав и свобод.

Однако каждый при защите своих прав и свобод, используя не запрещенные законом способы и средства, не должен нарушать права и свободы других лиц. Так, согласно части II статьи 71 Конституции права и свободы каждого ограничиваются основаниями, установленными в настоящей Конституции и законах, а также правами и свободами других. Закон ограничил пределы права подозреваемого или обвиняемого на защиту правами других лиц, их честью и достоинством, а также интересами правосудия.

Установление законодателем юридической ответственности за показания или объяснения, данные подозреваемым или обвиняемым в связи с фактами заведомо упоминания имени лица, не имеющего отношения к совершению преступления, также направлено на предотвращение злоупотребления правом на защиту. На основании части II статьи 72 Конституции, каждый обязан соблюдать Конституцию и законы Азербайджанской Республики, уважать права и свободы других лиц, выполнять установленные законом другие обязанности.

Учитывая выше изложенное, Пленум Конституционного Суда отмечает, что каждый может использовать по своему усмотрению любые способы и средства защиты своих прав, но

при этом не должен допускать запрещенных законом действий. Необязательно, чтобы такой запрет непосредственно был предусмотрен законодательством. Это также может быть обусловлено установленным законом порядком осуществления соответствующего права.

А в статье 296 Уголовного Кодекса установлена уголовная ответственность за заведомо ложный донос.

Ложный донос выражается в предоставлении заведомо ложной информации с целью привлечения заведомо невиновного лица к уголовной ответственности или его осуждения. Ложный донос может включать и информацию о преступлении, и обвинение невиновного человека.

Следует учесть, что ложный донос выражается не только в ложном обвинении конкретного лица или лиц (с указанием их фамилий, имен, признаков) в совершении преступления, данное деяние может быть осуществлено и путем предоставления информации о фактически не совершенном преступлении.

Основным и непосредственным объектом ложного доноса является установленный порядок рассмотрения и расследования информации о преступлениях. А в качестве дополнительного объекта выступают права и законные интересы лиц, в отношении которых имел место ложный донос.

С объективной точки зрения преступление имеет формальную структуру. Общественно опасное деяние может выражаться как в активных действиях, так и в доносе в письменной форме или устной форме.

С субъективной точки зрения, ложный донос совершается только заведомо, то есть, чтобы действие было признано преступлением, предоставление ложной информации должно быть заведомо известно предоставившему ее лицу.

Следует особо отметить, что при предоставлении информации о совершении преступления подозреваемым или обвиняемым, орган, осуществляющий уголовное преследование, не должен довольствоваться выдвинутыми доказательствами, ему следует изучить и оценить, в соответствии с требованиями Уголовно-процессуального законодательства как эти, так и другие доказательства, полученные в ходе производства.

Обстоятельства, которые должны быть доказаны во время производства по уголовному преследованию, установлены в статье 139 Уголовно-процессуального кодекса. К ним относятся факты и обстоятельства уголовного происшествия; связь подозреваемого или обвиняемого с уголовным происшествием; признаки преступления в деянии, предусмотренном уголовным законом; виновность лица в совершении деяния и т.д.

Доказательства, собранные по уголовному преследованию, должны быть проверены полностью, всесторонне и объективно. Во время проверки эти доказательства анализируются и сравниваются друг с другом, собираются новые доказательства, устанавливается надежность источника полученных доказательств (статья 144 Уголовно-процессуального кодекса). Как уже было отмечено, согласно с требованиями Уголовно-процессуального законодательства, дознаватель, следователь, прокурор, судья оценивают доказательства по своему внутреннему убеждению, основанному на всестороннем, полном и объективном рассмотрении доказательств в их совокупности, руководствуясь законом и своей совестью. Под достаточностью доказательств, собранных по уголовному преследованию, понимается такой объем допустимых доказательств по подлежащим установлению обстоятельствам, который позволяет сделать надежный итоговый вывод для определения предмета доказывания (статьи 145.2 и 146.1 Уголовно-процессуального кодекса).

Подозреваемый или обвиняемый при осуществлении права на защиту вправе в целях получения оправдания или смягчения его ответственности влиять на ход расследования и судебного разбирательства, предоставив доказательства в связи с выдвинутым против него обвинением. Однако если при этом подозреваемый или обвиняемый умышленно упоминает имя какого-либо лица, не имеющего отношения к совершению преступления, то должен нести ответственность за заведомо ложный донос.

Пленум Конституционного суда отмечает, что в статьях 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального кодекса, законодатель исключил деяния, выражающиеся в предоставлении заведомо ложной информации о лице, не имеющим отношения к совершению преступления, с целью защиты от подозрения или

выдвинутого обвинения, и данное обстоятельство не может быть признано средством самозащиты лица, в отношении которого осуществляется уголовное преследование по ложному доносу.

Следует отметить, что на основании прецедентного права Европейского суда по правам человека (Далее – Европейский суд), подпункт 3(с) статьи 6 Конвенции относительно права на справедливое судебное разбирательство направлено на предотвращение осуществления судопроизводства в отношении обвиняемого без адекватного обеспечения, право на защиту тем не менее не обеспечивает использование аргумента неограниченного вмешательства. При использовании этого права было бы чрезмерно преувеличено понятие права лиц, обвиняемых в совершении преступления на защиту, полагая, что они не будут преследоваться в случае предоставления заведомо ложной информации о подлежащем наказанию поведении свидетеля или любого другого лица, участвующего в уголовном судопроизводстве (Постановление Европейского Суда по делу "Брандштеттер против Австрии" от 28 августа 1991 г.).

Опасность заведомо ложного доноса заключается в том, что проверка и расследование предоставляемой ложной информации может привести к необоснованной потере времени, неэффективности деятельности правоохранительных органов, и как результат привлечению невинного лица к уголовной ответственности, и его осуждению.

Хотя законодательство не предусматривает юридической ответственности за дачу ложных показаний подозреваемым или обвиняемым в рамках своей защиты, предусмотренное в статьях 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального кодекса положение “за исключением случаев заведомого упоминания имени лица, не имеющего отношения к совершению преступления”, что означает, что право подозреваемого или обвиняемого на защиту не должно быть неограниченным и безграничным, и при осуществлении данного права не должны допускаться действия, нарушающие права других.

С установлением в законодательстве ответственности за заведомо ложный донос исполняются такие конституционные обязательства государства как защита достоинства, прав и сво-

бод человека, обеспечение прав потерпевшего от преступления и компенсации за причиненный ущерб, а также гарантия осуществления правосудия в надлежащем порядке.

Пленум Конституционного суда, исходя из требований законодательства, считает, что на основании содержания статей 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального кодекса орган, осуществляющий уголовный процесс, должен различать ложное показание, данное подозреваемым или обвиняемым в целях защиты от обвинения, и показание относительно фактов заведомого упоминания имени лица, не имеющего отношения к совершению преступления. Если подозреваемый или обвиняемый сделал сообщение о совершенном или готовящемся преступлении, он в соответствии со статьей 204.3 Уголовно-процессуального Кодекса, под расписку в письменном виде предупреждается об ответственности за заведомо ложный донос и лицо подтверждает это своей подписью.

После этого орган, осуществляющий уголовное преследование, должен точно и всесторонне проверить информацию, предоставленную подозреваемым или обвиняемым, при необходимости дать соответствующие оперативные поручения, выяснить, имеется ли та или иная неприязнь между лицом, в отношении которого сделан донос и донесшим подозреваемым или обвиняемым, а также его криминальную склонность, мотивы и цель. После того, как наличие ложного доноса будет полностью доказано, подозреваемый или обвиняемый, наряду со статьей, по которой обвиняется может быть привлечен к уголовной ответственности и за ложный донос.

В Постановлении Пленума Конституционного суда “О толковании некоторых положений статьи 92.12 Уголовно-Процессуального Кодекса Азербайджанской Республики” от 20 мая 2011 года было подчеркнуто, что на основании статьи 19.4.2 Уголовно-процессуального кодекса орган, осуществляющий уголовный процесс, обязан разъяснить подозреваемым или обвиняемым их права.

В этом контексте Пленум Конституционного Суда считает, что разъяснение не должно заключаться лишь в информировании подозреваемого или обвиняемого о его правах, но и включать раскрытие содержания конкретных процессуальных прав,

предупреждение подозреваемого или обвиняемого о возможных последствиях допущенных им действий.

Учитывая вышеуказанное, Пленум Конституционного Суда приходит к следующим выводам:

– В соответствии с требованиями части I статьи 26 Конституции Азербайджанской Республики и статей 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального Кодекса Азербайджанской Республики подозреваемый или обвиняемый в целях самозащиты вправе не давать показания или защищать свои права и свободы не запрещенными законом, способами и средствами, не нарушая права других лиц.

– Положение статей 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального Кодекса “за исключением случаев заведомого упоминания имени лица, не имеющего отношения к совершению преступления”, предусматривает предоставление подозреваемым или обвиняемым заведомо ложных сведений об участии в преступлении лица, не имеющего отношения к совершению преступления. Данное действие не может быть признано законным способом самозащиты, это деяние влечет за собой ответственность за преступление – заведомо ложный донос по статье 296 Уголовного кодекса.

– В соответствии со статьей 204.3 Уголовно-процессуального Кодекса если подозреваемый или обвиняемый, сообщил о совершенном или готовящемся преступлении, он под расписку в письменном виде предупреждается об ответственности за заведомо ложный донос, предусмотренный статьей 296 Уголовного Кодекса.

Руководствуясь частью IV статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 60, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном Суде”, Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики

ПОСТАНОВИЛ:

1. В соответствии с требованиями части I статьи 26 Конституции Азербайджанской Республики и статей 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального Кодекса Азербайджанской Респуб-

лики подозреваемый или обвиняемый в целях самозащиты вправе не давать показания или защищать свои права и свободы не запрещенными законом, способами и средствами, не нарушая права других лиц.

2. Положение статей 90.9 и 91.7 Уголовно-процессуального Кодекса “за исключением случаев заведомого упоминания имени лица, не имеющего отношения к совершению преступления”, предусматривает предоставление подозреваемым или обвиняемым заведомо ложных сведений об участии в преступлении лица, не имеющего отношения к совершению преступления. Данное действие не может быть признано законным способом самозащиты, это деяние влечет за собой ответственность за преступление – заведомо ложный донос по статье 296 Уголовного кодекса.

3. В соответствии со статьей 204.3 Уголовно-процессуального Кодекса если подозреваемый или обвиняемый, сообщил о совершенном или готовящемся преступлении, он под расписку в письменном виде предупреждается об ответственности за заведомо ложный донос, предусмотренный статьей 296 Уголовного Кодекса.

4. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

5. Постановление опубликовать в газетах “Азербайджан”, “Республика”, “Халг газети”, “Бакинский рабочий” и “Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики”.

6. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

Fərhad ABDULLAYEV

Azərbaycan Respublikası
Konstitusiyaya Məhkəməsinin Sədri

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA
MƏHKƏMƏSİNİN FƏALİYYƏTƏ
BAŞLAMASINDAN 22 İL KEÇİR**



“Konstitusiyaya Məhkəməsinin insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində mühüm beynəlxalq sənədlərə əsaslanaraq qəbul etdiyi qərarlar insanların siyasi, iqtisadi, sosial və digər hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə, dövlətin hüquqi bünövrəsinin möhkəmləndirilməsinə, gələcək nəsillər üçün zəngin hüquqi irsin formalaşmasına xidmət edir”.

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan xalqının
ümummilli lideri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin fəaliyyətə başlamasından 22 il keçir.

Konstitusiyaya nəzarəti orqanı olan Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin yaranması və fəaliyyətə başlaması məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə birbaşa bağlıdır.

1993-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə qayıdışından sonra ölkənin hüquqi, ictimai-siyasi, sosial, iqtisadi,

elmi-mədəni həyatında, həmçinin dövlətin beynəlxalq əlaqələrində dönüş yarandı, müstəqil dövlət quruculuğu prosesinin əsası qoyuldu.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası qəbul edildikdən sonra demokratik əsaslarla formalaşmaqda olan dövlətin idarəçilik sisteminin, o cümlədən, hüquq-mühafizə orqanlarının, məhkəmələrin yaradılması və onların fəaliyyət istiqamətlərini müəyyən edən qanunların qəbul olunması prosesinə başlandı.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu Heydər Əliyevin ideyaları əsasında tərtib edilmiş və qəbul olunmuş Azərbaycanın ilk Konstitusiyası ölkəmizdə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatı olmaqla hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun təməlini qoydu. Əsas Qanun xalqın dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi olması, idarəçiliyin hakimiyyət bölgüsü əsasında həyata keçirilməsi kimi demokratik prinsipləri özündə ehtiva etdi.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, ölkə vətəndaşlarının layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədi, bu hüquq və azadlıqları qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının vəzifəsi kimi təsbit olundu.

Konstitusiya bu gün də müstəqil dövlətimizin inkişaf istiqamətlərini və əsas prinsiplərini özündə ehtiva etməklə xalqın rifahına xidmət edən dövlət idarəetmə mexanizminin təməlidir.

Əsas Qanunun qəbulu ölkədə qanunvericilik sahəsində genişmiqyaslı islahatların həyata keçirilməsinə təkan verərək, yeni məhkəmə-hüquq sisteminin yaranması prosesinin əsasını qoydu.

Fəaliyyətə başladığı gündən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi ölkə Konstitusiyasının aliliyini təmin etmək, hər kəsin əsas hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək kimi ali məqsədə xidmət etmiş və üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gəlməyə çalışıb. Bu illər ərzində Konstitusiya Məhkəməsi Azərbaycanda hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesində fəal iştirak edərək ölkəmizdə konstitusionalizm ideyalarının həyata keçirilməsinə, hüquq düşüncəsinin və hüquq mədəniyyətinin inkişafına, hər kəsin Konstitusiyaya və qanunlara hörmət və ehtiramının, ədalət, azadlıq və humanizm kimi prinsiplərin möhkəmləndirilməsinə mühüm töhfələr verib.

Fəaliyyətə başladığı dövrdən bu günə qədər Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən ümumilikdə 429 qərar və 120 qərardad qəbul olunub. Bu qərarlar Konstitusiyanın aliliyinin təmin olunmasına, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasına xidmət edir.

Konstitusiya Məhkəməsi keçən fəaliyyət ili ərzində konstitusiya normalarından yayınma hallarının qarşısını almağa və pozulmuş hüquqların bərpasına yönələn bir sıra mühüm qərarlar qəbul edib, daxil olan sorğu və müraciətlər əsasında qanunların düzgün anlamı və tətbiqinə dair şərhlər və izahlar verib, yeni qanunların qəbul olunması, yaxud mövcud qanunlara düzəliş və əlavələr edilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə müvafiq tövsiyələr verib.

Qeyd edilməlidir ki, 2019-cu il noyabrın 29-da Konstitusiya Məhkəməsi Aparatı rəhbərinin müavini Səbinə Əliyevanın dövlətimizin başçısının təqdimatı əsasında, Milli Məclisin qərarı ilə Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) vəzifəsinə seçilməsi Konstitusiya Məhkəməsinin bütün kollektivi üçün fərəhverici haldır. Konstitusiya Məhkəməsi bu mühüm təsisatla uzun müddət sıx əməkdaşlıq həyata keçirir və Əsas Qanunda təsbit edilmiş insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi naminə həmin əməkdaşlığı davam etdirəcək.

Məlum olduğu kimi, 2019-cu il noyabrın 28-də parlamentdə çoxluq təşkil edən Yeni Azərbaycan Partiyasının Siyasi Şurası Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə parlamentin buraxılması və növbədənənar seçkilərin keçirilməsi haqqında müraciət ünvanlayıb və bu məsələ ilə əlaqədar iclasın çağırılmasını xahiş edib. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 95-ci maddəsinin III hissəsinə görə, Milli Məclisin bu cür məsələləri müzakirə edib qərar qəbul etmək səlahiyyəti var. 2019-cu il dekabrın 2-də isə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin müraciəti müzakirəyə çıxarılıb. Şübhəsiz ki, Milli Məclisin buraxılması və növbədənənar seçkilərin keçirilməsinin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin son vaxtlar uğurla həyata keçirdiyi islahatların vaxt itirmədən davam etdirilməsi idi.

Dövlətimizin başçısı ölkəmizin parlamenti tərəfindən qəbul olunan qərarın Konstitusiyanın müddəalarına uyğunluğunun yoxlanılması məsələsini zəruri hesab edib. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sorğusu əsasında qəbul edilmiş “Azərbaycan

Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli Qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2019-cu il 4 dekabr tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edib ki, müasir demokratik cəmiyyət üçün parlamentin fəallığı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qabaqcıl və mütərəqqi hüquqi aktların qəbul edilməsi ölkədə ictimai münasibətlərin ədalət və hüququn aliliyi əsasında tənzimlənməsini təmin edir. Bu baxımdan qanunvericinin üzərinə düşən vəzifələrin məhz ölkənin sürətli inkişafına cavab verəcək şəkildə həyata keçirilməsi vacibdir. Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab etmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin yeni çağırışı fəaliyyətə başlayanadək müstəsna olaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 111-ci və 112-ci maddələrində, 95-ci maddəsinin I hissəsinin 16-cı və 17-ci bəndlərində nəzərdə tutulmuş səlahiyyətlərin, habelə beynəlxalq təşkilatlarda təmsilçilik funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün V çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin müvafiq səlahiyyətlərinin saxlanılması zəruridir.

Qərarın nəticəsi hissəsində Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakıları qeyd edib:

– “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli 1717-VQR nömrəli Qərarı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981–ci maddəsinin I hissəsinə uyğun hesab edilməlidir;

– “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli 1717-VQR nömrəli Qərarı əsasında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən buraxılması Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981–ci maddəsinə uyğun hesab edilməlidir.

Cari il fevralın 9-da Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə keçirilmiş növbədənənar seçkilərin nəticələrinə dair Mərkəzi Seçki Komissiyasından daxil olmuş materiallara Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən xüsusi konstitusiya icraatı qaydasında baxılaraq seçki dairələri üzrə seçkilərin nəticələri təsdiq edilib.

Yeni seçilmiş parlamentin tərkibi dövlətimizin qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsində mühüm addımlar atır və bu prosesdə Konstitusiya Məhkəməsi ilə əməkdaşlıq etməyə hazır olduğunu vurğulayıb.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin sorğusu əsasında qəbul edilmiş “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.1-ci, 1.0.2-ci, 1.0.5-ci və 20.14-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2020-ci il 15 may tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu vurğulayıb ki, Konstitusiyanın 25-ci maddəsinin tələbləri və bu maddəyə dair Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun hüquqi mövqeləri məhkəmələr tərəfindən işlərə baxılarkən dönmədən yerinə yetirilməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlib:

– “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.1-ci, 20.1.11-ci, 20.14-cü və 22.4-cü maddələrinin, Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 20 aprel tarixli 73 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin polis əməkdaşlarına verilən fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın, əlavə haqların, kompensasiyaların, müavinətlərin və başqa ödənişlərin məbləği və təyin edilməsi Qaydaları”nın 1-ci bəndinin, Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 22 iyul tarixli 98 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarına fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın ödənilməsi üçün xidmət illərinin hesablanması Qaydası”nın 1-ci və 6-cı bəndlərinin müddəalarına uyğun olaraq pensiya təyin edilməsi və hesablanması ilə bağlı fasiləsiz xidmət illərinə güzəştli xidmət müddətinin yenidən daxil edilməsi pensiya təyin edilərkən nəzərə alınan güzəştli dövrün faktiki olaraq təkrar hesablanması ilə nəticələndiyindən yolverilməzdir;

– “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 20-ci maddəsində göstərilən “sonrakı artımlar” müddəası pensiya hüququ olan şəxsin vaxtilə müvafiq vəzifədə aldığı əməkhaqqının, təminat xərçəliyinin,

dövlət məvacibinin tərkib hissələrinə daxil olmuş və verilmiş ödəncələrdəki artımları nəzərdə tutur;

– “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.1-ci, 1.0.2-ci, 1.0.5-ci, 9.5-ci və 20.14-cü maddələrinin tələblərinə görə, şəxsə pensiya təyin edilərkən və ya təyin edildikdən sonra yenidən hesablanarkən xidmət etdiyi, işlədiyi və ya qulluq keçdiyi dövrdə almadığı və məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb olunmayan əlavələrə edilən artımlar nəzərə alın bilməz.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu, həmçinin qeyd etməyi zəruri hesab edib ki, bu Qərar qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktları ilə həll olunmuş mübahisələrə şamil olunmur.

Gəncə şəhəri Kəpəz Rayon Məhkəməsinin müraciəti əsasında qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 15 noyabr tarixli Qərarında Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlib ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddəsində nəzərdə tutulmuş saxtalaşdırma anlayışı rəsmi sənəd barəsində və onun üzərində elə qanunsuz hərəkətlərin edilməsini nəzərdə tutur ki, bu hərəkətlərin nəticəsində həmin sənədin sahibinin və ya istifadəçisinin hüquqi vəziyyəti dəyişir, o, əsassız və qanunsuz olaraq hər hansı hüquq əldə edir və ya vəzifədən azad edilir, eləcə də hüquqlarının həyata keçirilməsi və ya vəzifələrinin icrasında müəyyən üstünlüklər, güzəştlər, imtiyazlar əldə edir.

Bu Qərarla həmçinin qeyd edilib ki, ali və orta ixtisas təhsil müəssisələrinə qəbul olmaq hüququ verən rəsmi sənədə qanunsuz olaraq başqasının adından digər şəxs tərəfindən məlumatların daxil edilməsi, onun əvəzinə imzalanması və sair məqsədyönlü hərəkətlər rəsmi sənədin saxtalaşdırılması kimi qəbul olunmalı və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Digər bir qərarla – Şəki Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 38.1-ci və 430.4-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 19 dekabr tarixli Qərarında Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu inzibati xətalər üzrə işlərin məhkəmələr tərəfindən baxılmasına dair özünün əvvəlki hüquqi mövqeyinə əsaslanaraq bir daha qeyd edib ki, inzibati xətalərə dair işlərə

sadələşdirilmiş qaydada baxılmasını, inzibati xəta törətmiş şəxs barəsində qanunvericiliyin tələbinə görə yalnız üç ay müddətində inzibati tənbehin verilməsinin mümkünlüyünü və tərtib edilmiş materialların tamamlanmasının bilavasitə onların da vəzifəsinə aid edildiyini nəzərə alaraq, məhkəmələr daxil olmuş materiallara qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq müəyyən olunmuş müddətlər çərçivəsində obyektiv və qərəzsiz baxmalıdırlar.

Adı çəkilən Qərarda, həmçinin vurğulanıb ki, apellyasiya instansiyası məhkəmələri birinci instansiya məhkəməsinin faktlar nöqtəyi-nəzərindən qanuni və əsaslı, mahiyyət üzrə düzgün olan qərarının yalnız formal mülahizələrə görə ləğv edilməsindən çəkinməlidirlər.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə qənaətə gəlib ki, məhkəmələr Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş məsuliyyət tədbirlərini tətbiq edərkən inzibati xətanı törədən şəxsin təqsirini Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin tələblərinə uyğun müəyyən etməli, bu işlərə həmin Məcəllənin 111.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətlərə ciddi riayət etməklə baxmalıdırlar.

“Lider Monolit” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin şikayəti üzrə 2020-ci il 17 fevral tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə, məhkəmə, sübutların qiymətləndirilməsinin nəticələrini öz qərarlarında ətraflı və aydın şəkildə əks etdirməlidir. Məhkəmə prosesinin iştirakçıları tərəfindən təqdim edilmiş bütün sübutların qəbul edilməsinin və ya edilməməsinin səbəbləri, o cümlədən qərarın əsaslandırılması üçün hər hansı sübutların əsas götürülməsi və digər sübutların rədd olunmasının əsasları, həmçinin bir sübuta münasibətdə digər sübuta üstünlük verilməsinin əsasları aydın göstərməlidir.

Bakı şəhəri Xətai Rayon Məhkəməsinin müraciəti əsasında qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 23-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2020-ci il 24 aprel tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edib ki, mənəvi zərərin vurulmasının sübut edilməsi kifayət qədər mürəkkəb olduğundan, bu növ iddialarda şəxs maddi deyil, mənəvi aləmində, şüurunda baş vermiş mənfi halları, sarsıntını və s. məhkəmə qarşısında sübut etməlidir.

Bu baxımdan Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edib ki, məhkəmədə mənəvi zərərlə bağlı işə baxılarkən zərərçəkmiş şəxsin mənəvi və fiziki iztirablar keçirməsi ilə əlaqədar zərərin hansı şəraitdə və hansı hərəkət (hərəkətsizlik) nəticəsində vurulması, zərər vuranın təqsirinin dərəcəsi və mübahisənin həlli üçün əhəmiyyət kəsb edən digər hallar ətraflı araşdırılaraq müəyyən edilməlidir.

Həmin Qərarla Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlib ki, ölmüş və ya sağlamlığına zərər vurulmuş şəxsin yaxınlarından, o cümlədən ailə üzvlərindən birinin mənəvi zərəre görə təzminat almış olduğu halda, digərlərinin təzminat tələbi bu Qərarla göstərilən mütənasiblik və ədalətlik meyarlarına uyğun olaraq işə baxan məhkəmə tərəfindən həll edilməlidir. Məhkəmələr tərəfindən mənəvi zərəre görə təzminatın miqdarı müəyyən edilərkən hüquqazidd əməlin növü, dərəcəsi, davam etdiyi müddət, hansı şəraitdə, mühitdə baş verməsi və digər amillər nəzərə alınmalıdır.

Qeyd edilməlidir ki, Konstitusiya Məhkəməsi fərdi şikayətlər əsasında qəbul olunan qərarlarda da ərizəçilərin pozulan hüquq və azadlıqlarının bərpa olunması ilə yanaşı, hüquq və azadlıqların məhkəmə müdafiəsi, bərabərlik, mülkiyyət, əmək, mənzil və sosial təminat hüquqları və s. mühüm məsələlərə dair hüquq tətbiqetmə təcrübəsi baxımından vacib hüquqi mövqelər formalaşdırır, qanunvericiliyi şərh edir.

N.Səlimovun şikayəti üzrə 2020-ci il 20 may tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu cinayət işində iştirak etməyə cəlb olunmayan hökm və ya məhkəmənin digər yekun qərarı ilə maraqlarına toxunan şəxslərin təqdimat verilməsi məqsədilə məhkəməyə müraciət etməsi üçün müddətlərin axımının müəyyən edilməsinin məqsədmüvafiq olduğunu hesab edib.

Eyni zamanda, qeyd edilib ki, cinayət işində iştirak etməyə cəlb olunmayan hökm və ya məhkəmənin digər yekun qərarı ilə hüquqları pozulan şəxslərin müraciəti əsasında təqdimatın verilməsindən Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 410.1-ci maddəsində göstərilən əsasla imtina edilməsi və bu əsasla formal yanaşılması Konstitusiyanın 60-cı maddəsində təsbit olunmuş məhkəmə müdafiəsi təminatının həyata keçirilməsinə maneələr yaratmış olur.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin məlum təhlükələrdən qorunmasında və möhkəmlənməsində müstəsna xidmətləri olan ulu öndər Heydər Əliyevin xalqımızın və ölkəmizin bütün sahələrdə tərəqqiyə doğru inkişaf yolunu müəyyən edən əbədi ideyalarına sadıq, bilik və bacarığı, təcrübəsi, eləcə də, cəsarətli və qətiyyətli addımları sayəsində dövlət idarəçiliyi, iqtisadi, siyasi, beynəlxalq, hüquqi və digər sahələrdə bu ideyaları daha da zənginləşdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ölkəmizin hər sahədə heç zaman olmayan inkişaf səviyyəsinə, o cümlədən iqtisadiyyatımızın güclənməsinə, xalqımızın sosial rifahının yüksəlməsinə nail olub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyatımızın bütün sahələrində əldə edilən nailiyyətlər, sosial iqtisadi islahatların dərinləşməsi, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının inkişafı, beynəlxalq səviyyədə qazanılan uğurlar Konstitusiya müddəalarından bəhrələnir.

Məlumdur ki, bütün dünyada müşahidə edilən koronavirus pandemiyası bir sıra ölkələrdə çoxsaylı insan ölümünə səbəb olmuş, ölkələri ciddi iqtisadi, maliyyə, sosial, səhiyyə problemləri ilə üz-üzə qoymuşdur. Son müddət ərzində COVID-19 virus yoluxmasına məruz qalmış ölkələr iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq pandemiyanın yaratdığı fəsadları aradan qaldırmaq, bu bəladan daha az itki ilə çıxmaq üçün yollar axtarır.

Pandemiyanın ilkin vaxtlarında bu bəladan zərərçəkmiş sahələrdə çalışan sahibkarlara və işçilərə dəstək vermək, iş yerlərini saxlamaq, əhalinin sosial müdafiəsini təmin etmək məqsədilə dövlət tərəfindən əlavə addımlar atıldı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2020-ci il 19 mart tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin ehtiyat fondundan koronavirusla mübarizəyə dəstək fonduna ilkin olaraq 20 milyon manat vəsait ayrıldı. Sumqayıtda “Gilan-Tekstil Park” MMC-nin tibbi maska fabrikinin və qoruyucu geyimlərinin istehsalı müəssisəsinin açılışında bilavasitə iştirak edərkən Azərbaycan Prezidenti bildirdi ki, insanların sağlamlığının qorunması sahəsində həyata keçirilən tədbirlər dövlətin ən mühüm prioritetlərindən biridir. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva mayın 7-də Bakıda modul tipli ilk xəstəxana kompleksinin açılışında iştirak ediblər.

Qeyd edilməlidir ki, koronavirus pandemiyasının ölkəmizdə yayılmasının qarşısının alınması, bu virusa yoluxanların müalicəsinin yüksək səviyyədə təşkili, onların tezliklə sağlması istiqamətində görülən işlər Prezident İlham Əliyevin birbaşa nəzarətindədir. Virusun yayılmağa başladığı dövrdən dövlətimizin başçısının tapşırığına əsasən zəruri qabaqlayıcı, profilaktik və təxirəsalınmaz tədbirlər görüldü. Təsadüfi deyil ki, COVID-19 ilə bağlı Azərbaycanda görülən işləri Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı bu gün nümunə kimi göstərir. Bu istiqamətdə görülən kompleks tədbirlər çərçivəsində Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə modul tipli 10 yeni xəstəxananın tikintisinin xüsusi əhəmiyyəti var. Bu, tətbiq olunan xüsusi karantin rejimi dövründə ölkənin səhiyyə sisteminin indiyədək görünməmiş bu global çağırışa və arta biləcək xəstə sayına tab gətirməsi üçün mövcud xəstəxanaların infeksiyon çarpayı fondunun artırılması baxımından müstəsna rol oynayır.

Azərbaycanın pandemiya ilə mübarizə prosesində ən mühüm hadisələrindən biri Prezidentin təşəbbüsü ilə Qoşulmama Hərəkətinin Təmas qrupu formatında koronavirusla mübarizəyə həsr olunan “COVID-19 virusuna qarşı birlikdəyik!” mövzusunda Zirvə görüşünün videokonfrans vasitəsilə təşkil olunması idi. Dünyanın ən böyük siyasi təsisatlarından biri olan Qoşulmama Hərəkətinin bu formatda ilk görüşünün keçirilməsi beynəlxalq miqyasda mühüm tarixi hadisə kimi qiymətləndirilir. Bu tarixi hadisə həm də Azərbaycan Respublikasının, onun Prezidentinin dünya sivilizasiyasına töhfəsi idi. Təşkilatın yeni formatda keçirilən toplantısına BMT Baş katibinin, Avropa İttifaqının ali nümayəndəsinin, Avropa Komissiyasının rəhbərliyinin, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Baş direktorunun və Afrika İttifaqı Komissiyası sədrinin qoşulması Azərbaycanın bu təşkilata sədrlik etdiyi dövrdə böyük nüfuz dairəsi olduğuna dəlalət edir.

Pandemiya dövründə Azərbaycanda prioritet məsələ insanların sağlamlığı və onların sosial müdafiəsinin təmin edilməsidir. Mart ayının əvvəlindən başlayaraq bütün təhsil müəssisələrində tədris prosesinin tədricən dayandırılması, daha sonra xüsusi rejim, martın 24-dən isə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Operativ Qərargahın xüsusi karantin rejiminin tətbiq edilməsi, koronavirus xəstələri üçün 20-dən çox xəstəxananın ayrılması, virusun diaqnostika və müalicəsi üçün zəruri olan testlərin, tibb

avadanlığı və zəruri ləvazimatların respublikamıza gətirilməsi həyata keçirilib.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi xüsusi karantin şəraitində dövlətimizin başçısının həyata keçirdiyi siyasətə uyğun olaraq fəaliyyətini vətəndaşlarımızın konstitusion hüquqlarının qorunması, pozulmuş hüquqlarının bərpası istiqamətlərində davam etdirib.

Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən dövlətimizin başçısının qəbul etdiyi mühüm qərarlara uyğun olaraq, 2020-ci il 17 mart tarixli Əmrlə iş davamiyyətinə güzəştli şərtlər tətbiq etməklə, Məhkəmənin əməkdaşlarına yaxın ünsiyyət və təmasda olmamaq və virusun yayılmasının qarşısını almaq üçün hər bir ehtiyat tədbirləri görmək tapşırılıb, Plenum iclaslarının müvəqqəti olaraq yazılı prosedurla həyata keçirilməsi, ərizə və şikayətlə müraciət edən vətəndaşların qəbulunun müvəqqəti dayandırılması, Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi internet səhifəsi vasitəsilə onlayn şəkildə, habelə poçtla daxil olan ərizə və şikayətlərin qəbulunun həyata keçirilməsi təmin olunub.

Həmin dövrdə Konstitusiya Məhkəməsi vətəndaşların icraatda olan ərizələrinə, eləcə də məhkəmələrin və digər orqanların sorğu və müraciətlərinə baxılması işini davam etdirib, elektron formatda palataların iclasları keçirilib, müzakirələr aparılıb.

Bununla yanaşı, Operativ Qərargah tərəfindən elan olunmuş həftə sonu “evdə qal” tədbirləri zamanı Konstitusiya Məhkəməsinin bütün hakimlərinə və əməkdaşlarına bu tədbirlər dövründə rejimə ciddi riayət etmələri tapşırılıb və hər bir əməkdaşımızın səhhətinin diqqətdə saxlanılması təmin olunub.

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyeva koronavirus infeksiyası ilə bağlı xalqımıza müraciətində qeyd etdiyi kimi, ölkəmizdə bütün qüvvələr hadisələrin ən pis yöndə inkişafının qarşısını alınmasına səfərbər olunub. Bütün dövlət strukturları mobilizasiya olunub və birgə fəaliyyət göstərir.

Ölkə rəhbərliyinin təşəbbüsü ilə koronavirusla mübarizə üzrə həyata keçirilən tədbirlər zəminində Konstitusiya Məhkəməsinin kollektivi 100 min manat məbləğində vəsait toplayaraq pandemiya ilə mübarizəyə dəstək fonduna keçirib, aztəminatlı ailələrə, o cümlədən tək yaşayan ahıl yaşlı insanlara ərzaq məhsulları qismində yardımlar göstərib.

Pandemiya dövründə Konstitusiyaya Məhkəməsi öz beynəlxalq məhkəmə-hüquq əməkdaşlığını davam etdirərək bir çox ölkələrin Konstitusiyaya Məhkəmələrinin nümayəndələri ilə onlayn görüşlər keçirib, yaranmış vəziyyətdə konstitusiyaya ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi məsələləri barədə müzakirələr aparıb. Qeyd edilməlidir ki, pandemiya ilə əlaqədar keçirilən tədbirlərdə Konstitusiyaya Məhkəməsinin əməkdaşları ilə yanaşı, Məhkəmədə təcrübə keçən könüllülər də fəal iştirak ediblər.

Məlum olduğu kimi, dövlətimizin başçısının 2019-cu il 30 dekabr tarixli Sərəncamı ilə 2020-ci il Azərbaycan Respublikasında “Könüllülər ili” elan olunub. Konstitusiyaya Məhkəməsi Könüllülər Proqramını uğurla davam etdirir. Məhkəmədə həyata keçirilən Proqram gənclər üçün böyük maraq kəsb edir. Belə ki, könüllülər Konstitusiyaya Məhkəməsi Aparatının müxtəlif şöbə və sektorlarında təcrübə keçir, Məhkəmənin Plenum iclaslarının təşkil edilməsi, səlahiyyətli subyektlərin sorguları, məhkəmələrin müraciətləri, həmçinin vətəndaşların şikayətlərinin öyrənilməsi vasitəsilə Konstitusiyada təsbit edilmiş hüquq və azadlıqların müdafiə mexanizmi ilə yaxından tanış olurlar.

Əminliklə deyə bilərik ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi hər zaman olduğu kimi, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, müstəqil Azərbaycanın Əsas Qanunu olan Konstitusiyanın müddəalarının müdafiəsi, müstəqil dövlətimizin möhkəmlənməsi, xalqımızın maddi, mənəvi rifahının daha da yaxşılaşdırılması istiqamətində ümummillə lider Heydər Əliyevin əbədiyaşar ideyalarına sadiqlik nümayiş etdirən Prezident İlham Əliyevin məhz bu ideyalar zəminində həyata keçirdiyi hərtərəfli islahatlara dəstək olaraq, üzərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirir və bundan sonra da öz fəaliyyətini daha da səmərəli qurmaq üçün səylərini əsirgəməyəcək.

Südabə HƏSƏNOVA,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya
Məhkəməsinin “Şöhrət” ordenli hakimi,
II dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri,
Əməkdar hüquqşünas

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN XILASKARLIQ MİSSİYASI

2020-ci il 15 iyun müstəqil Azərbaycanın tarixini yaratmış, özü də Azərbaycanın tarixinə çevrilmiş dünya şöhrətli siyasətçi ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışının 27-ci ildönümü və Azərbaycan xalqının “Milli qurtuluş günü”dür. İllər ötdükcə çiçəklənən Azərbaycanı onun iqtisadi, siyasi tərəqqisini, artan beynəlxalq nüfuzunu gördükcə, bu dahi insanın şəxsiyyətinin böyüklüyü, uzaqgörənliyi, müdrikliyi, əvəzedilməzliyi bir daha göz önünə gəlir. İstər-istəməz xəyalən ulu öndərli illərə dönərək, onun ömür yolunu və siyasi fəaliyyətini canlandırmalı olursan. Lakin, məqalə xalqımızın milli qurtuluş gününə və ulu öndərin xilaskarlıq missiyasına həsr edilmiş olsa da, ilin və yaz fəslinin ən gözəl və bayramlar ayı sayılan may ayında bir əsr əvvəl Azərbaycanın həyatında baş verən və bu gün də tariximiz və dövlətçiliyimiz üçün böyük önəm daşıyan ictimai-siyasi hadisəyə toxunmamaq mümkün deyil.

XX əsr bütün dünyada olduğu kimi Azərbaycan üçün də siyasi hadisələr, müharibələr, təlatümlü illər, ictimai formasiyalar dəyişiklikləri kimi yadda qalmışdır. Lakin bu əsrin ikinci on illiyində 28 may 1918-ci ildə Şərqdə ilk dəfə Azərbaycanda demokratik Cümhuriyyətin elan edilməsi müstəqil dövlətçiliyimizin ən parlaq və şanlı səhifəsi kimi tarixə düşmüşdür. Yarandığı ilk gündən Cümhuriyyət tərəfindən xalqımızın çoxəsrlik müstəqilliyi və milli dövlətçilik arzularını əks etdirən bir səhifəlik (preambula və 6 bəndən ibarət) “İstiqlal Bəyannaməsi” qəbul edilmişdir. Gənc

Cümhuriyyət üçün bu hüquqi sənəd həm o dövr, həm də indiki dövr üçün Azərbaycanın ilk konstitusiya aktı sayıla biləcək qədər böyük tarixi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Cümhuriyyət yaradıldığı gündən hökuməti təşkil etmiş, dövlət idarəçiliyinin əsas strukturlarını, dövlətin rəzmlərini təsdiq etmişdir, qadınlara seçki hüququ verilmiş və Azərbaycanda yaşayan bütün milli azlıqların Parlamentdə təmsil edilməsini qərarlaşdırmışdır.

Çox təəssüf ki, bu Cümhuriyyətin ömrü qısa olmuş, cəmi 23 ay fəaliyyət göstərə bilmişdir. Buna baxmayaraq, bu tarix Azərbaycan xalqı üçün çox əzizdir və üstündən bir əsrdən çox müddət keçsə belə, biz həmin tariximizlə daima qürur duyur və fəxrlə deyə bilirik ki, demokratik cəmiyyət bir çox Avropa dövlətlərindən də əvvəl məhz Azərbaycanda qurulmuşdur.

2018-ci ilin may ayında xalqımız Azərbaycanda demokratik Cümhuriyyətin yaradılmasının 100 illiyini dövlət səviyyəsində geniş və təntənəli şəkildə müxtəlif tədbirlərlə qeyd etdi. Bu günün belə yüksək səviyyədə qeyd olunması xalqımızı bir daha qürurlandıraraq sevindirməklə yanaşı, eyni zamanda, dünyaya göndərilən bir mesaj idi.

Bu əsrdə Azərbaycan ikinci dəfə 1991-ci ilin 18 oktyabrında müstəqillik barədə konstitusiya aktını qəbul etməklə öz müstəqilliyinə qovuşmuş və Azərbaycan Cümhuriyyətinin varisi kimi qəbul edilmişdir.

XX əsr, eyni zamanda, Azərbaycan xalqına ümummilli lider Heydər Əliyev kimi müdrik zəka sahibi, polad iradəli, xalqımızın iftixarı olan, dünya şöhrətli bir siyasətçi bəxş etmişdir. Anadan olmasının 97-ci ili bu il qeyd edilən dünya şöhrətli siyasətçi və şəxsiyyət, müstəqilliyimizin və bütün uğurlarımızın təminatçısı olan ulu öndər Heydər Əliyevi Uca Tanrı sanki, Azərbaycana bir xilaskar kimi göndərmişdir. O, öz tarixi xilaskarlıq missiyasını bütün çətinliklərə baxmayaraq, məharətlə yerinə yetirdi. Ümummilli liderin şəxsiyyəti, gördüyü işlərin dairəsi və həcmi o qədər cəhanşümul və zəngindir ki, onu bir yazıda əhatə etmək mümkünsüzdür.

Ümumiyyətlə, ulu öndərin Azərbaycana rəhbərliyi dövrünü üç mərhələyə bölmək olar. Bu, onun Sovet dönəmində Azərbaycana rəhbərliyi, Moskva dövrü və sonuncu müstəqillik illərini əhatə edir.

Hələ Sovet dönəmində, 60-cı illərin sonunda onun dövlət təhlükəsizlik orqanlarının rəhbərliyindən Azərbaycan Kommunist

Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi vəzifəsinə seçilməsi ilə geridə qalmış Azərbaycan iqtisadiyyatında, sənayesində, kənd təsərrüfatında əmələ gələn dirçəliş, milli-mənəvi dəyərlərimizə, dilimizə, hardasa dinimizə qayıdıb, gənclərin tərbiyə və təhsilinə verilən önəm, onların ölkədən kənar ali təhsil ocaqlarına, eyni zamanda ehtiyac olan sahələr üzrə mütəxəssislər yetişdirilməsi üçün göndərilməsi və mühüm iri sənaye müəssisələrinin yaradılması, onun dərin zəkası, fitri istedadı, yüksək işgüzarlığı və gərgin əməyinin məhsulu olmuşdur.

Ulu öndər hakimiyyətə gəldiyi ilk gündən nizam-intizam tərəfdarı olmuş, qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi və onun aliliyinin təmin edilməsi, xüsusən bu gün “korrupsiya” adlandırılan rüşvətخورluğa qarşı qəti mübarizə əzmində olmuş və cəmiyyəti bu kimi neqativ hallara qarşı səfərbər olmağa çağırmışdır.

Onun cinayətkarlığa qarşı mübarizəyə qalxması o dövrdə tərkibində olduğumuz İttifaq rəhbərliyində eyni mənalı qarşılammamışdır. Buna baxmayaraq, ulu öndərin fəaliyyəti respublikanı o zamankı müttəfiq respublikalar arasında öncüllər sırasına çıxarmaq, iqtisadiyyatın, elm-tədris, mədəniyyət, incəsənət, sosial, ictimai-siyasi həyatın bütün sahələrində əməli yüksəlişə nail olmaq və xalqın güzəranının yaxşılaşdırılmasına istiqamətlənmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin 1969-1982-ci illərdə Azərbaycana rəhbərliyi dövründə Azərbaycan SSRİ-nin tərkibində “müstəqil, suveren” respublika hesab edilirdi. Həmin dövrdə respublikamız İttifaq hakimiyyətinin tabeçiliyində olsa da, Heydər Əliyev zəkasının qüdrəti, dövlət idarəçiliyində təşkilatçılıq bacarığı, ölkənin iqtisadiyyatını tənəzzüldən qurtardı, geridə qalmış respublikanı qabaqcıllar sırasına çıxardı. Ölkədə qayda-qanun, ciddi nizam-intizam yaradıldı. Onun uzaqgörənliyi nəticəsində həmin dövrdə elə işlər görüldü ki, onlar Azərbaycanın sonrakı iqtisadi-siyasi həyatının inkişafında təməl rolunu oynadı.

Ulu öndərin təşkilatçılıq bacarığını, işgüzarlığını, təşəbbüs-karlılığını və partiya işçisi kimi yüksək şəxsi keyfiyyətlərini görəndə ittifaq rəhbərliyi onu Moskvaya dəvət edib, yüksək vəzifəyə – Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təyin etdi. Tərkibində olduğumuz 70 ildə ulu öndər Heydər Əliyev ittifaq hakimiyyətində yüksək vəzifə alan nəinki ilk azərbaycanlı, eləcə də ilk müsəlman idi. O dövrdə mən Azərbaycan KP Mərkəzi

Komitəsinin inzibati orqanlar şöbəsində təlimatçı işləyirdim. Onunla keçirilən vida tədbirində mən də iştirak edirdim. Baxmayaraq ki, onun ittifaqda təmsil edilməsi xalqımıza başucalığı gətirən xoşxəbər idi, lakin zalda əyləşənlərin demək olar ki, əksəriyyəti ağlayırdı. Heç kim ondan ayrılmaya istəmirdi. O, özü də kövrəlmişdi. Çıxışında da bildirdi ki, bu vəzifədən o imtina etmiş və Azərbaycanda hələ çox işlərin görülməli olduğunu bildirmiş, lakin ona deyilmişdi ki, Siz artıq böyümüsünüz, Siz bizə burda lazımsınız!

Bildiyimiz kimi, Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini kimi Heydər Əliyevə ən çətin və mürəkkəb sahələrin idarəçiliyi (kuratorluğu) verilməsinə baxmayaraq, o, bütün işlərin öhdəsindən bacarıqla, ləyaqətlə gələrək tez bir zamanda nəinki Rusiyada, digər respublikalarda da tanınaraq böyük nüfuz qazanmış, Azərbaycanın və xalqımızın qürur mənbəyinə çevrilmişdi.

Hətta onun biliyi, bacarığı, gördüyü işlərin nəhəngliyi bəzi həmkarlarında qısqanclıq yaratmağa başlamış və 1987-ci ildə o, xəstəlik adı ilə, Sov.İKP Mərkəzi Komitəsinin Siyasi Büro üzvlüyündən və tutduğu vəzifədən azad edilib istefaya göndərilmişdir. Lakin sonradan tarix sübut etdi ki, o heç də xəstə olmamış, bu yalnız onun savadına, bacarığına və işgüzarlığına həsəd aparan M.Qorbaçovun xəbiscəsinə qurduğu oyun imiş.

İstefaya göndərildikdən bir müddət sonra ulu öndər Azərbaycanın bir hissəsi olan Naxçıvana pənah gətirmişdir. Naxçıvan əhalisi öz keçmiş rəhbərini böyük məhəbbət və qayğı ilə əhatə etmiş və təkidli tələblə onu Naxçıvan MR-in Ali Məclisinə sədr seçmişdi. O, buna razılıq vermədikdə hətta Ali Məclisin iclasları bir neçə dəfə təxirə salınmışdır. Ulu öndərin Ali Məclisə seçilməsi ilə o illərdə bütün ölkəmizdə olduğu kimi, Naxçıvanda da hökm sürən hakimiyyət böhranına son qoyuldu. Artıq bu illərdə Heydər Əliyev şöhrətli bir siyasətçi və şəxsiyyət kimi, demək olar ki, bütün dünyada tanınırdı. Heydər Əliyevə olan hörmət və rəğbətə nəticəsi olaraq qardaş Türkiyə Respublikasının o vaxtkı Prezidenti Süleyman Dəmirəl tez bir zamanda Naxçıvana səfər edərək ulu öndərlə görüşüb, işgüzar əlaqələr yaratmaqla Muxtar Respublikanın hər cür ərzaqla təmin olunmasında yardımçı olmuşdu.

Ulu öndər İran İslam Respublikası rəhbərliyinin dəvəti ilə 1992-ci ildə bu ölkəyə səfər etmiş və bu zaman İranın dini rəhbəri Seyid Əli Xamneyi, Prezidenti Rəfsəncani ilə danışıqlar apararaq müxtəlif

sahələrdə yardımla bağlı tərəflərin əməkdaşlığını nəzərdə tutan sazişlər imzalamış və bundan sonra Naxçıvan İran İslam Respublikasından da yardımlar almışdır.

Türkiyə tərəfi özünün İqdir əyalətini Sədərəkə birləşdirən nəhəng körpü salmış, Süleyman Dəmirəl Naxçıvana gələrək, şəxsən körpünün açılışında iştirak etmişdir. Bu körpüyə haqlı olaraq “Ümid” körpüsü adı verilmişdir. Bu körpünün Naxçıvan əhalisinin təminatında böyük rolu olmuş və həqiqətən də naxçıvanlıların ümidlərini doğrultmuşdur. O illərdə Naxçıvan MR-in Şahbuz və Sədərək rayonlarının əhalisi də bədnam ermənilərin hücumuna məruz qalırdı. Hətta döyüşlərdə yaralanmış əsgərlər bu yolla Türkiyənin xəstəxanalarına müalicə üçün göndərilirdi.

Heydər Əliyevin nüfuzuna hörmət əlaməti olaraq ABŞ-in o vaxtkı Prezidenti Bill Klinton Azərbaycandakı səfirliyi vasitəsi ilə Naxçıvanla əlaqə yaradaraq bir təyyarə dava-dərman, sarğı materialları və digər zəruri tibbi ləvazimatlardan ibarət yardım göndərmişdir. Beləliklə, ulu öndərin iqtisadi-siyasi fəaliyyəti və qonşu dövlətlərin köməyi nəticəsində blokada şəraitində yaşayan Naxçıvan tədricən dirçəlməyə başladı.

Elə bu illərdə ulu öndərin soy-kökümüzə, milli dəyərlərimizə bağlılığı və demokratik düşüncə tərzini Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının adından “Sovet Sosialist” sözlərinin çıxarılması və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dövlət rəmzlərindən biri olan üçrəngli bayrağın Ali Məclisin iclas zalına gətirilməsi Muxtar Respublikanın dövlət rəmzlərindən biri kimi qəbul edilməsi ilə öz təsdiqini tapdı.

90-cı illərin əvvəllərində ölkəmizin üstünü qara buludlar almışdı. Ölkə xaos, anarxiya girdabına salınmışdı. Cəbhədəki uğursuzluqlar, daxildəki siyasi və hərbi qarşıdurmalar yenidən müstəqillik qazanmış respublikamızı vətəndaş müharibəsi astanasına sürüklədi. Təkcə onu demək kifayətdir ki, 1990-93-cü illər ərzində üç nəfər dövlət başçımız (Ə.Vəzirov, A.Mütəllibov və Ə.Əliyev) dövlət idarəçiliyini, Prezident kürsüsünü və ölkəni başsız qoyub qaçmışlar.

Ardıcıl olaraq baş vermiş “kürsüdən qaçmalar” bir daha sübut etdi ki, yüksək kürsü hər kəsə şərəf gətirib onun nüfuzunu artırmır, əksinə, kürsünü bəzəyən və şərəfləndirən insan özü olur.

Azadlıq hərəkatı dalğasında hakimiyyətə gəlmiş AXC-Müsavat cütlüyünün bir illik sərəştəsiz rəhbərliyi nəticəsində müstəqilliyimiz

süquta uğramaq təhlükəsilə üzləşdi. Şimalda və cənubda baş qaldıran separatizm ölkəni parçalamağa doğru aparırdı. Gəncə hadisələri, Əlikram Hübətov və Surət Hüseynov faktorları vəziyyəti son dərəcə gərginləşdirmişdi.

4 iyun 1993-cü ildə Gəncə şəhərində baş vermiş hadisələr, qardaş qanı axıdılması isə dövləti tam iflic vəziyyətinə salmışdı.

Xalq Naxçıvanda yaşayan ulu öndər Heydər Əliyevə üz tutdu, onun xilaskar qüdrətinə bel bağladı. Maraqlıdır ki, həmin vaxt AXC-Müsavat iqtidarı da ulu öndəri Bakıya dəvət edir və xilas yolunu yalnız onun siyasi hakimiyyətə qayıdışında görürdü. Lakin O, Naxçıvana onu gətirməyə gedən iki təyyarəni geri qaytarmış və demişdi ki, mən bütün vəzifələri görmüşəm, bundan sonra mənə heç bir vəzifə lazım deyil. Lakin vaxtilə qurub- yaratdığı, canı qədər istədiyi Azərbaycanın iflic vəziyyətini görüb, nəhayət, razılaşmışdı.

Xalqın təkidli çağırışı ilə ulu öndər Heydər Əliyev 9 iyun 1993-cü ildə Bakıya gəldi və mətbuat nümayəndələrini ətrafına yığıb Gəncə şəhərinə yollandı. Gəncə qarşdurmasının nəticələrini görüb, məsləhət və tövsiyələrini verib geri qayıtdı. Milli Məclisdə yaranmış vəziyyətdən çıxış yolları barədə geniş məruzə etdi. Elə həmin gün Milli Məclisdəki proqram xarakterli nitqində o, Azərbaycanın demokratik dövlət quruculuğunun gələcək inkişafının prioritet istiqamətlərini müəyyən edərək göstərdi ki: “Biz Azərbaycanda demokratik, müstəqil respublika quraraq, sivilizasiyalı cəmiyyət uğrunda mübarizə apararaq, ümumi, dünyəvi, bəşəri dəyərlərin hamısından istifadə etməliyik. Biz çalışmalıyıq ki, Azərbaycan uzun illərdən bəri, müstəqilliyini qazandıqdan sonra bütün dünyaya öz tarixi nailiyyətlərini, öz milli ənənələrini nümayiş etdirə bilsin. Güman edirəm ki, Azərbaycan xalqının bu barədə həm tarixi, həm müasir potensialı olduqca böyükdür. Bunların hamısından səmərəli istifadə olunarsa, Azərbaycan həm tam demokratik, hüquqi, həm də ümumbəşəri dəyərlərin əsasında qurulan demokratik bir cəmiyyət olacaq”. Bununla da xalqın ürəyində bir ümid çırağı yandırdı və yalnız bu dünya şöhrətli siyasətçinin ölkəmizi düşdüüyü vəziyyətdən çıxaracağına ümid yarandı. O, 1993-cü il iyunun 15-də Milli Məclisdə yekdil səsle və alqış sədaları altında Ali Sovetə sədr seçildi və 3 oktyabr prezident seçkilərində bu vəzifədə işlədi. Bu seçim Azərbaycanın siyasi tarixində keyfiyyətə yeni bir mərhələnin başlanğıcı oldu.

1997-ci il 27 iyunda Milli Məclisin qərarı ilə 15 iyun günü rəsmi olaraq Azərbaycan xalqının “Milli Qurtuluş Günü” kimi qəbul edildi. Bu tarixi qərar da deyilirdi ki, “Azərbaycan xalqının azadlığını, müstəqil dövlətçiliyinin müqəddəratının həll edildiyi ən ağır günlərdə Heydər Əliyevin öz xalqının iradəsinə tabe olaraq ölkə rəhbərliyinə qayıtması, əslində, onun müstəqil Azərbaycan Respublikasını, Azərbaycan xalqını, milli azadlıq hərəkatında qazanılmış tarixi nailiyyətləri məhv olmaqdan xilas etmək kimi çox çətin bir vəzifəni könüllü olaraq öz üzərinə götürüb, xilaskarlıq missiyasını şərəflə yerinə yetirdi. Bu, sözün əsl mənasında, “ömrümün qalan hissəsini də xalqıma qurban verirəm” deyib meydana atılan böyük ürəkli Vətən oğlunun öz xalqı, öz Vətəni qarşısında misilsiz fədakarlığı idi.

Bundan sonra Azərbaycan xalqının “Milli Qurtuluş Günü” Əmək Məcəlləsinin 105.2-ci maddəsində haqlı olaraq iş günü hesab edilməyən bayramlar sırasında təsbit edildi.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan dövlətinin və xalqının bir ildə rəsmi olaraq qeyd etdiyi xalqımızın siyasi-ictimai, tarixi və milli-mədəni dəyərləri ilə bağlı olan, peşə bayramları istisna olmaqla, on dörd bayramı mövcuddur. Sözsüz ki, bu bayramların hər birinin öz özəlliyi, siyasi-tarixi əhəmiyyəti və milli dəyəri var və hər biri bizim üçün əzizdir. Fikrimcə, mövcud bayram günlərimizin istər iş günü, istərsə də qeyri-iş günü olsun, dəyərlərini və əhəmiyyətlərini aşağılamadan 15 iyun – “Milli Qurtuluş Günü” bu bayramlar sırasında ən yüksəyi və dəyərlisi hesab edilməlidir. O anlamda ki, ulu öndər Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıtmasaydı Azərbaycan yox ola bilərdi. 1993-cü ildə məhz ulu öndərin hakimiyyətə qayıdışı ilə respublikamız dağılma, parçalanma təhlükəsindən qurtuldu. “Milli Qurtuluş Günü” ilə də Azərbaycanın gələcək intibahının təməli qoyulmuş oldu.

Bu illərdə ölkəmizdə gedən elan olunmamış Qarabağ müharibəsi, torpaqlarımızın işğalı, daxildəki qarşıdurmalar, 1994-cü ilin oktyabr və 1995-ci ilin mart hadisələri, dövlət çevrilişinə cəhdlər ölkəmizdəki vəziyyəti bir az da ağırlaşdırırdı. Hətta o illərin siyasi dünya ədəbiyyatı və mətbuatında Azərbaycan haqqında çox bədbin proqnozlar verilir, Azərbaycan tənəzzülə uğrayan və dövlətçiliyini itirmək astanasında olan ölkə kimi xarakterizə olunurdu.

Ulu öndərin yenidən hakimiyyətə qayıdışı ölkəmizdə bütün sahələrdə geriləmənin qarşısını aldı, dövlətimizi dağılmaqdan, beynəlxalq təcriddən, anaları oğulsuz qalmaqdan, gəncləri həyatını itirməkdən, hakimiyyəti zorla devirmək tendensiyasından, cəmiyyəti xaos və anarxiyadan xilas etdi. Ulu öndər öz gəlişi ilə Azərbaycanın yeni dövr üçün demokratik inkişaf modelini müdrikliklə irəli sürdü. Lakin Heydər Əliyevin dərin zəkası, güclü siyasi fəhmi, polad iradəsi və dövlətçiliyi idarəetmədə fitri istedadı qısa zaman kəsiyində tarixin axarını dəyişdi və bədbin proqnozların əksini sübut etdi.

Çox çəkmədi ki, ulu öndər gecəsini gündüzünə calayıb ölkənin daxili və xarici siyasət kursu ətrafında milli həmrəyliyi təmin etdi, daxili siyasi təhlükəsizlik vəziyyətini sabitləşdirdi, nizami ordu yaratdı, nəticədə düşməne sarsıdıcı zərbələr endirildi və Ermənistan atəşkəsə vadar edildi.

Ulu öndərin bütün həyatı və fəaliyyəti həmişə şəffaf və xalqa açıq olduğundan bizlər onun xarici səfərlərini izləyirdik. Onun böyük dövlətlərin rəhbərləri tərəfindən yüksək səviyyədə qarşılandığının şahidi olmuşuq. Səfərlərdə məqsəd təkcə bu dövlətlərlə diplomatik əlaqələr qurmaq deyil, əslində həm Azərbaycanın dünyada tanınması, həm də 20 faiz torpaqlarının erməni təcavüzünə məruz qalmasının dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına hesablanmışdır.

Çox çətinliklə də olsa, yalnız ulu öndərin sayəsində müstəqilliyimiz qorunub saxlandı. Tarixin acı təcrübəsindən məlumdur ki, müstəqilliyi əldə etmək nə qədər çətindir, onu qoruyub saxlamaq və əbədləşdirmək ondan qat-qat çətin və mürəkkəbdir.

Qeyd olunmalıdır ki, hər bir ölkənin inkişafı, gələcəyi, müqəddəratı və sabitliyi onun qanunvericiliyinin mükəmməlliyi ilə ölçülür. Hələ ötən əsrin 90-cı illərində müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanda yaranan hakimiyyətsizlik, özbaşnalıq bütün sahələrdə olduğu kimi, qanunvericilik islahatlarını da arxa plana keçirmişdi. Artıq müstəqilliyini əldə etmiş ölkəni köhnə qanunlarla idarə etmək mümkün deyildi.

Qarşıda ilk olaraq yeni demokratik konstitusiyanın qəbulu dururdu. Bilavasitə ulu öndərin başçılığı ilə hazırlanan müstəqil Azərbaycanın ilk konstitusiya layihəsi xalqın müzakirəsinə verildikdən sonra 1995-ci ilin noyabr ayının 12-də ümumxalq

səsverməsi yolu ilə qəbul edilib və həmin ayın 27-də qüvvəyə mindi. Konstitusiyaya layihəsi ilə yanaşı, “Milli Məclisə seçkilər haqqında” Qanun da hazırlanıb qəbul edildi, elə referendum günü çoxpartiyalı sistem əsasında həmin dövr üçün məqbul hesab edilən majoritar və proporsional qaydada Milli Məclisə də ilk demokratik seçkilər keçirildi.

Azərbaycanın bu Konstitusiyası fundamental bir sənəd kimi demokratik inkişaf, hüquqi dövlətçilik və insan hüquqları sahəsində mütərəqqi dünya təcrübəsinin başlıca nailiyyətlərini özündə ehtiva edən və Azərbaycanın müstəqil dövlətçilik tarixinin şanlı səhifəsi sayılan, 1918-ci ildə qəbul olunmuş “İstiqlal Bəyannaməsini” özündə yaşadan, tarixi varisliyi təmin edən ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik Qanundur. Yeni Konstitusiyaya layihəsini hazırlayan komissiyanın üzvü kimi deyə bilərəm ki, ulu öndər layihədəki hər sözü, hər cümləni zərgər dəqiqliyi ilə ölçüb-biçirdi. Konstitusiyaya sözü qurmaq, yaratmaq, nəsə təsis etmək anlamını verdiyindən onun bu hərəkətləri başa düşülən idi. Çünki müstəqil Azərbaycanı qurmaq, yaratmaq nəsə təsis etmək üçün birinci növbədə onun hüquqi əsaslarını yaratmaq lazım idi. Müstəqillik dövründə qəbul edilən bu ilk Konstitusiyaya tam demokratik prinsiplərə söykənmiş və beynəlxalq aləm tərəfindən onun demokratikliyi etiraf edilmişdir.

Qeyd edim ki, 1995-ci ilin noyabrında mən ədliyyə naziri vəzifəsini icra edərkən, Avropa Şurasının dəvəti ilə Avropa Şurasında olub onun bir neçə departamentində görüşlər keçirib, Avropa Şurasının Nazirlər Sovetinin o vaxtkı sədri Daniel Tarşislə də görüşümüz olmuşdur. Bizim nümayəndə heyəti Avropa Şurasında olarkən, Konstitusiyaya artıq qəbul olunmuşdu, lakin o hələ qüvvəyə minməmişdi. Biz gedərkən özümüzlə Konstitusiyanın mətninin rus dilində çap edilən qəzeti götürmüşdük. Avropa Şurasının iki rus dilli eksperti Fransadan olan professor Lessaj və Çexiyadan olan ekspert (soy adını unutmuşam) ilə Konstitusiyamızla bağlı müzakirələr aparmışıq. Həmin qəzet üç gün bu ekspertlərdə qaldı, onu öyrəndilər və bizimlə növbəti görüşdə bildirdilər ki, bu Konstitusiyaya ilə Azərbaycan bir sıra Avropa ölkələrindən də çox irəli getmişdir.

Ümumiyyətlə, Konstitusiyaya hər bir ölkənin ictimai və iqtisadi quruluşunun əsasını, idarəetmə və dövlət quruluşunun formalarını, şəxsiyyətin hüquqi vəziyyətini, mərkəzdə və yerlərdə hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının təşkili qaydasını və səlahiyyətini, ədalət

mühakiməsinin, seçki sisteminin təşkilinin əsas prinsiplərini və digər bu kimi məsələləri müəyyənləşdirən ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik qanundur.

Yeni Konstitusiyanın preambulasında dövlət müstəqilliyi və suverenliyinin qorunması ilə yanaşı, demokratik quruluşa təminat vermək, vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olmaq, qanunların aliliyini təmin edən hüquqi, dünyəvi dövlət qurmaq, hamının layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək, ümumbəşəri dəyərlərə sadıq olaraq bütün dünya xalqları ilə dostluq, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq məqsədilə qarşılıqlı fəaliyyət göstərmək kimi ülvi niyyətlər bəyan edilmişdir.

Bu Konstitusiyanın qəbulu ilə ulu öndər demək olar ki, Xalq Cümhuriyyətinin ideyalarını həqiqətə çevirdi. Bu da çağdaş tariximizin ən mötəbər hadisələrindən olmaqla, ulu öndərimizin Azərbaycan dövlətçiliyinin qarşısındakı xidmətlərindən biri sayılır. İlk dəfə olaraq sivil dövlət quruculuğuna xas olan, onun qanunverici icra və məhkəmə hakimiyyətindən ibarət bölgüsü aparılmış, hakimiyyətin yeganə mənbəyinin xalq olması prinsipi deklarativ şəkildə bəyan edilmişdir. Eləcə də, Konstitusiyanın qanunvericilik sisteminin əsası olmaqla respublikada ən yüksək birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olması təsbit edilmişdir. Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, yeni Konstitusiyada haqlı olaraq “əsas qanun” terminindən imtina edilmişdir. Bu düzgün qəbul edilməlidir, çünki indi hər sahəni tənzimləyən özünün əsas qanunu vardır. Bu gün isə Konstitusiyaya dövlətin ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik qanunu hesab edilir.

Ümumbəşəri, demokratik dəyərlərə əsaslanan müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasının qəbulu ilə ulu öndərimizin bilavasitə rəhbərliyi altında yaradılmış hüquq islahat komissiyası milli qanunvericiliyimizi yaratmağa başladı. İlk növbədə hüquq-mühafizə orqanlarının və məhkəmələrin bilavasitə fəaliyyətini tənzimləyən qanunlar, maddi və prosessual məcəllələr, ölkəmizin iqtisadiyyatının inkişafına təminat verən iqtisadi, torpaq islahatı və özəlləşməni tənzimləyən qanunlar hazırlanıb qəbul edildi. Yalnız bundan sonra ölkəmizdə demokratik islahatların aparılmasına zəmin yarandı və ardıcıl olaraq demokratik təsisatların yaradılmasına başlandı.

İlk dəfə olaraq bu Konstitusiyanın “məhkəmə hakimiyyəti” fəslində demokratik təsisat olan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi öz əksini tapdı, onun say tərkibi, formalaşdırılması qaydası, vəzifələri və səlahiyyətlərinin əsas prinsipləri qeyd olundu. Demokratiyanın atributlarından və müasir hüquqi dövlətin ən vacib institutlarından biri sayılan ali konstitusiya nəzarəti orqanı kimi 1998-ci ilin 14 iyun tarixində Konstitusiya Məhkəməsi yaradıldı və bu təsisat tez bir zamanda cəmiyyətdə öz layiqli yerini tuta bildi. Elə həmin ildə qadınların dövlət quruculuğunda və siyasətdə iştirakını təmin etmək məqsədilə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, eləcə də dünya azərbaycanlılarının birliyinin, həmrəyliyinin möhkəmləndirilməsinin, onların beynəlxalq konvensiyalarda təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlarının dövlətimiz tərəfindən qorunması məqsədilə xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla iş komitəsi yaradıldı və bir sıra iqtisadi qurumların strukturları təkmilləşdirildi. Ölkədə uğurlu torpaq islahatı aparıldı, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi və bazar iqtisadiyyatına keçid başlandı.

1998-ci ildə ölüm hökmünün icrasına moratorium qoyuldu və ölüm cəzası cinayət qanunvericiliyindən çıxarıldı. Söz, fikir azadlığına önəm verilərək mətbuat üzərindən senzura ləğv edildi. 1999-cu ildən başlayaraq ilk dəfə ölkəmizdə demokratiyanın atributlarından biri hesab edilən yerli özünüidarə orqanı olan bələdiyyələrə seçkilər keçirildi və sonralar ardıcıl olaraq bu iş davam etdirildi. Eləcə də Prezidentin yanında əfv komissiyası yaradıldı və əfv institutu mexanizmi işləməyə başladı. Ulu öndər humanizm prinsiplərini rəhbər tutaraq ardıcıl olaraq yüzlərlə məhkumu əfv etmiş, onun təşəbbüsü ilə Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş amnistiya aktlarına əsasən on minlərlə şəxs cəzadan azad edilmişdir. Sevindirici haldır ki, ulu öndərin bu sahədə yeritdiyi siyasət möhtərəm dövlət başçımız İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir və bu qəbildən olan tədbirlərin dairəsi daha da genişləndirilmişdir. “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin genişləndirilməsi barədə” dövlət başçısının 2017-ci il 10 fevral tarixli sərəncamına əsasən Cinayət Məcəlləsinə bir qrup cinayətlərin dekriminallaşdırılması ilə bağlı

edilən dəyişikliklər və cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi deyilənləri bir daha sübut edir.

İnsan hüquqlarının müdafiəsinin daha səmərəli təmin edilməsi üçün İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi üzrə Müvəkkil (Ombudsman) təsisatı və AMEA-nın tərkibində İnsan hüquqları üzrə Elmi-Tədqiqat İnstitutu yaradıldı və hər ikisi bu gün də uğurla fəaliyyət göstərir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında demokratik ədalət mühakiməsi prinsiplərinə əsaslanan yeni üçpilləli məhkəmə sistemi, digər demokratik təsisatlar yaradıldı və ilk dəfə 2000-ci ildə test üsulu ilə hakimlərin seçim prosesinə başlandı. Qeyd olunmalıdır ki, hazırda bu iş daha da təkmilləşdirilmiş və şəffaf prosedurlar qaydasında həyata keçirilir.

Konstitusiyada bəyan edilmiş məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin təminat tapdığı və məhkəmə hakimiyyətinin müstəqil fəaliyyət göstərməsinə zəmin yaradan “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Qanun qəbul olundu. Qanun yeni məhkəmə sistemini, onun təşkilatı əsaslarını, məhkəmələrin və hakimlərin müstəqilliyinin təmin edilməsinə, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminatın verilməsinə yönəlmişdir.

Demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu və onun əsas tərkib hissəsi olan məhkəmə-hüquq islahatları Heydər Əliyev siyasi kursunun və dövlətçilik ənənələrinin layiqli davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Belə ki, hüquq sisteminin və ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə qanunvericilik və institusional islahatlar daha da dərinləşdirilir, praktik tədbirlərin dairəsi genişləndirilir, ədalət mühakiməsinin inkişafında keyfiyyətə yeni dəyişikliklər edilir. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi” haqqında son 03 aprel 2019-cu il tarixli Fərmanını və 2020-ci ildən başlayaraq işin keyfiyyətini və səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə inzibati-iqtisadi məhkəmələrin bazasında iki ayrıca inzibati və kommersiya məhkəmələrinin yaradılmasını buna misal göstərmək olar.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrlərdə daim elmin, təhsilin, mədəniyyət və incəsənətin inkişafına böyük qayğı göstərmiş, bu sahənin nümayəndələrinə fəxri adlar

vermiş, xüsusi təqaüdlər təyin etmiş, ittifaq dövləti tərəfindən onların təltif edilməsinə və yubiley tədbirlərinin nəinki Azərbaycanda, həm də bir neçə ölkədə təşkilinə nail olmuş, mədəniyyət müəssisələrinin bərpasını və yenidən qurulmasını prioritet vəzifə kimi qarşıya qoymuşdur. İnamlı demək olar ki, o, öz qayıdışı ilə nəinki Azərbaycanı, eləcə də elmimizi, təhsilimizi, mədəniyyət və incəsənətimizi tənəzzüldən xilas etdi.

Heydər Əliyev azərbaycançılıq məfkurəsini formalaşdırmağa nail olmaqla, xalqda Azərbaycana və dilimizə məhəbbət oyatdı. O, həmişə vurğulayırdı ki, “Dilimiz çox zəngin və ahəngdar dildir, dərin tarixi köklərə malikdir, şəxsən mən öz ana dilimi çox sevir və bu dildə danışmağım fəxr edirəm”. Dil hər bir millətin milliliyinin əsasıdır. Ulu öndərin “Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, Mən Azərbaycanlıyam” – kəlamı dillər əzbəri olub. Həqiqətən belə bir deyim var ki, əgər bir milləti yox etmək istəyirsənsə əvvəlcə onun dilini al.

Ümumiyyətlə, Heydər Əliyev müxtəlif peşə sahiblərinin əməyini yüksək qiymətləndirərək ayrı-ayrı sərəncamlarla peşə bayramları təsis etmiş, onların fəaliyyətinin daha da səmərəli, nümunəvi olması üçün ruhlandırılmış və xalqa sədaqətlə xidmət etmələrinə stimulyaratmışdır.

Heydər Əliyev fəaliyyətinin bütün dövrlərində müqəddəs ailə dəyərlərimizin toxunulmazlığı keşiyində dayanan, gənc nəsli vətənpərvər, dövlətimizə və milli dəyərlərimizə bağlılıq ruhunda tərbiyələndirən qadınlara da ölkə həyatının bütün sahələrində xüsusi yer verərək qadın şəxsiyyətinə olan böyük hörmətini vurğulamış, gender siyasətinin gücləndirilməsi, qadınların cəmiyyətdə rolunun yüksəldilməsi üçün ardıcıl tədbirlər həyata keçirmişdir. O, daima Azərbaycan qadınının mərdliyini, iradəsini, sədaqətini ən ali dəyər kimi qiymətləndirmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən 2000-ci ildə imzalanan “Azərbaycan Respublikasında Dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” Fərmandan irəli gələn məsələlər bu gün də öz aktuallığını itirməmiş və ölkəmizdə uğurla davam etdirilir. Mehriban xanım Əliyevanın Birinci vitse-prezident vəzifəsinə təyin edilməsi bunun bariz nümunəsidir. Ümumiyyətlə, qadınlar hansı ali vəzifələrdə təmsil olunmaqlarından asılı olmayaraq böyük məsuliyyət və əzmlə çalışırlar.

Bu gün Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyeva həm ölkədə, həm də xaricdə gördüyü işlərlə, müxtəlif sahələrdəki geniş fəaliyyəti ilə Azərbaycan qadınına örnək olaraq mərhəmətlilik, xeyriyyəçilik simvoluna çevrilmişdir. O ailə, qadın və uşaqların problemlərini öz nəzarətində saxlayaraq uşaqların təhsili, sağlamlığı, tərbiyəsi sahəsində böyük layihələri uğurla həyata keçirir. Mehriban xanımın bu yüksək vəzifəyə təyin edilməsinin özü də məhz Heydər Əliyevin qadın siyasətindən qaynaqlanır.

Heydər Əliyev tərəfindən 10 ildə bir əsrə bərabər iş görülmüşdür. Lakin qeyd olunmalıdır ki, O, ikinci dəfə hakimiyyətə gələndə dövlətin büdcəsi boş idi. Yoxsa daha böyük və qlobal işlər görülməyə bilərdi. Məhz bu səbəbdən ölkənin iqtisadi vəziyyətini dirçəltmək üçün O, bütün maneələrə baxmayaraq, 1994-cü ilin oktyabrında neft yataqlarının işlənməsi ilə bağlı xarici investorlarla “Əsrin müqaviləsi”ni imzaladı. 1995-ci ildən başlayaraq iqtisadiyyatda, mədəniyyətdə, mənəviyyatda dirçəliş dövrü yaşandı. Azərbaycanın dünya birliyinə fəal inteqrasiyası təmin edildi.

Ulu öndər var gücü ilə çalışıb atəşkəsə nail olsa da, Qarabağ problemini Qərbin və hegemon dövlətlərin yalançı demokratiya pərdəsi altında ölkəmizə qarşı apardıqları “ikili standart” oyunları və qəfil gələn əcəl bunu axıradək həll etməyə imkan vermədi. Bu ikili oyun bu gün də davam etməkdədir. Lakin dövlətimiz və xalqımız əmindir ki, haqq nazilər, amma üzülməz. Nankor erməni faşistlərinin bu çirkin oyunlarına möhtərəm dövlət başçımız, Ali Baş Komandanımızın rəhbərliyi ilə bir gün son qoyulacaqdır.

Nəhayət, ulu öndər Heydər Əliyevin xalqımıza ən böyük töhfəsi isə bu gün onun siyasi kursunu layiqincə davam etdirən, Azərbaycanı yüksəklərə qaldıran, respublikada qlobal beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsinə rəvac verməklə ölkəmizi bütün dünyada tanıdan möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev kimi bir siyasətçi oğul yetişdirib xalqa bəxş etməsidir. Həyat göstərdi ki, bütün məsələlərdə olduğu kimi, ulu öndərin 2003-cü ildə “Mən İlhamla özüm qədər inanıram”...deməsi ilə də yanılmamışdı. Cənab İlham Əliyev bir Prezident kimi ona göstərilmiş etimadı doğrularaq müasir dünya siyasətini və iqtisadiyyatını gözəl bilən, dövlətin milli maraq və mənafeyini müdafiə edən bir siyasi lider kimi xalq

qarşısında verdiyi vədə əməl edərək bu məsuliyyətli və şərəfli vəzifənin öhdəsindən inamla gəlmişdir.

Hazırda bütün dünyanı bürüyən koronavirus pandemiyası ilə mübarizədə qabaqçılıq tədbirlərin görülməsi, dövlətin bütün xalqın yanında olması, xəstələrin qayğı ilə əhatə edilməsi, müalicəsi məhz Prezidentin adı ilə bağlı olmasının nəticəsidir və bu bəla ilə mübarizədə respublikamızın dünya ölkələri arasında yeddinci, postsovet ölkələri arasında isə birinci yerdə durması onun diqqətinin sayəsindədir.

Ulu öndər Heydər Əliyev fəaliyyətinin üçüncü dövründə Azərbaycanda bütün sahələrdə gördüyü sayə gəlməyən nəhəng işlərlə öz dövləti və xalqı qarşısında bir xilaskarlıq missiyası daşımışdır. O, Azərbaycanı, müstəqilliyimizi və varlığımızı xilas etmişdir.

Heydər Əliyev xalqımızın qürur və iftixar yeri, Azərbaycanın əbədi milli sərvəti, dünəni, bu günü və sabahıdır! Onun ideyaları və siyasəti əbədiyaşardır.

Bu müstəsna fəaliyyətə ən yüksək dəyəri və qiyməti də, mənəcə, Heydər Əliyev özü hələ sağlığında, “Azərbaycan var olduqca, mən də var olacam, Azərbaycan yaşadıqca, mən də yaşayacağam”, deməsi ilə vermişdir.

Bəli, Azərbaycan həmişə var olacaq, ulu öndər də qəlblərdə qurduğu əbədilik taxt- tacı ilə həmişə yaşayacaqdır!

Fürsətdən istifadə edərək xalqımızı 15 İyun – “Milli Qurtuluş Günü” münasibəti ilə təbrik edir, ölkəmizin tez bir zamanda COVID-19-a yoluxanların bu xəstəlikdən xilas olmasını və hər kəsə möhkəm cansağlığı, xoş günlər arzu edirəm.

**“XXI ƏSRDƏ İNSAN HÜQUQ
VƏ AZADLIQLARININ
MÜDAFİƏSİ SAHƏSİNDƏ MÜASİR
NƏZƏRİ VƏ PRAKTİKİ YANAŞMALAR”**

Ramin QURBANOV

AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun
Beynəlxalq hüquq şöbəsinin müdiri, h.ü.e.d.

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ KONSTITUSIYA

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, konstitusiya, ümumilli lider, dövlət, demokratiya, insan hüquqları, müstəqillik, Azərbaycan Respublikası*

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, конституция, национальный лидер, государство, демократия, права человека, независимость, Азербайджанская Республика*

Keywords: *Heydar Aliyev, constitution, national leader, state, democracy, human rights, independence, the Republic of Azerbaijan*

Konstitusiya mövcud dövlətin bütöv hüquq sisteminin özəyi kimi çıxış edən, ölkə vətəndaşlarının əksəriyyətinin maraq dairəsində olan ictimai həyatı və əsas dövlət qurumlarının fəaliyyətini tənzimləyən normativ-hüquqi aktdır. Konstitusiyaların keyfiyyətləri onun yüksək hüquqi qüvvəyə malik olması və hüquq sisteminin fundamental mənbəyi kimi çıxış etməsidir. Əvvəla, konstitusiya normaları digər normalara münasibətdə prioritet mövqedən çıxış edir. İkincisi, qanunlar və digər qanun qüvvəli aktlar konstitusiyada müəyyən edilən qayda və prosedura uyğun qəbul edilməlidir [3].

Məlum olduğu kimi, konstitusiya dövlətin əsas qanunu olması etibarilə mövcud dövlətin və dövlətçilik ənənələrinin formalaşmasında ən ümumi ictimai münasibətlər kompleksini, ictimai quruluşun əsaslarını, şəxsiyyətin hüquqi statusunu, dövlət hakimiyyət orqanlarının sistemini, yerli özünüidarəetmə strukturlarını və hüquqi mexanizmləri tənzimləyən normativ-hüquqi akt və ya prinsiplərin modifikasiyasıdır [3].

Dövlətin əsaslarını, əsas insan və vətəndaş hüquqlarını, vəzifələrini, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətini, dövlət

quruluşunu, mülkiyyət formalarını və dövlət həyatının digər bu kimi məsələlərini müəyyənləşdirən Konstitusiyanın qəbul edilməsi hər bir dövlətin həyatında mühüm ictimai-siyasi hadisədir. Tarixi qanunauyğunluq nəticəsində keçmiş Sovetlər birliyinin süqutu ilə əlaqədar xalqımız, digər MDB ölkələrinin xalqları kimi, öz milli müqəddəratını sərbəst təyin etmək, milli dövlət quruculuğunu yaradıb, hüquqi, demokratik cəmiyyət yaratmaq imkanı əldə etmiş oldu [6].

Müasir dövrümüzdə Azərbaycan Respublikasının konstitusion dövlət kimi təşəkkül tapması, ölkədə ictimai-siyasi proseslərlə müşayiət olunan tarixi şərait bu müstəvidə fəaliyyət göstərən görkəmli siyasi liderlərin dinamik mübarizə xətti ilə bağlıdır [3].

Dövlət müstəqilliyinin bərpa olunduğu ilk illərdə ölkədə bütün sahələrdə yaşanan xaosdan, Azərbaycanı parçalanmaq təhlükəsindən xilas etmək üçün xalqın hakimiyyətə dəvət etdiyi Ulu öndər Heydər Əliyevin böyük uzaqgörənliklə, cəsarətlə həyata keçirdiyi əsaslı islahatlar respublikamızı inkişaf yoluna çıxarmaqla yanaşı, qanunların aliliyini təmin edən, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğuna yol açan yeni milli Konstitusiyanın hazırlanmasına və qəbuluna şərait yaratdı. Ulu öndər Heydər Əliyev bu barədə danışarkən deyirdi: “Biz elə bir layihə hazırlamalı və nəhayət, elə bir Konstitusiya qəbul etməliyik ki, o, müstəqil Azərbaycan Respublikasının demokratik prinsiplər əsasında uzun müddət sabit yaşamasını təmin edən Əsas Qanun, tarixi sənəd olsun. Hakimiyyət bölgüsü – ali icra, qanunvericilik, məhkəmə hakimiyyəti – bunlar hamısı xalqın iradəsinə söykənməli, seçkilər yolu ilə təmin olunmalıdır” [5].

Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqına ən böyük xidmətlərindən biri müstəqil Azərbaycanın ilk konstitusiyasının hazırlanması və qəbuludur. 1995-ci il noyabrın 12-də xalq ümummilli liderin bu təşəbbüsünü dəstəklədi.

1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiya müstəqil Azərbaycanın ilk, ümumilikdə isə, ölkəmizin tarixində dördüncü Konstitusiyasıdır. Azərbaycanın Konstitusiya quruluşunun tarixi SSRİ dövrünə təsadüf edir. Azərbaycanın ilk Konstitusiyası 1921-ci ilin mayın 19-da, SSRİ Konstitusiyasına uyğunlaşdırılmış yeni redaksiyası isə 1925-ci il martın 14-də qəbul olunmuşdu. 1978-ci ilin aprelin 21-də qəbul edilmiş son

Konstitusiyaya da, əvvəlki konstitusiyalar kimi, SSRİ Konstitusiyasına uyğunlaşdırılmışdı [4].

Müstəqil dövlətimizin ilk Konstitusiyası respublikamızın əvvəlki Konstitusiyalarından prinsipə köklü surətdə fərqlənir. Əlbəttə, bu tamamilə təbiidir. Belə ki, əvvəlki sosializm quruluşunun Konstitusiyası idi və əvvəlki Konstitusiyalarda sivil dövlət quruculuğunda əsas institut olan hakimiyyətin bölgüsü prinsipindən imtina edilmişdir. Lakin yeni Konstitusiyada bu tarixi və metodoloji səhv aradan qaldırılmış, hakimiyyətin qanunverici, icra hakimiyyəti və məhkəmə hakimiyyətindən ibarət bölgüsü aparılmışdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7-ci maddəsinin IV hissəsində göstərilir ki, Konstitusiyanın müddəalarına əsasən, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətləri qarşılıqlı fəaliyyət göstərir və öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqildirlər [6].

Əsas Qanunda konseptual baxımdan yeni ideyalardan biri ictimai münasibətlər sistemində dövlətin rolu ilə bağlıdır. Belə ki, ölkəmizin uzun illər daxil olduğu sovet siyasi sistemində dövlətin cəmiyyət həyatındakı rolu fəvqəladə xarakter daşıyır, dövlət maraqları ilə şəxsiyyətin maraqları arasında yaranan münasibətlərdə üstünlük birmənalı olaraq birinciyə verilirdi. Bu isə, sözsüz ki, liberal demokratiya üçün öncül amillərdən olan şəxsi hüquq və azadlıqların müdafiəsinin arxa plana keçməsi ilə nəticələnirdi. Bu baxımdan Konstitusiyamızda dövlətin ali məqsədinin məhz insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi kimi müəyyənləşdirilməsi müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Konstitusiyamız dövlətin məhz vətəndaşların mənafelərinə xidmət etdiyini ən yüksək səviyyədə bəyan edir[3].

Ümumiyyətlə, konstitusiyanın III fəslə (24-71-ci maddələr) bütövlükdə, yəni 158 maddədən 48-i insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına həsr edilib. Konstitusiyanın 71-ci maddəsində insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına təminat verilir. Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcu hesab edilir. Həmin maddədə daha sonra göstərilir ki, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsini heç kəs məhdudlaşdıra, konstitusiyanın heç bir müddəası insan və

vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının ləğvinə yönəldilmiş müddəa kimi təfsir edilə bilməz. Azərbaycan Respublikasının ərazisində insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları birbaşa qüvvədədir. Beləliklə, konstitusiyanın qeyd edilən normalarının təhlili göstərir ki, bu normalar hüquqi dövlət quruculuğu prinsipinin mahiyyətindən irəli gəlməklə cəmiyyətdə qanunun aliliyinə xidmət edir. Ölkəmizdə həmin vaxtdan başlayaraq, ciddi sosial-iqtisadi islahatlarla yanaşı, hüquq islahatı, həmçinin onun tərkib hissəsi olan məhkəmə-hüquq islahatı həyata keçirilməyə başlanılıb [4].

Müstəqil dövlətimizin ilk konstitusiyanın preambulasında göstərilir ki, “Azərbaycan xalqı özünün çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrini davam etdirərək bütün cəmiyyətin və hər kəsin firavanlığının təmin edilməsini arzulayaraq, ədalətin, azadlığın və təhlükəsizliyin bərqərar edilməsini istəyərək, keçmiş, indiki və gələcək nəsillər qarşısında öz məsuliyyətini anlayaraq, suveren hüququndan istifadə edərək, Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini və ərazi bütövlüyünü qoruyaraq xalqın iradəsinin ifadəsi kimi qanunların aliliyini təmin edən hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğunu bəyan edir”. Başqa sözlə, öz tarixi müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan Respublikası hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğunu inkişaf yolu seçib[1].

İnkişaf etmiş dünya ölkələrində qanunun aliliyi yüksək qaydada təmin edilir. Yüksək fəallıq nümayiş etdirməklə respublikamızın xalqı tərəfindən qəbul edilən Konstitusiyaımız hüquqi dövlətlərə xas olan və hüquqi dövlətin yaradılması üçün nəzərdə tutulan normaları özündə təsbit edir [2].Azərbaycan Respublikası Konstitusiyanın hətta inkişaf etmiş dövlətlərin konstitusiyaaları ilə müqayisədə kifayət qədər mütərəqqi hesab edilə biləcək müddəalarından biri Əsas Qanunda sadalanan insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilməsi ilə bağlıdır. Bu norma özündə insan hüquqlarının beynəlxalq standartlara uyğun tətbiqinə imkan verən mühüm prinsipi əks etdirir. Belə ki, qeyd olunan prinsip ölkəmizdə insan hüquq və azadlıqlarının hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarında və insan hüquqlarına dair beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulanlardan daha artıq məhdudlaş-

dırılmasına imkan vermir. Prinsip, eyni zamanda, insan hüquqlarının tətbiqi ilə bağlı milli qanunvericilik tənzimlənməsindən kənar qalmış hər hansı məsələyə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin birbaşa tətbiqini qanuniləşdirir[3]. Konstitusiya ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olmaqla, Azərbaycan Respublikasında birbaşa hüquqi qüvvədədir və bütün qanunvericilik aktları Konstitusiyanın müddəalarına uyğun qəbul edilməlidir. Təsədüfi deyildir ki, müstəqil dövlətimizin ilk Konstitusiyasının qəbulundan sonra Milli Məclis Avropa standartlarına və beynəlxalq hüquq normalarının tələblərinə uyğun 2500-dən artıq qanun və qərar qəbul etmişdir [6].

NƏTİCƏ

Ümumilli lider Heydər Əliyevin Konstitusiyanın hazırlanmasında, qəbul edilməsində gərgin əməyi və töhfəsi danılmazdır. Konstitusiyanın qəbulu dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi, Azərbaycanın dünya birliyində nüfuzunun daha da artması baxımından çox mühüm ictimai-siyasi hadisə kimi qiymətləndirilməlidir.

Konstitusiyanın qəbulu yalnız yeni ictimai sistemin hüquqi tanınmasını təsdiq edən fakt deyil, ölkəmizin inkişaf baxımından yeni mərhələyə qədəm qoymasının göstəricisi idi. Bu mərhələdə isə ilk növbədə siyasi sistemin mərkəzində insan və vətəndaş, onun hüquq və azadlıqları, demokratik və hüquqi dövlət idealları durmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında müasir və sivil cəmiyyətin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən, konstitusiyalı quruluşun əsaslarını təşkil edən ideya və dəyərlər geniş şəkildə öz əksini tapmışdır: dövlətin və cəmiyyətin hüquqla sıx bağlılığı; insan şəxsiyyətinə və ləyaqətinə hörmət; dövlət hakimiyyət orqanlarının demokratik qaydada formalaşdırılması vasitəsilə xalqın hakimiyyət funksiyalarının həyata keçirilməsində iştirakı; insan hüquqlarının səmərəli müdafiəsi mexanizmlərinin mövcudluğu; siyasi sistemdə plüralizmə təminat verilməsi; sosial ədalətə nail olmaq, ümumbəşəri

dəyərlərə sadiqlik, milli qanunvericiliyin beynəlxalq hüquqa uyğunlaşdırılması və sair.

Demokratik cəmiyyət və ya hüquqi dövlət dedikdə, ilk öncə yada insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi düşür. İnsan hüquqları müasir dünyamızın hər bir demokratik dövləti tərəfindən ən prioritet hesab edilən mövzulardan sayılır. Müstəqil Azərbaycanda da insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, onların müdafiəsi və daha da genişləndirilməsi dövlətin ən ali məqsədi elan edilib.

Bu ali məqsədin müəyyənləşdirilməsi, onun həyata keçirilmə mexanizmlərinin tapılması və reallaşdırılması, sözügedən sahədə hüquqi bazanın yaradılması isə, müstəqil dövlətimizin qurucusu, ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyev Azərbaycanda hakimiyyətə gəldikdən sonra ölkədə hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində ardıcıl, sistemli və gələcəyə hesablanan islahatlara start verildi. Azərbaycanın bu gün dünyada müstəqil, hüquqi və demokratik dövlət kimi tanınması, ölkə vətəndaşlarının hüquqlarının, azadlıqlarının təmin edilməsi, müdafiə olunması məhz ümummilli liderin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyevin Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi möhkəmlənməsi və demokratik inkişaf yolu ilə inamla irəliləməsi üçün konstitusiyanın qəbulu Azərbaycan Respublikasının tarixindəki ən mütərəqqi adımlardan biridir.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 2019;
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları, A.H.Dəmirov, Ş.N.İsmayılov, Q.F.Hüseynov, Bakı – Mütərcim – 2010;
3. http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_may_2009/77176.htm;
4. http://www.anl.az/down/meqale/hafta_ichi/2011/yanvar/153850.htm;
5. https://azertag.az/xeber/12_noyabr_Konstitusiya_Gunudur_1110948;
6. http://kaspi.az/az/Heydar_Aliyev_mustaqil_dovlatimizin_ilk_konstitusiyasinin_banisi_dir;

КОНСТИТУЦИЯ И ГЕЙДАР АЛИЕВ

Р Е З Ю М Е

Конституция – латинское слово, означающее «структура», «учреждение». Конституция является основным законом государства. Конституция устанавливает основы социально-экономической структуры страны, формы правления и формы государственного устройства, правового статуса личности, порядка и полномочий организации власти и управления в центре и местах, принцип разделения властей. Принятие Конституции независимой Азербайджанской Республики связано с именем общенационального лидера Гейдара Алиева. В этой статье рассматривается история принятия Конституции, роль Гейдара Алиева в принятии Конституции и различия между действующей Конституцией Азербайджанской Республики и предыдущими конституциями.

CONSTITUTION AND HEYDAR ALIYEV

S U M M A R Y

Constitution is a Latin word meaning "structure", "institution". The Constitution is the basic law of the state. The Constitution establishes the basis of the socio-economic structure of the country, the form of government and the form of state structure, the legal status of the individual, the order and powers of the organization of power and administration in the center and places, the principle of separation of powers. Adoption of the Constitution of the independent Republic of Azerbaijan is connected with the name of national leader Heydar Aliyev. This article examines the history of the adoption of the Constitution, the role of Heydar Aliyev in the adoption of the Constitution and the differences between the current Constitution of the Republic of Azerbaijan and previous constitutions.

Xəyyam İSMAYILOV

BDU-nun Hüquq fakültəsinin Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi və tarixi kafedrasının professoru, h.ü.e.d.

SIYASI SİSTEMDƏ NORMATIV HÜQUQİ TƏNZİMLƏMƏNİN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: *siyasi sistem, normativ hüquqi tənzimləmə, hüquqi formalar, siyasi praktika, deleqə edilmiş qanunvericilik, məhkəmə doktrinaları, ideologiya, nizamlayıcı vasitələr sistemi.*

Ключевые слова: *политическая система, нормативно-правовое регулирование, правовые формы, политическая практика, делегированное законодательство, судебные доктрины, идеология, система регулятивных средств.*

Keywords: *political system, normative-legal regulation, legal forms, political practice, delegated legislation, judicial doctrines, ideology, system of regulatory means.*

Cəmiyyətdə və siyasi sistemdə mütəmadi olaraq dəyişilən siyasi şəraitlər siyasi idarəetməyə yeni yanaşmaları ehtiva etməklə normativ hüquqi tənzimləmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsini tələb edir. Normativ hüquqi tənzimləmə mexanizmləri cəmiyyətdə hüquq və qanunun konkret siyasi sistem şəraitində tarixən təşəkkül tapmış realizə prinsiplərinə uyğun olaraq formalaşdırılır. Belə ki, əksəriyyətin qəbul etdiyi yanaşmaya görə, hüquq dövlətin meydana gəlməsindən əvvəl yaranmış və mənəvi aləmin dərinliklərindən süzülüb gələn ənənələr, adətlər, qadağalar şəklində mövcud olmuş, konkret sosial birliyin daxilindəki qarşılıqlı münasibətləri müəyyən etmiş və tənzimləmişdir. Cəmiyyətin və dövlətin müəyyən tarixi inkişaf mərhələlərində qanun hüququn inkişafında progressiv rol oynamış və bu gün də həmin rolu oynamaqdadır. Bununla belə, dünya ölkələrinin müasir hüquq sistemləri yalnız qanunvericilik praktikasını sayəsində özünün orijinallığı və özünəməxsusluğu ilə seçilmir, həm də konkret ölkənin siyasi tarixi, onun ənənələri

iləşərtləndirilir. Hər bir ölkənin hüququna hüquq mədəniyyəti, cəmiyyətin hüquq düşüncəsinin səviyyəsi, hüquqi ideologiya və psixologiya dərin təsir edir.

Müqayisəli hüquqşünaslığın inkişafı və çoxsaylı beynəlxalq konvensiyalar mütəxəssisləri digər ölkələrdə hüququn necə təfsir edilməsi məsələləri ilə daha intensiv surətdə maraqlanmağa vadar edir. Zamanımızda müşahidə edilən təbii hüquq ideyalarının dirçəlişi əslində hüquq ideyalarının vəhdət halında dirçəlişi hesab olunur və buna rəğmən hüququn qanuna nəisə identik, yəni tam bənzər olan bir təzahür kimi anlamını o qədər də qəbul etməyən hüquqçuların çoxluğu, əksəriyyət təşkil etməsi müşahidə edilir.

Siyasi sistemdə hüquqi tənzipləmənin effektivliyinin təmin olunması ilə əlaqədar qarşıya qoyulan vəzifə mahiyyətində qeyri-müəyyənlik və bir qədər risk dərəcəsi olan hüquqi tənzipləmə obyektinin xüsusiyyətləri ilə şərtlənən siyasi münasibətlərə hüququn təsirinin spesifikliyini əks etdirən amillərin nəzərə alınması ilə həll edilə bilər. Eyni zamanda bu, hüquq və siyasi normaların qarşılıq fəaliyyəti ilə bilavasitə əlaqədardır. Bunu formal hüquqi göstərişlərlə təsirə məruz qalan faktiki ictimai münasibətlər arasında tam uzlaşmanın olmaması ilə də şərtləndirmək olar. Belə ki, hüquq heç də siyasi xarakterli bütün ictimai münasibətləri əhatə etmir, digər tərəfdən hüquq normasının fəaliyyəti əsasında yaranan hüquq münasibətinin məzmunu həmin normada nəzərdə tutulan məqsədlə uzlaşmaya da bilər. Siyasi sistemin normativ əsasının bir komponenti kimi hüququn aparıcı rolu onun ümumməcburiliyi, universallığı, formal müəyyənliyi, dövlətlə əlaqəyə malik olması kimi obyektiv təbii xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur.

Siyasi münasibətlərin tənziplənməsində hüququn xüsusi rolu belə bir faktla da təsdiqlənir ki, dövlət hüquqi siyasət vasitəsilə siyasi sferadakı ictimai münasibətlərə normativ forma verir və bununlada hüquqi tənzipləməyə strateji yanaşmanın mövcudluğunu nümayiş etdirir. Siyasi sistemdə normativ hüquqi tənzipləmənin roluna diqqəti çəkən M.F.Məlikovanın da qeyd etdiyi kimi, «sosial idarəetmə aləti olan hüquqi tənzipləmə cəmiyyətin həyat fəaliyyəti və inkişafı istiqamətlərinin dərk edilməsinə, insanların qanuni maraq və tələbatlarını nəzərə almaqla ictimai münasibətlərin inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır» (5, s. 339).

Hüququn siyasi münasibətlərə təsiri zəminində üstün rolu onun siyasi proseslərin əvvəlindən sonunadək, yəni qanunvericilikdə

siyasi hakimiyyətin əsaslarının və siyasi hüquqların təsbitindən tutmuş səlahiyyətli hakimiyyət orqanları tərəfindən müvafiq qərarların qəbulunadək sistemin tənzimləyicisi qismində çıxış etməsində ifadə olunur. Digər sosial tənzimləyicilər yalnız prosesin ayrı-ayrı mərhələlərində özünü biruzə verir və tamamlayıcı səciyyəyə malikdirlər. Bu məcrada R.B.Qolovkinin təbirincə deyilsə, hüquqi və korporativ normaların qarşılıqlı əlaqələri zəminindəki münasibətlər başlıca olaraq onların vəhdətinə və aralarında fərqlərə (korporativ normaların yarımərəsmi səciyyə daşmasını da unutmamaq olmaz – X.İ.) əsaslanan qarşılıqlı dəstək formasında ortaya çıxırlar (12).

Hüquq bütövlükdə hüquq normalarının rəsmiyyətliyi və ümumməcburiliyi sayəsində sistemin tənziminin sosial effektivliyini təmin edir. Digər tənzimləyicilərə gəldikdə isə, onlar hüquqdan fərqli olaraq ictimai münasibətlərə tam effektivlik təminatı vermirlər, sadəcə onun gücləndirici və ya zəiflədici vasitəsi qismində çıxış edirlər. Nümunə üçün deyək ki, siyasi-hüquqi normaların effektivliyi müəyyən şəraitlərdə onların əxlaq və mənəviyyat normaları ilə harmonik şəkildə uzlaşdıqları məqamlarda, yəni dövlət siyasətinin mənəvi məqsədlərə nail olmağa istiqamətləndiyi hallarda daha da artmış olur. Universal prinsip olan humanizmi mənəviyyat sferasından əxz etməklə hüquq bu meyarı siyasətdə də müəyyənləşdirir və dövlətin Konstitusiyasında təsbit edir. Belə ki, Konstitusiyada əks etdirilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları bir mənəvi meyar olmaq etibarilə siyasətlə məşğul olanların yalnız fəaliyyətlərinin mahiyyətini deyil, həm də məsuliyyət hədlərini, eyni zamanda bəyan edilən əxlaqi prinsiplərin pozulmasına görə cəza tədbirlərinin tətbiqi də müəyyənləşdirir.

Siyasi-hüquqi təzahürlərin qiymətləndirici meyarı və hüququn dəyəri əsası kimi ədalət prinsipi hüququn və qanunvericiliyin (o cümlədən də siyasi qanunvericiliyin) humanistləşdirilməsi, onun insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına yönəlməsi üçün əlverişli şərait yaradır. Dahi Aristotel qeyd edirdi ki, «...ədalətin ölçüsünə xidmət edən hüquq siyasi ünsiyyətin tənzimləyici normasıdır» (6, s. 380). Bununla belə, fərqli maraqlara, sosial səciyyəyə malik olan müxtəlif ictimai kollektivlər haqqında danışırlarkən ədalət prinsipi ilə bağlı birmənalı fikir yürütmək mümkün deyildir. Ədalətlik nəzəriyyəsinin təmsilçiləri ədalətin siyasi kateqoriya kimi anlamına üstünlük verməklə, onun belə bir siyasi prinsipini ortaya qoyurlar: hər bir kəs

bərabər şəkildə əsas azadlıqlara malikdir və bu, digər şəxslərin analoji azadlıqları ilə uzlaşdırılır. Qeyd edilən prinsip Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin II hissəsinin formal-hüquqi tələbləri ilə üst-üstə düşür: «İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsini heç kəs məhdudlaşdırma bilməz. Hər kəsin hüquq və azadlıqları bu Konstitusiyada və qanunlarda müəyyən edilmiş əsaslarla, habelə digərlərinin hüquq və azadlıqları ilə məhdudlaşır. Hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılması dövlət tərəfindən gözlənilən nəticəyə mütənasib olmalıdır» (1, s. 23). Hüquqi vasitələr baxımından belə vəziyyət yalnız hamı üçün əhəmiyyətə malik hüquqi əsasın mövcudluğu, fərqli sosial mənafelərin uzlaşdırılmasının hüquqi modellərinin axtarışı zamanı müxtəlif sosial maraqlar arasındakı anlaşmanın mümkün ola biləcəyini ifadə edir.

Hüququn humanist rolu onun zorakılığı məhdudlaşdırma vasitəsi qismində çıxış etməsində özünü biruzə verir. Digər normativ tənzimləyicilərdən hüququ fərqləndirən dəyəri xüsusiyyətlərdən biri də bunda ifadə olunur. Hüququn belə bir rolu sadəcə zorakılığın ləğvində və dövlət məcbur etməsinin leqallaşmasında deyil, daha çox ümumi maraqların məntiqə uyğun şəkildə realizəsinin təminində üzə çıxır. Nəzərə almaq lazımdır ki, digər vasitələr tükəndikdə istər ictimai maraqların, istərsə də xüsusi maraqların güc vasitəsilə realizə olunmasına yol verilir və belə hallarda zor tətbiq etmə leqal və hüquqa uyğun forma kəsb edir. Siyasi sferada bəzi ölkələrin qanunvericilyində vətəndaş itaətsizliyi hüququ, xalqın qiyam hüququ kimi hüquqlara da rast gəlinir. Əksər ölkələrin hüququnda vətəndaşlar üçün belə siyasi imkanlar nəzərdə tutulmur. Bu isə cəmiyyət və dövlətin bir-birinə münasibətdə təsir vasitələrinin qeyri-bərabərliyini (birində leqal şəkildə güc tətbiq etmə hüququ olduğu halda digərində belə hüquq yoxdur) ortaya qoyur.

Siyasi münasibətlərin hüquqi tənziminin optimal modelinin müəyyənləşməsində normativ təsirin sosial faydalılığı və effektivliyinin zəminləri kimi qanunlar və siyasətin qanunauyğunluqları əhəmiyyətli rola malikdir. Sosial hadisələr və proseslər müəyyən qanunauyğunluqların təsiri altında inkişaf edirlər və həmin qanunauyğunluqlar hadisə və proseslərə müəyyən vasitələrin köməyi ilə məqsədyönlü şəkildə təsir göstərməyə imkan verir. Siyasi həyatın da istənilən təzahürü tarixi inkişafın gedişatı, cəmiyyətin inkişaf səviyyəsi ilə qanunauyğun şəkildə irəlicədən müəyyən-

ləşdirilir və müəyyən pripsip və qanunlara uyğun olaraq baş verirlər. Həmin qanunauyğunları istisna edən faktorlar qismində siyasi risklər çıxış etdiyindən siyasi sferanın hüquqi tənzimlənməsi hüququn sərhədlərini amorf vəziyyətinə gətirən riskli faktorların mövcudluğu ilə əhəmiyyətli dərəcədə mürəkkəbləşir.

Siyasi həyat sferasını tənzimləyən hüquq normalarının arasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının normaları mühüm əhəmiyyətə malikdir. Həmin normalar ölkəmizin hüquq sistemində formal-hüquqi alilik qüvvəsinə malik olmaq etibarilə siyasi sistemin çoxsaylı ümumi prinsiplərini də təsbitləyirlər. Digər qanunlarda və qanun qüvvəli aktlarda əks etdirilmiş normalarla müqayisədə konstitusiya normaları özünün daha yüksək siyasi məzmunu ilə seçilir. Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, siyasi sistem haqqında fikir yürüdərkən formal qüvvədə olan konstitusiya normaları ilə yanaşı, bəzi hallarda real gerçəkliklərlə uzlaşmayan müddəaları da yaddan çıxarmaq olmaz. Bu baxımdan ölkəmizin siyasi sistemində normativ hüquqi tənzimləmənin mahiyyətinin öyrənilməsi ilk növbədə Konstitusiyanın məzmununun hərtərəfli araşdırılması ilə sıx bağlıdır.

Bütün digər demokratik ölkələrin konstitusiyaları kimi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının xüsusiyyətləri bir sıra mühüm cəhətləri özündə əks etdirir. Bunlara ilkin olaraq Konstitusiyanın milli hüququn başlıca mənbəyi, bütövlükdə hüquq sisteminin və cari qanunvericiliyin əsası qismində çıxış etməsini aid etmək olar. Məhz Konstitusiya milli hüquq sisteminin və qanunvericiliyin inkişafına, təkmilləşməsinin əçəşidli təsir göstərir, ilk növbədə dövlət orqanlarının hüquq yaratma üzrə səlahiyyətdairəsini, hüquqi tənzimləmənin başlıca məqsədlərini və obyektlərini müəyyən edir. O, xalq tərəfindən qəbul olunmaqla onun iradəsinin ən yüksək formasını təcəssüm etdirir, dövlətin funksiyalarının dairəsini cızmaqla onun insan və cəmiyyətlə münasibətlərinin əsaslarını təsbitləyir. Cəmiyyət və dövlətin əsas fəaliyyət prinsiplərini, dövlətin formasını, mahiyyətini, hakimiyyətin həyata keçirilmə mexanizmini, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının ali hüquqi təminatlarını müəyyən edən, ilkin və təsisedici xarakterə malik olan, ictimai münasibətlərin bütün kompleksinin hüquqi tənzimləməsinin əsasını təşkil edən konstitusiya normalarının stabilliyi bütün hüquq sisteminin və dövlət hakimiyyətinin qanunçuluq prinsipi əsasında fəaliyyətinin

mühüm şərtidir. Bu normalar ictimai münasibətlərin inkişaf dərəcəsinin, siyasi prosesin, onun həddlərinin və inkişaf perspektivlərinin göstəricisidir.

Cəmiyyətin müxtəlif siyasi qüvvələri arasında anlaşma dərəcəsini ifadə edən Konstitusiyanın əsas xüsusiyyətlərindən biri də onun mühüm siyasi-praktiki əhəmiyyət kəsb edən birbaşa qüvvəsidir. Konstitusiyanın siyasi sənəd kimi xüsusiyyətləri onun əsas hüquqi məzmununu nəinki əksiltmir, əksinə hüquqi əhəmiyyətliliyini daha da artırır. Bütün digər normativ hüquqi aktlar Konstitusiyanın əsasında, onun prinsip və müddələrinin yerinə yetirilməsi məqsədilə qəbul edilir və konstitusiya normaları ilə onların arasında uyğunsuzluq olduqda yalnız konstitusiya normaları tətbiq edilir. Hüquq sistemində prinsip və normalarının prioritet rol oynadığı Konstitusiya hüquq yaradıcı əsasla malik olmaqla və bütün normativ hüquqi aktların növlərini, onların nisbətini, subordinasiyasını müəyyən etməklə siyasi sistemdə normativ hüquqi tənzimləmənin təşkilində başlıca oriyentir rolunu oynayır. Siyasi sistemin quruluşu, fəaliyyət yönümünü müəyyənləşdirən çoxsaylı hüquq mənbələrinin içərisində Konstitusiya sonrakı əhəmiyyətli yeri konstitusiya qanunları tuturlar. Digər qanunlarla müqayisədə daha yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan bu qanunlar Konstitusiyanın ayrı-ayrı müddələrinin konkretləşməsinə ehtiva edirlər. Onlar siyasi-hüquqi baxımdan ən mühüm ictimai münasibətləri tənzimləməklə mahiyyət etibarilə siyasi-hüquqi sistemin bu və ya digər tərkib elementlərinin formalaşması və fəaliyyətinin institusional bazası qismində çıxış edirlər. Digər qanunlar və qanun qüvvəli aktlarda siyasi sistemin normativ hüquqi tənzimləməsində özlərinə xas olan spesifik funksiyaları yerinə yetirirlər.

Müasir elm və praktika normativ hüquqi tənzimləmə mexanizminin inkişafına təsir göstərən, onun məzmunu tərəfini, özünə-məxsus realizəsini şərtləndirən bir sıra amillərin mövcudluğunu təsdiq edir. Hüquq sistemlərinin normativ hüquqi tənzimlənməsi mexanizmlərinin formalaşması və inkişafının xüsusiyyətlərinə iqtisadi bazisdən daha çox siyasi rejim nəzərəcarpacaq dərəcədə təsir göstərir. İdeologiyanın rolu dini-icma sistemlərində daha aydın görünür. Roman-german və anglo-sakson hüququ üçün də ideoloji tərəfin səciyyəviliyini görürük, lakin eyni zamanda belə hesab edilir ki, bu sistemlərdə hüquqi dünyagörüşü, yəni dövlətin və cəmiyyətin inkişafı ilə birlikdə pərvəriş tapan cəmiyyətin klassik dünyagörüşü

hökmran mövqeyə malikdir. Burada digər hüquq ailələri ilə müqayisədə hüququn və qanunun aliliyinin təsdiqini müşahidə etmək olar.

Bu prosesə hüququn «ümumiləşməsi», yəni əvvəllər xüsusi hüququn müstəsna səlahiyyətində olan bir sıra sferaların hüquqi tənzimlənmə xarakterinin dəyişməsi təsir göstərir. «Ümumiləşmə» bu sferalara yalnız konstitusiya hüququnu deyil, həm də ümumi (publiki) hüququn digər bir sıra sahələrini – inzibati, maliyyə və digərlərinin daxil edilməsi iləşərtləndirilir. Müxtəlif ideoloji yönümlü siyasi sistemlərin normativ tənzimlənməsi mexanizmində din mühüm yer tutur. Sosial planda din bu əsasda həmçinin dini təşkilatlar, birliklər və onların arasındakı münasibətlər zəminində formalaşan dini ideologiya, psixologiya, ümumi davranış qaydalarını özündə ehtiva edir.

Cəmiyyətin siyasi sisteminin normativ nizamlanması mexanizmində siyasi praktika əhəmiyyətli yer tutur. Siyasi təcrübənin insanların davranışına və onlar tərəfindən yaradılan birliklərə requlyativ təsiri müxtəlif ictimai-siyasi institutların, ənənələrin, davranış stereotiplərinin, siyasi orientasiyaların və siyasi rolların fəaliyyəti prosesində meydana çıxan məsələlər prizmasından həyata keçirilir. Bu zaman elektoratın siyasi dəyərləri, onun siyasi ideal və əhval-ruhiyyəsi, siyasi həyatın yazılmamış qaydaları mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Siyasi sistemin və cəmiyyətin müxtəlif elementlərinə requlyativ təsir göstərən normativ vasitələr sistemində məhkəmə doktrinalarını və məhkəmə presedentlərini də qeyd etmək lazımdır. Nümunə olaraq deyək ki, siyasi təşkilatların daxili işlərinə məhkəmə instansiyalarının məhdud müdaxiləsi doktrinası da təcrübədən məlumdur. Hüququn müvafiq sistemlərində digər konsepsiyalarla yanaşı məhkəmə doktrinaları dövlət orqanlarının hüquqyaratma fəaliyyəti üçün siyasi və ideoloji əsas yaradırlar, verilmiş aktların izahı prosesinə mühüm təsir göstərir, məhkəmə və digər orqanların hüquqtətbiqi praktikasında üstün rol oynayırlar, bəzi ölkələrdə hətta ictimai-siyasi təşkilatların yaranması və inkişafı prosesinə də müəyyən təsir göstərir.

Milli hüquq sistemi özündə bu və yaxud da digər dövlətin ictimai və siyasi təzahürlərini – dövlətlərin iqtisadi bazası, siyasi rejimləri, əxlaqı, mədəniyyəti, sosial institut və dəyərləri ilə eyni kontekstdə baxılan konkret tarixi sosial gerçəkliyi ehtiva edir.

Bu baxımdan hüquq normaları və hüquqi vasitələr ənənəvi olaraq bütün ölkələrdə digər tənləmləyici vasitələr sistemində eyni əhəmiyyətə malik deyildirlər. Nümunə üçün deyək ki, əgər ABŞ-da cəmiyyətin təşkilinin əsası başlıca olaraq hüquq sisteminə söykənsə, Yaponiyada hüquq normaları bu məsələdə zahiri rola malikdir və yapon cəmiyyətində ənənələr və adətlər hər hansı digər ölkə ilə müqayisədə daha çox əhəmiyyətə malikdir. Müxtəlif ölkələrdə hüququn mənbələri və formaları qismində çıxış edən aktlar mahiyyət etibarilə eyni deyildir və siyasi hakimiyyət mexanizminə münasibətdə obyektiv olaraq zəruriliyi və sosial dəyərliliyi ilə seçilir. Belə ki, Böyük Britaniyada hüququn üç başlıca mənbəyi mövcuddur ki, bunlar parlamentin fəaliyyəti nəticəsində yaradılan statut hüququnu, qanunvericilik hakimiyyətinin qismən də olsa deleqe olunduğu əksər dövlət orqanlarının ərsəyə gətirdiyi deleqe edilmiş qanunvericiliyi və adət hüququnu əhatə edir. Avstraliya da hüququn əsas dörd mənbəyi fərqləndirilir: adət hüququ, statut hüququ, deleqe edilmiş qanunvericilik və adətlər. Bu ölkədə ən geniş yayılmış mənbə bir qayda olaraq məhkəmə qərarları (konkret iş üzrə çıxarılan qərar deyil, həmin qərarların əsaslandığı prinsiplər bu halda mühüm əhəmiyyət kəsb edir) inkişaf etdirilən adət hüququdur. Statut hüququ həm ölkə parlamenti, həm də ayrı-ayrı ştatların parlamentləri tərəfindən yaradıla bilər. Həmin praktikanın müşahidə olunduğu bir sıra ölkələrdə aparıcı yerli ali hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının aktları, digərlərində isə məhkəmə hüququ və ya ümumi hüquq tutur. Nizamlayıcı vasitələr sistemində deleqe edilmiş qanunvericiliyin üstünlük təşkil etdiyi ölkələr sırasında İsveçrənin, Fransanın, İtaliyanın, Almaniyanın hüquq sistemlərini göstərmək olar. Belə ölkələrdə nəzəri olaraq ali hakimiyyət orqanları və onların verdikləri aktlar üstün mövqelərə malikdirlər, qanunvericilik funksiyaları isə eyni zamanda dövlətin idarəetmə orqanları tərəfindən yerinə yetirilir.

Azərbaycana gəldikdə isə, burada hüququn başlıca mənbəyi qismində çıxış edən normativ hüquqi aktla yanaşı digər formalardan da istifadə olunur. Belə ki, hələ Sovetlər birliyi dövründə deleqe edilmiş qanunvericiliyin Ali Sovetin Rəyasət heyəti tərəfindən sonradan Ali Sovetin təsdiqinə verməklə qanunvericilik xarakterli fərmanların qəbul edilməsi formasında mövcudluğunu söyləmək olar. Müasir dövrümüzdə bu formadan, həmçinin məhkəmə prezidentindən (AR Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli müvafiq

fərmanı (2, s. 1) əsasında), adətlərdən (AR Mülki Məcəlləsinin 10-cu maddəsində təsbit olunan işgüzar adətlərdən (10) qanunvericiliyə zidd olmadığı hallarda) istifadə olunmasının hüquqi əsasları müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda beynəlxalq müqavilələrin, prinsip və normaların da hüquqi mənbə olaraq tanındığı ölkəmizdə AR Konstitusiyasının 151-ci maddəsinə (1, s. 61) və «Normativ hüquqi aktlar haqqında» AR Konstitusiya Qanununun 22-ci və 23-cü maddələrinə (11) uyğun olaraq Konstitusiya və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla ölkənin normativ hüquqi aktları ilə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yarandığı halda həmin beynəlxalq müqavilələrin tətbiq edilməsi nəzərdə tutulur.

Ümumən bütün dünyadakı mövcud siyasi sistemdə müşahidə olunan müasir ümumdemokratik proses çərçivəsində hüquqi və sosial dövlət nəzəriyyəsinin mahiyyətini və məzmununu təşkil edən ideyaların inkişaf etdiyini görmək olar. Həmin ideyalardan digər ölkələrlə yanaşı, Azərbaycanın da siyasi praktikasında geniş şəkildə istifadə olunur.

Azərbaycanda normativ hüquqi tənzimləmənin əsas təyinatlarından biri siyasi sferada davranış variantının seçimində istiqaməti müəyyənləşdirmək, ümummilli və ümumbəşəri maraqlara uyğunluğunu təmin etməkdir. Digər sosial normalarla müqayisədə hüquq normaları insanların siyasi fəaliyyətinə daha çox təsir göstərir. Bu baxımdan da siyasi sistemin həyatiliyi siyasi münasibətlərinin subyektlərinin hüquqlarının real təminatının (yəni birləşmək hüququ, dövlətin siyasi həyatında iştirak hüququ, söz azadlığı, digər siyasi imkanların gerçəkdən reallaşdırılması) olub-olmaması ilə müəyyənləşdirilir. Normativ hüquqi tənzimləmə nəticəsində yaradılan qayda əhalinin müxtəlif qruplarının, təşkilatların, müxtəlif dini konfessiyaların mənafeələrini əhatə etməklə bütün cəmiyyət miqyasında stabilliyin və inkişafın təməlinə çevrilir.

Milli hüquq sistemlərinin inkişafı hüququn funksiyalarının genişləndirilməsi yolu ilə gedir. Qərblərdə yayılan hüquqi ədəbiyyatda da cəmiyyətin insanlar tərəfindən deyil, hüquqla idarə edilməsinin vacibliyi prinsipinin həyata keçirilməsinin zəruriliyi haqqında ideyalar tələq edilmişdir. Belə görünür ki, bütün hüquq sistemlərində hərəkət hüququn inkişafında ümumbəşəri başlanğıcların təsdiqi istiqamətində gedir. Baş verən dəyişikliklərin mərkəzində tədricən insanın, onun ehtiyacları və maraqlarının

durmasına doğru addımlar atılır. Cəmiyyətin inkişafı və onda yalnız hüquqi deyil, qeyri-hüquqi normaların xüsusi çəkisinin artması normativ tənzimlənmə mexanizminin fasiləsiz olaraq genişləndirilməsini şərtləndirir. Azərbaycanın milli hüquq sisteminin dünya hüquq mədəniyyətinin ən yaxşı nailiyyətlərindən bəhrələndiyini qeyd etməklə yanaşı, onun siyasi sistemində və cəmiyyətindəki normativ tənzimlənmə mexanizminin yalnız sosial həyatın bütün sferalarında baş verən inkişaf proseslərinə həssas reaksiya verdiyi və xalqın mədəni, hüquqi və siyasi nəhəllərinin mahiyyətindən uzaqlaşmadan reallaşdırıldığı təqdirdə müvəffəqiyyətlə inkişaf edəcəyini söyləmək olar. Bu həm də ona görə vacibdir ki, normativ tənzimlənmə mexanizminin effektivliyinin meyarları bilavasitə insan hüquqlarının təminatı problemləri ilə bağlıdır və belə vəziyyəti əksər ölkələrdə daha da möhkəmlənən vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət tələb edir.

Bəşəriyyət hələ də insana, onun hüquqlarının qorunmasına yönəlik dünya düzəninə axtarışı ilə bağlı yoldadır və bu yolun gedişatında yeni beynəlxalq institutlar meydana çıxacaqdır. Siyasi praktik ailə, o cümlədən dövlətlərarası münasibətlərlə bağlı olan bu prosesdə hüququn üzərinə düşən başlıca vəzifə vətəndaşların sağlamlıqlarının yaxşılaşdırılması üçün şəraitin yaradılmasına, onların şəxsi həyatının və şəxsiyyətinin toxunulmazlığının, hamı üçün bərabər imkanların yaradılmasının təminatına, bütövlükdə əsas insan hüquqlarının və azadlıqlarının təminatına, cəmiyyət tərəfindən hakimiyyət üzərində ictimai nəzarətin gücləndirilməsinə şərait yaratmaqdan ibarətdir. Hüquq özlüyündə konkret tarixi sosial bir təzahürdür. Konkret tarixi mərhələdə hər bir dövlətdə hüququn mübahisəsiz özünəməxsusluğunu müşahidə etmək olar. Normaların, qaydaların məcmusu, sosial toplumun təsəvvürləri, formal və qeyri-formal amillər yalnız normaların təfsirinə deyil, həm də hüququn tətbiqinə, ictimai münasibətlərin sosial və siyasi tənzimlənməsi məqsədilə onun göstərdiyi fəaliyyətə bilavasitə təsir göstərir. Siyasi sistemdə normativ hüquqi tənzimlənmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi yollarının axtarışı belə bir faktı bir daha təsdiqləyir ki, həmin mexanizmlərin mahiyyətinə və inkişafına yanaşmalarda tarazlaşdırma, vahid bir formaya salınma mümkün deyildir.

Azərbaycan Respublikasında ictimai-siyasi və sosial-mədəni inkişafın indiki şəraitində ölkəmizin tarixi inkişaf tendensiyalarına, sosial-siyasi, mənəvi-psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun normativ

hüquqi tənzimləmə mexanizmlərinin yaradılmasına ehtiyac vardır. Müasir Azərbaycanın çoxcəhətli siyasi-hüquqi sferası, komponentlərinin spesifikliyi, cəmiyyətinin rəngarəngliyi endogen və ekzogen faktorların nəzərə alınması ilə normativ hüquqi tənzimləmə mexanizminin formalaşdırılmasına yanaşmalara müəyyən düzəlişlərin edilməsi zərurətini ortaya qoyur. Bu baxımdan mövcud ictimai potensialın, növbəti inkişaf mərhələsinə keçidin təciliyyəsinin nəzərə alınması ilə, eyni zamanda tarixilik və varislik prinsiplərinə, uzun illər ərzində toplanılmış siyasi-hüquqi təcrübəyə uyğun surətdə həyata keçirilməkdə olan islahatların daha dərinləşdirilməsi, xüsusəndə məhkəmə və yerli özünüidarəetmə sistemində köklü dəyişikliklərin həyata keçirilməsi və bütün hakimiyyət və idarəetmə sferalarında adekvat institusional strukturların yaradılması bütövlükdə cəmiyyətin yeni, daha mükəmməl siyasi-hüquqi sferaya adaptasiya olunmasına gətirib çıxaracaqdır. Dəyişilən şəraitlərdə cəmiyyətin inteqrasiya və adaptasiya olunmasının pozitiv nəticələnməsi isə ilk növbədə siyasətə, hüquqa, qanunvericiliyə birbaşa və ya səbatsız formalarda təsir göstərən sosial və siyasi-hüquqi maraqların praqmatik anlamından daha çox milli ənənə və dəyərlərin rol oynadığı normal, cəmiyyətin bütün üzvlərinin ümumi maraqlarına və tələbatlarına cavab verə biləcək siyasi-hüquqi sferanın formalaşdırılmasından asılıdır.

Ədəbiyyat və mənbələr

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (2002, 2009 və 2016-cı illərdə edilmiş dəyişiklik və əlavələrlə). Bakı: Hüquq yayın evi, 2018, 92 s.
2. «Azərbaycan» qəzeti, 2006, 20 yanvar, № 12, s. 1
3. İsmayılovX. C. Müasir dövrdə baş verən qloballaşma prosesinin hüquqa və onun sistemə təsiri məsələləri// Beynəlxalq hüquq və inteqrasiya problemləri, Bakı, 2015, № 4 (44), s. 111-117.
4. İsmayılovX. C. Siyasi-hüquqi sistemin formalaşmasının bəzi nəzəri aspektləri haqqında// Bakı Universitetinin Xəbərləri, sosial-siyasi elmlər seriyası, Bakı, 2016, № 1, s. 5-16.
5. MəlikovaM. F. Hüquq nəzəriyyəsi. Bakı: Elm və Təhsil, 2019, 448s.

6. Аристотель. Политика. Соч. в 4-х т. Пер. с древнегреч. /Общ. ред. А. И. Доватура. М. 1983, т. 4, с. 380.

7. Исаков И. П. Правовая система общества: теория, практика формирования, перспективы развития. М.: Юрлитинформ, 2016, 226 с.

8. Исмаилов Х. Дж. Нормативно-правовые основы организации и деятельности местного самоуправления в Азербайджане (историко-правовой анализ). М.: Юрлитинформ, 2015, 424 с.

9. Марченко М. Н. Государство и право в условиях глобализации. Москва: Проспект, 2011, 400 с.

10. <http://www.e-qanun.az/code/8>.

11. <http://e-qanun.gov.az/framework/21300>.

12. https://rusneb.ru/catalog/000202_000006_1578504.

X ü l a s ə

Azərbaycan Respublikasının siyasi-hüquqi sisteminin inkişafının mühüm şərtlərindən biri də bütövlükdə siyasi-hüquqi məkanın formalaşdırılmasıdır ki, bu da hakimiyyətin publik-hüquqi institutlarının legitimliyinin və stabilliyinin təminatını şərtləndirir. Ölkəmizdə siyasi-hüquqi məkanın yaradılması üçün normativ mənbələrin ziddiyyətsizliyi və uzlaşması vacibdir. Bu işə nəticə etibarilə fəaliyyətdə olan normativ aktların bütün massivinin qaydaya salınmasına gətirib çıxarır. Məqalədə siyasi sistemdə normativ hüquqi tənzimləmənin rolu və əhəmiyyətinin üzə çıxarılması ilə bağlı məsələlər araşdırılır, xüsusən də cəmiyyətin siyasi-hüquqi həyatının normativ təminatının səciyyəvi cəhətləri açılib göstərilir.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ

Хайям Дж. ИСМАЙЛОВ

профессор кафедры Теории и истории государства и права БГУ, д.ю.н.

Р е з ю м е

Обеспечение легитимности и стабильности публично-правовых институтов власти невозможно без формирования целостного политико-правового пространства, которое является одним из условий развития политико-правовой системы Азербайджанской Республики. А для создания целостного политико-правового пространства в нашей стране необходимы непротиворечивость и согласованность нормативных источников, что позволяет привести в порядок весь массив действующих актов. В статье исследуются вопросы, связанные с выявлением роли и значимости нормативно-правового регулирования в политической системе, в частности выясняется характерные черты нормативного обеспечения политико-правовой жизни общества.

ROLE AND IMPORTANCE NORMATIVE LEGAL REGULATION IN THE POLITICAL SYSTEM

Khayyam J Ismayilov,

Baku State University

A b s t r a c t

Ensuring the legitimacy and stability of public law institutions of power is impossible without the formation of an integrated political-legal space, which is one of the conditions for the development of the political-legal system of the Republic of Azerbaijan. And to create an integrated political-legal space in our country, consistency and coherence of regulatory sources are necessary, which allows putting in order the entire array of existing acts. In this paper are researched the issues associated with identifying the role and significance of legal regulation in the political system, in particular, reveals the characteristic features of the normative ensuring of the political and legal life of society.

Rasim AĞASIYEV

AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun
Əcnəbilərin hüquqları və miqrasiya
şöbəsinin müdiri, h.ü.f.d., dosent

HEYDƏR ƏLİYEV KONSTITUSİYA QURULUŞLU DEMOKRATİK VƏ HÜQUQİ DÖVLƏTİN MÜƏLLİFİDİR

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi bizim tarixi nailiyyətimizdir.

**Heydər ƏLİYEV,
Ümummilli lider**

***Açar sözlər:** konstitusiya, konstitusiya aktı, müstəqillik, demokratiya, referendum aktı, insan hüquq və azadlıqları, ulu öndər, ümummilli lider.*

***Ключевые слова:** конституция, конституционный акт, независимость, демократия, акт референдума, права и свободы человека, великий лидер, национальный лидер.*

***Keywords:** constitution, constitutional act, independence, democracy, referendum act, human rights and freedoms, great leader, national leader.*

Qədir bilən xalqımız hər il may ayının 10-da demokratik, hüquqi, dünyəvi və unitar dövlətin qurucusu, Azərbaycan dövlətinin banisi dəhi bir şəxsiyyətin, öz xilaskarını ulu öndər Heydər Əliyevin doğum gününü qeyd edir. Bu il ümummilli liderin 97 illiyi qeyd olunur. Biz bu dəhi şəxsiyyəti böyük ehtiram və məhəbbət hissi ilə yad edirik. Ulu öndər Heydər Əliyevin fəaliyyəti həm çoxşaxəli, həm də onun Azərbaycan xalqının və dövlətinin həyatında rolu olduqca danılmazdır.

Azərbaycan dövləti müsəlman Şərqiində ilk demokratik dövlət olmaqla yanaşı, həm də bir əsrdə iki dəfə dövlət müstəqilliyini elan etmiş yeganə ölkələrdəndir. Belə ki, 28 may 1918-ci ildə yaradılmış,

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 23 ay fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq o, insanların şüurunda ilk demokratik və müstəqil dövlətçilik prinsiplərinin əsaslarını yaşatmağa nail olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, 73 ildən sonar Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti ilk demokratik dövlətinin prinsiplərin və ənənələrin varisliyinə əsaslanaraq, 18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Aktı qəbul etdi və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin hüquqi varisi olan müstəqil və demokratik Azərbaycan Respublikasını yaratdı. Bu illərdə öz dövlət müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan olduqca ağır bir vəziyyətlə üzləşmişdi. Həmin dövrdə xalqın milli azadlıq və suverenlik çağırışlarına əsasən AXC-Müsavat iqtidarı hakimiyyətə gəldi. Bu iqtidarın bir illik uğursuz hakimiyyəti dövründə düzgün aparılmayan kadr siyasəti, daxilidə gedən siyasi münaqişələrin intensivliyi, idarəetmə təcrübəsinin olmaması, cəbhədəki uğursuzluqlar, daxildəki siyasi və hərbi qarşıdurmalar Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi təhlükəsini reallaşdırırdı. Yenicə müstəqillik qazanan Azərbaycan dövləti süquta uğramaq təhlükəsi ilə üz-üzə dayanmışdı. Bu çətin bir şəraitdə dövlət müstəqilliyi qoruyub inkişaf etdirən, xalqımızın düşdüyü çətin vəziyyətdən çıxara bilən bir liderə, xilaskara ehtiyacı var idi. Belə bir lider Heydər Əliyev idi. Heydər Əliyev 9 iyun 1993-cü ildə xalqın təkidi və tələbi ilə Bakıya gəldi. 15 iyun 1993-cü ildə Milli Məclis Heydər Əliyevi yekdil səsle Ali Sovetin Sədri vəzifəsinə seçdi. Ulu öndər Heydər Əliyevin qətiyyəti sayəsində qısa müddət ərzində siyasi anarxiyaya son qoyuldu. Ölkədə cinayətkarlığın, özbaşınalığın qarşısı tam alındı, bütün qanunsuz silahlı dəstələr ləğv edildi. Azərbaycan dövlətçiliyinin mövcudluğuna böyük təhlükə olan 1994-cü il oktyabr və 1995-ci il mart dövlət çevrilişi cəhdlərinin qarşısı qətiyyətlə alındı. Məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi uzaqqörənliyi, qətiyyəti və müdriqliyi sayəsində dövlətimizin üzləşdiyi böyük bir faciənin qarşısı alındı, müstəqil Azərbaycan dövlətinin təməli qoyuldu və gələcəyə aparıcı uğurlu yolun cizgiləri müəyyənləşdirildi.

Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ilə bağlı həyatın bütün (hüquqi, hərbi, iqtisadi, siyasi) sahələrində quruculuq işlərinə start verildi. İlk öncə ordu quruculuğu istiqamətində yeni bir mərhələnin təməli qoyuldu. Belə ki, 1994-cü il mayın 12-də cəbhə xəttində atəşkəsə nail olunduqdan sonra ordu quruculuğu ilə bağlı

genişmiqyaslı islahatlara başlandı. Qısa müddətdə hərbi hissələrin, ayrı-ayrı qoşun növlərinin formalaşdırılması tam başa çatdırıldı, orduya çağırışla bağlı bütün problemlər öz hüquqi həllini tapdı. Silahlı qüvvələrə dövlətçiliyi və hərbi andı hər şeydən uca tutan, mənəvi baxımdan sağlam zabitlər cəlb olundu.

Ulu öndər Heydər Əliyev ölkəmizin təbii sərvətlərindən milli mənafeyə uyğun şəkildə istifadə etmək yolunu seçərək bu sahədə irimiqyaslı beynəlxalq iqtisadi sazişlər işlənib hazırlandı. İlk öncə Heydər Əliyev tərəfindən işlənib hazırlanan və ölkənin iqtisadi inkişaf konsepsiyasını təşkil edən neft strategiyası uğurla həyata keçirildi. 1994-cü il sentyabr ayının 20-də "Əsrin müqaviləsi" adlandırılan ilk neft müqaviləsi imzalandı. Dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərinin ən qabaqcıl şirkətlərinin bu kontraktıda iştirak etmələri ölkəmizin regionda və dünyada nüfuzunu vəqüdrətini artırdı.

Ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın hüquq sistemindən də mühüm islahatlar həyata keçirilirdi. Uzaqgörən dahi rəhbər yaxşı bilirdi ki, Sovetlər dövründə (71 il) mövcud olan sovet hüquq sistemi müasir dövrün tələbləri ilə ayaqlaşmır, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını lazımı səviyyədə nəzərə almır. Ona görə də belə bir hüquq sistemi Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətin formalaşmasına, bazar iqtisadiyyatının, özəl sahibkarlığın inkişaf etdirilməsinə, ölkənin hər bir vətəndaşının rifahının yaxşılaşdırılmasına kömək edə bilməzdi. Dövlət quruculuğu nəzəriyyəsinin təcrübə və hüquqi əsaslarını çox yaxşı bilən Heydər Əliyev ədalətli idarəçilik sistemi yaratmadan insanların dövlətə etimad və inamının formalaşdırılmasını qeyri-mümkün hesab edirdi. Bu baxımdan Heydər Əliyev ilk olaraq məhkəmə-hüquq sistemində dövrün tələblərinə cavab verən mütərəqqi islahatların aparılmasına nail oldu. Məhz bu səbəbdən ulu öndər Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə ölkədə geniş məhkəmə-hüquq islahatlarına başlandı. Belə ki, islahatların mühüm tərkib hissəsi kimi mütərəqqi prosessual qanunvericilik aktları qəbul edildi və tərəflərin bərabərliyi, çəkişmə, təqsirsizlik prezumpsiyası, məhkəmə baxışının aşkarlığı, eləcə də digər demokratik prinsiplər bu qanunvericilik aktlarının əsasını təşkil etdi. Habelə, məhkəmə-hüquq islahatları çərçivəsində konstitusiya nəzarəti funksiyalarını həyata keçirən Konstitusiya Məhkəməsi və hüquqların məhkəmədən kənar müdafiə mexanizmi olan İnsan hüquqları üzrə müvəkkil təsisatı yaradıldı.

Qeyd etmək lazımdır ki, ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə həyata keçirilmiş məhkəmə-hüquq islahatları sonrakı dövrlərdə daha da genişləndirildi. Bu islahatlar bu gün də davam etdirilir. Belə ki, 3 aprel 2019-cu il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən "Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında" fərman imzalanmışdır. Bu fərman son illər ölkədə siyasi, iqtisadi, sosial sahədə həyata keçirilən böyük islahatların məntiqi davamıdır. Əsas məqsədi məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzunun və məhkəməyə inamın artırılması olan fərmanda məhkəməyə müraciət imkanlarının genişləndirilməsi, məhkəmələrin fəaliyyətində şəffaflığın artırılması, məhkəmə icraatının effektivliyinin yüksəldilməsi, məhkəmə qərarlarının tam və vaxtında icrasının təmin olunması, süründürməçiliyin və digər neqativ halların aradan qaldırılması, hakim və məhkəmə aparatı işçilərinin sosial müdafiəsinin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılması üçün qanunvericilik, institusional və praktiki tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin hüquq sahəsindəki islahatları məhkəmələrlə yanaşı, hüquq mühafizə orqanlarını da əhatə etmişdir. Çünki uzun müddət tamamilə fərqli (Sovetlər birliyin hüququ) hüquqi sistemdə, fərqli məqsədlərə xidmət edən hüquq mühafizə orqanları demokratik və hüquqi dövlətin tələblərinə cavab verməli idi. Hüquqi islahatlar çərçivəsində ədliyyə, prokurorluq, daxili işlər, dövlət təhlükəsizlik və digər hüquq mühafizə orqanlarının fəaliyyəti hüquqi dövlət konsepsiyasına uyğun təkmilləşdirilmiş, həmin fəaliyyəti tənzimləyən yeni qanunvericilik aktları qəbul edilərək, bu orqanlara demokratik cəmiyyətdə xas olmayan funksiyalar ləğv edilmişdir.

Həmin illərdə mühüm əhəmiyyət kəsb edən tədbirlərdən bir də cinayətkarlığa qarşı mübarizə ilə bağlıdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin 1994-cü il avqustun 9-da imzaladığı "Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsitədbirləri haqqında" fərmanla ölkədə mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizənin uğurlu başlanğıcı qoyuldu. AXCP-Müsavat iqtidarı dövründən insanların qanunsuz olaraq saxladığı on minlərlə odlu silah və sursat qısa müddət ərzində yığıldı, yüzlərlə cinayətkar dəstə zərərsizləşdirildi, bir çox təhlükəli

və xüsusilə ağır cinayətlərin, o cümlədən dövlət çevrilişi cəhdlərinin qarşısı alındı.

Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, Ulu öndər Heydər Əliyevin hüquq sahəsində apardığı ən önəmli islahatlardan bir də ölüm hökmünün ləğv edilməsi ilə bağlıdır. Belə ki, 1993-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyev ölüm hökmünün icrasına moratorium qoyulması təşəbbüsü ilə çıxış edir. Ulu öndər hesab edirdi ki, məhkəmə hökmü ilə insanın həyatdan məhrum edilməsi qeyri-insani tədbirdir. Hazırda dünyanın inkişaf etmiş əksər dövlətlərində ölüm hökmü qüvvədə olduğu halda, Azərbaycanda isə ölüm hökmü 1998-ci ildə tamamilə ləğv olundu. Bu ölkəmizdə aparılan hüquqi islahatlar sistemində çox tarixi və mütərəqqi bir qərar idi. Həmçinin bu dövrdə ölkədə əfv və amnistiya institutları bərpa edildi və on minlərlə insan azadlığa qovuşdu. Bununla Azərbaycan dövləti insanpərvərlik və ədalət prinsiplərinə sadıq olduğunu bir daha nümayiş etdirdi.

Mütərəqqi hal kimi qeyd edilməlidir ki, ölkəmizdə cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi sahəsində ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan ənənələr bu gün də cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 10 fevral 2017-ci il tarixində "Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə" sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda cəzanın və qətimkan tədbirinin məqsədlərinə şəxsi cəmiyyətdən təcrid etmədən nail olmaq üçün alternativ cəza və prosessual məcburiyyəttədbirlərinin tətbiqini genişləndirmək, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi, xüsusilə iqtisadi sahədə cinayətlərin dekriminallaşdırılması, cinayətlərin sanksiyalarına azadlıqdan məhrum etməyə alternativ cəzaların əlavə olunması və mövcud alternativ cəzaların tətbiqi əsaslarının təkmilləşdirilməsi məqsədilə bir sıra qanun layihələri hazırlamaq barədə tapşırıq və tövsiyələr verilmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev demokratik Azərbaycan dövlətinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində korrupsiya ilə mübarizə fəaliyyətində ən çox önəm verdiyi sahələrdən biri idi. 1990-cı illərin ikinci yarısında ümummilli liderin təşəbbüsü ilə korrupsiya ilə mübarizəyə dair bir sıra normativ aktlar qəbul edildi. Bu sənədlərdə korrupsiyaya qarşı mübarizənin strateji kursu

müəyyən edildi və antikorrupsiya tədbirləri prioritet sahə kimi qiymətləndirildi.

Azərbaycanda demokratik prinsiplərin bərqərar olması, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesinin uğurla həyata keçirilməsi də ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. 1991-ci ildə Azərbaycan xalqının ikinci dəfə öz müstəqilliyini bərpa etməsi məhz zəngin idarəetmə təcrübəsinə malik olan, uzaqgörən siyasətçi, ümummilli lider Heydər Əliyevin sayəsində mümkün olmuşdur. Yeni yaranmış dövlətin qarşısında duran ən mühüm vəzifə müstəqilliyin qorunub saxlanması və müasir demokratik dövlət və vətəndaş cəmiyyəti qurmaq üçün yetkin hüquqi baza ola biləcək bir konstitusiyanın qəbul olunması idi. Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında xalqımız bu şərəfli işin öhdəsindən də uğurla gəldi. Belə ki, 2 may 1995-ci ildə Prezident Heydər Əliyevin sədrliyi ilə 33 nəfərdən ibarət Konstitusiya komissiyası yaradıldı. Bu komissiya çox böyük bir tarixi vəzifəni – sivil dünya dövlətlərinin təcrübəsində sınaqdan çıxmış demokratik prinsipləri və ümumbəşəri dəyərləri özündə ehtiva edən yeni Konstitusiya layihəsinin hazırlanması işini uğurla yerinə yetirdi. Azərbaycan Respublikasının ilk milli Konstitusiyası 12 noyabr 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi – referendum yolu ilə Azərbaycan xalqı tərəfindən qəbul olundu.

Beləliklə, ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış yeni Konstitusiya dünya dövlətlərinin təcrübəsinə əsaslanaraq, milli və ümumbəşəri dəyərləri özündə ehtiva edən hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğuna, cəmiyyətdə siyasi sabitliyin bərqərar olmasına, azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasına hüquqi zəmin yaratdı. Konstitusiya dövlət quruluşunun əsaslarını müəyyən edərək, xalqın dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi olmasını bəyan edir, insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarını ali dəyərlər kimi təsbit edən və təmin edilməsini dövlət hakimiyyətinin başlıca vəzifəsi elan edən, hüququn cəmiyyətdə dövlət hakimiyyətinin fəvqündə durmasına əsaslanan hüququn aliliyi prinsipini tanıyan və dövlət hakimiyyətinin təşkilində hakimiyyətlərin bölgüsü prinsipinə əsaslanan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası dövlətçilik ənənələrinin inkişafında və demokratik hüquqi dövlət, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda əvəzsiz rola malikdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev deyirdi: “Müstəqilliyi əldə etmək böyük nailiyyət olduğu kimi, onu yaşatmaq və əbədi etmək isə ondan da çətin bir işdir”. Bu çətin və məsuliyyətli işi öz çiyinlərində irəliyə doğru aparən ulu öndər dəfələrlə bildirmişdi ki, Azərbaycanın müstəqilliyi əbədidir, dönməzdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev ölkədə demokratik dəyişikliklərin və hüquqi islahatların aparılmasında Konstitusiyanın əvəz edilməz rolunu həmişə qeyd edirdi. Həqiqətən də Konstitusiya demokratiyanın ən vacib institutlarından biridir. Demokratik dövlətdə Konstitusiya vətəndaşlar, əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə dövlət arasında qarışıqlı hüquqi münasibətləri tənzimləyir, həmin şəxslərin cəmiyyətdə hüquq və azadlıqlarını müəyyən edir, habelə cəmiyyətin hüquq sisteminin əsasını təşkil etməklə yanaşı, dövlətin təşkilinin demokratik prinsiplərini müəyyən edir. Dünyanın əksər demokratik dövlətləri kimi Azərbaycan Respublikası da konstitusiya quruluşlu demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət kimi xarakterizə edilir. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası əsasında həyata keçirilən islahatlar hüquqi, demokratik dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu istiqamətində ciddi uğurlar əldə edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 12 noyabr 1995-ci il tarixli Konstitusiyanın qəbulundan sonra həyata keçirilən demokratik dəyişikliklərin, məhkəmə-hüquq islahatlarının, siyasi və iqtisadi islahatların, sürətlə beynəlxalq aləmə inteqrasiyanın, respublikamızın sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi həyatında böyük uğurların əldə edilməsində ümummilli lider Heydər Əliyevin əvəzolunmaz xidmətləri durur. Belə ki, ulu öndər Heydər Əliyev milli qanunvericiliyin beynəlxalq hüquqi aktlara uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi, seçki hüquq institutunun və dövlət idarəçilik mexanizminin daha da inkişaf etdirilməsi, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, məqsədilə 22 iyun 2002-ci il tarixli fərmanla Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Referendum Aktı layihəsini ümumxalq səsverməsinə çıxardı. Fərmanda göstərilirdi ki, ölkəmizin “İnsan hüquqlarının əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasına qoşulmasından, ölkəmizdə məhkəmə islahatlarının həyata keçirilməsindən, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin fəaliyyətinin və seçki sis-

teminin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar yeni müddəaların Konstitusiyasında əks etdirilməsi zərurətindən irəli gəlir. Məlum olduğu kimi, 24 avqust 2002-ci ildə keçirilən ümumxalq səsverməsi – referendumla Konstitusiyanın 24 maddəsində 32 əlavə və dəyişiklik edildi və bu dəyişikliklər əsasən insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasını daha da gücləndirdi, seçki sistemini inkişaf etdirdi, dövlət idarəçilik mexanizmini, o cümlədən qanunvericilik hakimiyyətinin təşkili və fəaliyyəti sistemini, prezident seçkilərinin konstitusion əsaslarını, həmçinin məhkəmə hakimiyyətinin təşkili və fəaliyyəti mexanizmini təkmilləşdirdi, vətəndaşlara, məhkəmə orqanlarına və insan hüquqları üzrə müvəkkilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinə birbaşa müraciət etmək hüququ verdi, konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklərin edilməsi qaydasını nəzərdə tutan yeni müddəalar müəyyən etdi.

Xüsusi qeyd edilməlidir ki, ulu öndər Heydər Əliyevin yaratdığı demokratik hüquqi dövlət quruculuğu konsepsiyası, azərbaycançılıq məfkurəsi və milli-mənəvi dəyərlərin inkişafı bir qayda olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilməsi və konstitusion islahatların ardıcıl olaraq həyata keçirilməsi üçün hüquqi zəmin yaratdı. Belə ki, 18 mart 2009-cu ildə “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında” Referendum Aktı ümumxalq səsverməsinə çıxarıldı və Konstitusiyanın 29 maddəsində 41 əlavə və dəyişiklik edilərək Konstitusiya bir daha təkmilləşdirildi, konstitusion norma və prinsiplər dövrün tələblərinə uyğunlaşdırıldı və Azərbaycanın gələcək inkişafı üçün müasir hüquqi zəmin yaradıldı. Müqayisə üçün qeyd edilməlidir ki, 18 mart 2009-cu il tarixli Referendum Aktı özündə əvvəlki konstitusion dəyişiklikləri təsbit edən 24 avqust 2002-ci il tarixli Referendum Aktından daha geniş məsələləri nəzərdə tutmaqla yanaşı, Konstitusiyaya edilə dəyişikliklər iki istiqamətdə aparıldığı müəyyən edilir. Birinci, insan hüquq və azadlıqlarını təsbit edən konstitusiyaların məzmunu etibarilə zənginləşdirilməsi, yeni imkanların müəyyən olunması, daha geniş təminatı və daha səmərəli müdafiə mexanizminin formalaşdırılması. İkinci, dövlət hakimiyyəti mexanizmini müəyyən edən konstitusion müddəaların daha da təkmilləşdirilməsi istiqaməti ilə bağlıdır.

2009-cu il Konstitusiyanın insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının əsas prinsipini nəzərdə tutan maddələrdə təsbit olunan hüquq və azadlıqları məzmun etibarilə təkmilləşdirilir və onun müdafiəsi ilə bağlı əlavə imkanları müəyyən edir. Bu maddələr aşağıdakılardan ibarətdir:

a) dövlətin ali məqsədi (m. 12); Konstitusiyanın bu maddəsi ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinin tələblərinə cavab verdiyi və sosial dövləti xarakterizə edən “Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin” təmin olunması müddəası əlavə olunmaqla məzmun etibarilə zənginləşdirildi.

b) Konstitusiyanın 17-ci maddəsi “Ailə, uşaqlar və dövlət” adlandırılmışdır, maddəyə yeni məzmununda III, IV, V və VI hissələr əlavə edilmişdir;

c) Bərabərlik hüququ (m. 25). Bu maddəyə yeni məzmununda IV və V hissələr əlavə edilmişdir;

ç) Şəxsi toxunulmazlıq hüququ (m. 32). Bu maddənin III hissəsinə yeni məzmununda cümlə əlavə edilmişdir və yeni məzmununda V hissə əlavə edilmişdir;

d) Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ (m. 39). Bu maddəyə yeni məzmununda III və IV hissələr əlavə edilmişdir;

e) Vicdan azadlığı (m. 48). Bu maddəyə yeni məzmununda V hissə əlavə edilmişdir;

f) Məlumat azadlığı (m. 50). Bu maddəyə yeni məzmununda III hissə əlavə edilmişdir;

g) İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı (m. 71). Bu maddədə II hissəyə yeni məzmununda cümlə əlavə edilmişdir və yeni məzmununda IX və X hissələr əlavə edilmişdir.

Konstitusiyanın insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatını nəzərdə tutan maddələrə ciddi əhəmiyyət kəsb edən əlavə dəyişikliklərdən göründüyü kimi, insan hüquqları sahəsində konstitusiya müddəalarının təkmilləşdirilməsi həm bir tərəfdən milli qanunvericiliyin insan hüquqları sferasında mövcud olan beynəlxalq hüquqi aktların müvafiq müddəaları ilə uzlaşdırılması məqsədi daşıyır, həm də sosial-iqtisadi və hüquqi inkişafa nail olan Azərbaycan dövlətinin bu hüquq və azadlıqlara real təminat vermək iqtidarı ilə şərtlənirdi.

Qeyd edildiyi kimi, 18 mart 2009-cu il tarixli Konstitusion islahatların ikinci istiqaməti dövlət hakimiyyəti mexanizmini müəyyən edən konstitusion müddəaların daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlıdır. Referendum Aktında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin təşkili və fəaliyyəti əsasları ilə bağlı məsələləri nəzərdə tutan, habelə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və məhkəmə hakimiyyətinin hüquqi statusunu müəyyən edən bir sıra maddələrə əlavə və dəyişikliklərin edilməsi nəzərdə tutulurdu. Bu maddələr aşağıdakılardan ibarətdir:

a) Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi çağırışının səlahiyyət müddəti (m. 84). Bu maddənin I hissəsinə yeni məzmununda cümlə əlavə edilmişdir;

b) Qanunvericilik təşəbbüsü hüququ (m. 96). Bu maddəyə “Azərbaycan Respublikasının seçki hüququ olan 40 min vətəndaşına” sözləri əlavə edilmişdir;

c) Azərbaycan Respublikası Prezidenti seçkilərinin əsasları (m. 101). Bu maddənin I hissəsində “5” rəqəmi “7” rəqəmi ilə əvəz edilmişdir və yeni məzmununda ikinci cümlə əlavə edilmişdir;

d) Bələdiyyələrin müstəqilliyinin təminatı (m. 146). Bu maddəyə I, II, III və IV hissələr əlavə edilmişdir.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Konstitusiyanın 84-cü maddəsinin I hissəsinə “müharibə şəraitində hərbi əməliyyatların aparılması Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərin keçirilməsini mümkün etmədikdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin çağırışının səlahiyyət müddəti hərbi əməliyyatların sonunadək uzadılması” ilə bağlı və Konstitusiyanın 101-ci maddəsinin I hissəsinə “Azərbaycan Respublikasının Prezidenti növbədənənar Azərbaycan Respublikası Prezidenti seçkilərini elan edə bilər” yeni məzmununda edilmiş əlavələridövrün tələbi ilə bilavasitə uzlaşan normalar kimi qiymətləndirilir. Belə ki, 84-cü maddədə qeyd edildiyi kimi aparılan hərbi əməliyyatlar seçkilərin keçirilməsini mümkün etməsə, xalqın iradəsinin keçiriləcək seçkilərdə obyektiv təzahürünü təmin etməyə imkan verməzsə, qabaqcadan seçkilər nəticəsində mandat əldə etmiş legitim dövlət hakimiyyət orqanlarının öz fəaliyyətlərini hərbi əməliyyatların sonunadək davam etdirməsi hüquqi və məntiqi cəhətdən daha məqsədəuyğundur.

Bundan başqa, 18 mart 2009-cu il tarixli Referendum Aktında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin səlahiyyətlərinin qismən genişləndirilməsinə, bilavasitə demokratiya institutlarının “Konstitusiyanın 96-cı maddəsində Azərbaycan Respublikasının seçki hüququ olan 40 min vətəndaşının da qanunvericilik təşəbbüsü hüququnun subyekt kimi tanınması” inkişafına xidmət edən hüquqi normalar kimi qiymətləndirilir.

2009-cu il tarixli Referendum Aktının konstitusiya islahatlarını müəyyən edən digər istiqaməti yerli özünüidarənin konstitusiya statusunun, xüsusilə də bələdiyyələrin müstəqilliyinin təminatlarının təkmilləşdirilməsi ilə bağlıdır. Konstitusiyanın bələdiyyələrin müstəqilliyinin təminatını nəzərdə tutan cəmi bir hissədən ibarət olan 146-cı maddəsi dəyişikliklər nəticəsində dörd yeni hissə əlavə edilərək demək olar ki, tamam yeni məzmun kəsb etdi. Bu maddəyə əlavə edilmiş yeni müddəalar bir tərəfdən bələdiyyələrin öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqilliyini təmin edir, digər tərəfdən onların bələdiyyə ərazisində yaşayan vətəndaşlar qarşısında məsuliyyətini, bələdiyyələrin öz səlahiyyətlərini müstəqil həyata keçirməsinin Azərbaycan dövlətinin suverenliyinə xələl gətirməməsinə, dövlətin bələdiyyələrin fəaliyyətinə nəzarət etməsinə və qanunla müəyyən edilmiş hallarda və qaydada bələdiyyələrin öz fəaliyyətləri barəsində Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə hesabat təqdim etməsinə müəyyən edir.

2009-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına edilmiş mühüm əlavə və dəyişikliklərdən bir də Konstitusiyanın “vətəndaşların əsas vəzifələri” adlı IV fəsilində yer almış bəzi maddələrə yeni hüquqi normaların əlavə edilməsi ilə bağlıdır. Bu maddələr aşağıdakılardan ibarətdir:

a) Vətəndaşların vəzifələrinin əsası (m. 72). Bu maddənin I hissəsinə yeni məzmununda cümlə əlavə edilmişdir;

b) Dövlət rəmzlərinə hörmət (m. 75). Bu maddəyə yeni məzmununda II hissə əlavə edilmişdir.

Beləliklə, Konstitusiyanın 72-ci maddənin I hissəsinə yeni məzmununda əlavə edilmiş “hər kəsin üzərinə vəzifələr yalnız bu Konstitusiya ilə və ya qanunla qoyula bilər” cümləsi və 75-ci maddəyə “dövlət rəmzlərinə hörmətsizliyin nümayiş etdirilməsi qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur” yeni məzmununda

II hissənin əlavə edilməsi real zərurətdən irəli gələn hüquq normaları hesab edilir. Konstitusiyaya əlavə edilmiş bu normalar vətəndaşların dövlət qarşısında hüquqi məsuliyyətini daha da artırır.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, ulu öndər Heydər Əliyevin başladığı müstəqil dövlət quruculuğu prosesi hazırda Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən ardıcıl surətdə şərəflə davam etdirilir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev dünya siyasətinin əsaslarını müəyyən edən dövlətlərlə balanslaşdırılmış, qətiyyətli və uzaqgörən xarici siyasət kursunu davam etdirməklə, müharibələrin səngimək bilmədiyi müasir dövrümüzdə Azərbaycanda siyasi sabitliyi və təhlükəsizliyi məharətlə təmin edir, ictimai həyatın bütün sahələrində nailiyyətlər əldə edilir, demokratik hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu davamlı olaraq inkişaf etdirilir. Bütün bunlar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının daha da təkmilləşdirilməsini zəruri edir. Bu məqsədlə 26 sentyabr 2016-cı ildə “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Referendum Aktın qəbul edilir. Demək olar ki, bu aktın qəbul edilməsi ölkəmizdə həyata keçirilən konstitusion islahatların yeni mərhələsinin başlanğıcı oldu. Məlum olduğu kimi Referendum Aktı ilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 23 maddəsində 34 dəyişiklik və əlavələr, habelə Konstitusiyaya, onun strukturunu dəyişən 6 yeni maddə əlavə edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına 2009-cu ildə edilmiş dəyişikliklərdə olduğu kimi, 2016-cı il Konstitusiyasına edilən əlavə və dəyişikliklər də iki istiqamət üzrə aparılmışdır. Birinci, – insan hüquq və azadlıqlarının məzmun etibarilə zənginləşdirilərək beynəlxalq hüquqi aktlara uyğunlaşdırılması. İkinci, – siyasi idarəçilik və yerli özünüidarə sisteminin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutan istiqamət.

2016-cı il Konstitusiyanın insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının əsas prinsipini nəzərdə tutan maddələrdə təsbit olunan hüquq və azadlıqları məzmun etibarilə təkmilləşdirilir və onun müdafiəsi ilə bağlı əlavə imkanları müəyyən edir. Bu maddələr aşağıdakılardan ibarətdir:

- a) bərabərlik hüququ (m. 25);
- b) mülkiyyət hüququ (m. 29);

- c) şəxsi toxunulmazlıq hüququ (m. 32);
- d) tətill hüququ (m. 36);
- e) fikir və söz azadlığı (m. 47);
- f) sərbəst toplaşmaq azadlığı (m. 49);
- g) vətəndaşlıq hüququnun təminatı (m. 53);
- h) seçki hüququ (m. 56);
- i) müraciət etmək hüququ (m. 57);
- j) birləşmək hüququ (m. 58);
- k) azad sahibkarlıq hüququ (m. 59);
- l) hüquq və azadlıqların inzibati və məhkəmə təminatı (m. 60);
- m) insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı (m. 71).

Konstitusiyada siyasi idarəçilik mexanizminin və yerli özünüidarə sisteminin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş maddələr aşağıdakılardan ibarətdir:

- a) Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlığına namizədlərə aid tələblər (m. 85);
- b) Azərbaycan Respublikasının Prezidentliyinə namizədlərə aid tələblər (m. 100);
- c) Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin üzvlüyünə namizədlərə dair tələblər (m. 121);
- ç) hakimliyə namizədlərə aid tələblər (m. 126).
- d) Bələdiyyələrin məsuliyyəti (m. 146). Konstitusiyaya 146-cı yeni maddə əlavə edilmişdir.

Yuxarıda adları qeyd edilən maddələrin konstitusiyanın əvvəlki mətnlərində müvafiq vəzifələrə seçilmək və təyin olunmaq üçün nəzərdə tutulan yaş məhdudiyyəti referendum dəyişiklikləri ilə aradan qaldırılır və artıq həmin vəzifələrə seçilmək və təyin olunmaq üçün seçkilərdə iştirak etmək hüququna malik olmaq tələbi qoyulur. Düşünürük ki, Konstitusiyanın yuxarıda adlar göstərilən maddələrinə edilən dəyişikliklər beynəlxalq dövlət quruculuğu təcrübəsinə əsaslanaraq vətəndaşların seçki hüququnun məzmununu genişləndirir və icra hakimiyyəti funksiyalarının daha səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi imkanlarını artırır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 26 sentyabr 2016-cı il tarixli Referendum Aktı ilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına edilən dəyişikliklərdən biri də Konstitusiyaya “Azərbaycan Respublikasının vitse-prezidentləri” adlanan 1031-ci maddənin əlavə

edilməsidir. Bu maddə yeni vitse-prezidentlər institutunun yaradılması ilə bağlıdır. Sözügedən maddədə göstərilir ki, “Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidentinə vitse-prezidentləri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edirlər”. Konstitusiyaya bu müddəanın əlavə edilməsinin əsas məqsədi prezident institutunun daha da təkmilləşdirilməsi və siyasi idarəetmə mexanizminin müasir dövrün tələblərinə cavab verməsinin təmin edilməsindən ibarətdir. Bundan başqa, Konstitusiyaya əlavə edilmiş 1031-ci maddəsində həmin vəzifəyə seçilmə meyarları ilə bağlı olan müddəalar da öz əksini tapır. Həmin maddənin II hissəsində göstərilir ki, “Azərbaycan Respublikasının vitse-prezidenti vəzifəsinə seçkilərdə iştirak etmək hüququna malik olan, ali təhsilli, başqa dövlətlər qarşısında öhdəliyi olmayan Azərbaycan Respublikası vətəndaşı təyin edilir”.

Düşünürük ki, Konstitusiyaya “Azərbaycan Respublikasının vitse-prezidentləri” adlı yeni institutun təsis edilməsi ölkəmizin dünya dövlətləri ilə beynəlxalq əlaqələrinin daha da gücləndirilməsinə, habelə icra hakimiyyəti sferasında dövlətin funksiyalarının səmərəliliyinin artırılmasına xidmət etmək məqsədini daşıyır.

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin respublikamızın qloballaşan dünyaya inteqrasiyası, cəmiyyətin və dövlətin demokratik dəyərlər əsasında idarə edilməsi, habelə dövlətimizin sosial-iqtisadi inkişafı, insan hüquqlarının ali dəyərlər kimi tanınması və təmin olunması sahəsindəki fəaliyyəti onun ulu öndərin layiqli siyasi davamçısı olmasını sübut edir, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin əbədi olmasına və yüksələn üçrəngli bayrağın heç zaman enməyəcəyinə hər bir Azərbaycan vətəndaşında böyük inam yaradır.

Beləliklə, Ümummilli lider Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasətinin nəticəsində ölkəmizdə Şərqi və Qərbi sivil dövlətçilik modelini özündə birləşdirən demokratik və hüquqi dövlət qurulmuş, ictimai-siyasi sabitlik və əmin-amanlıq bərqərar olmuş, qanunun aliliyinə əsaslanan sivil vətəndaş cəmiyyəti formalaşdırılmışdır. Məhz bunun nəticəsidir ki, ölkəmiz dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dövlətlərinin strateji tərəfdaşına və bölgədə lider dövlətinə çevrilmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqil dövlətinin və xalqının inkişafı yoluna işıq saçan əbədi bir mayakdır. Ona görə də

ulu öndərimiz qəlblərdə daim yaşayır və yaşayacaq. Allah ona rəhmət etsin, qəbri nurla dolsun Amin!.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2019, 91 s.

2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi məqsədi ilə ümumxalq səsverməsi (referendum) keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 iyun 2002-ci il tarixli 722 nömrəli Fərmanı. (Azərbaycan Respublikasının 24 avqust 2002-cı il tarixli Referendum Aktı).

3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələr və dəyişikliklər edilməsinə dair ümumxalq səsverməsinin (referendumun) keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 26 dekabr 2008-ci il tarixli 746-IIIQR nömrəli Qərarı. (Azərbaycan Respublikasının 18 mart 2009-cu il tarixli Referendum Aktı).

4. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi məqsədi ilə ümumxalq səsverməsi (referendum) keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 iyul 2016-cı il tarixli 2241 nömrəli Sərəncamı. (Azərbaycan Respublikasının 26 sentyabr 2016-cı il tarixli Referendum Aktı).

5. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). I cild. Bakı: Azərbaycan, 1998, 976 s.

6. Hüseynova, İradə Mehdiqulu qızı. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu: monoqrafiya /İ. M. Hüseynova; elmi red. Ə. M. Həsənov. – B.: Təhsil, 2004. – 472 s.

7. Heydər Əliyev: dövlət xalq üçündür: kəlamlar, sitatlar, aforizmlər /red. və ön sözün müəl. X. Vəliyev. – Bakı: Adiloğlu, 2008. – 400 s.

8. Mehdiyev Ramiz. Milli məfkurə, dövlətçilik, müstəqillik yolu ilə: məqalələr, çıxışlar, müsahibələr II cild: Yanvar, 2002 – dekabr, 2006 /red. A. Aslanov, V. Musayev. – B.: XXI-YNE, 2007. – 672 s.

Heydər Əliyev konstitusiya quruluşlu demokratik və hüquqi dövlətin müəllifidir

X ü l a s ə

Məqalədə, Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin 18 oktyabr 1991-ci il tarixli Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Aktının qəbul edilməsi, həmin dövrdə AXC-Müsavat iqtidarının hakimiyyətə gəlməsi, bu iqtidarın hakimiyyəti dövründə uğursuz kadr siyasətinin aparılması, cəbhədəki uğursuzluqlar, daxildəki siyasi və hərbi qarşıdurmalar Azərbaycanı vətəndaş müharibəsi təhlükəsini reallaşdıraraq müstəqil Azərbaycan dövləti süquta uğramaq təhlükəsi ilə üz-üzə qoyması, ulu öndər Heydər Əliyevin 15 iyun 1993-cü ildə Milli Məclis yekdil səslə Ali Sovetin Sədri vəzifəsinə seçilməsi məsələlər təhlil edilərək araşdırılır.

Məqalədə, həmçinin Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra ölkədə apardığı demokratik dəyişikliklərin, məhkəmə-hüquq və siyasi və iqtisadi islahatların aparılması, sürətlə beynəlxalq aləmə inteqrasiyanın, respublikamızın sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi həyatında böyük uğurların əldə edilməsində əvəzolunmaz xidmətləri, habelə Azərbaycan Respublikasının ilk milli Konstitusiyasının qəbul olunması və apardığı digər məsələlər araşdırılır.

Habelə, məqalədə ulu öndər Heydər Əliyevin yaratdığı demokratik hüquqi dövlət quruculuğu konsepsiyası, azərbaycançılıq məfkurəsi və milli-mənəvi dəyərlərin inkişafının Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilməsi, 18 mart 2009-cu və 26 sentyabr 2016-cı illərdə “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında” Referendum Aktlarının qəbul edilməsi ilə konstitusion islahatların ardıcıl olaraq həyata keçirilməsi, həmçinin cənab Prezidenti İlham Əliyevin respublikamızın qloballaşan dünyaya inteqrasiyası, cəmiyyətin və dövlətin demokratik dəyərlər əsasında idarə edilməsi, dövlətimizin sosial-iqtisadi inkişafı, insan hüquqlarının ali dəyərlər kimi tanınması və təmin olunması sahəsindəki fəaliyyəti hər tərəfli təhlil edilərək araşdırılır.

Dürdanə MƏMMƏDOVA

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi
Aparatının Konstitusiyası hüququ şöbəsinin müdiri,
h.ü.f.d., dosent.

HUQUQ MƏDƏNİYYƏTİ VƏ İNSAN HÜQUQLARI

Acar sözlər: *hüquqi dövlət, demokratiya, vətəndaş cəmiyyəti, hüquq mədəniyyəti, insan hüquq və azadlıqları*

Ключевые слова: *правовое государство, демократия, гражданское общество, правовая культура, права и свободы человека*

Keywords: *Democracy, Rule of law, Civil society, Legal culture, Human rights and freedoms*

İnsana bilik vermək üçün əvvəlcə onu tərbiyə etmək, yəni onu düşünməyə, bilikləri qavramağa və onları düzgün istiqamətdə tətbiq etməyə qabil olan mədəni şəxsiyyətə çevirmək lazımdır.

Hüquqi və demokratik cəmiyyətin formalaşması üçün ilk növbədə yüksək səviyyəli hüquq mədəniyyəti olmalıdır. Hüquq mədəniyyəti – hüquqi dövlətin yaradılmasının ilkin şərtlərindən biridir. Əhalinin mədəniyyətinin yüksəldilməsində hər bir vətəndaşın öz əhəmiyyətini dərk etməsi bu prosesdə xüsusi yer tutur. Hüquqi xarakterli biliklər olmasa, hüququn sosial dəyəri dərk edilməsə, əhali dövlətin fəaliyyətində fəal iştirak etməsə, cəmiyyətdə qanuni davranış nümunəsinin formalaşması və möhkəmlənməsi və beləliklə, dövlətdə demokratik prinsiplərin inkişafı da mümkün deyil.

Hüquq mədəniyyətinin formalaşması Azərbaycan vətəndaşlarının əksəriyyətinin hüquqi şüur səviyyəsindən, onların hüquq və onun dəyəri haqqında, həmçinin sosial həyatın müxtəlif formaları (siyasət, əxlaq, iqtisadiyyat, din və s.) ilə hüququn nisbəti barədə təsəvvürlərindən birbaşa asılı olduğuna görə çox mühümdür.

Hər bir cəmiyyətin, hər bir dövlətin, insanların hər hansı bir birliyinin özünəməxsus hüquq mədəniyyəti var. Hüquq mədəniyyəti, bir tərəfdən, dövlət və hüquq sahəsində ölkənin daha əvvəl mövcud olmuş və hazırkı dövrdə mövcud olan gerçəkliklərini əks etdirir, digər tərəfdən – bu gerçəkliyə təsir göstərir. Həqiqi hüquq mədəniyyəti siyasi-hüquqi sahədə mövcud olan bütün mütərəqqi, sosial cəhətdən özünü doğrultmuş məqamları təcəssüm etdirir, dövlətin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə, qüvvədə olan hüququn keyfiyyətinin və səmərəliliyinin artırılmasına, intizamın, hüquqi qaydanın və qanunçuluğun möhkəmləndirilməsinə, hər bir şəxsiyyətin hüquqlarının, azadlıqlarının və qanunla qorunan mənafelərinin müdafiəsinin gücləndirilməsinə kömək edir.

Cəmiyyətdə hüquq mədəniyyətinin formalaşması və inkişafının öyrənilməsi zamanı müxtəlif tədqiqatlara əsaslanmaq olar, amma bu anlayışa hər yeni yanaşma ictimai münasibətlər sistemində, insanla dövlətin qarşılıqlı fəaliyyəti sistemində hüquq mədəniyyətini öyrənməyin və təhlil etməyin əhəmiyyətini və zəruriliyini bir daha dərk etməyə imkan verir.

Bütün dövrlərdə mədəniyyətin səviyyəsi hər bir fərdin tərbiyəsinin, təhsilinin, tərbiyəsinin səviyyəsini və nəticə etibarilə, əxlaqi və iqtisadi inkişaf səviyyəsini əks etdirir. Tarixi təcrübə göstərir ki, cəmiyyətdə əxlaq qaydaları, onun üzvlərinin mənəviyyəti nə qədər yüksəkdirsə, həmin cəmiyyət bir o qədər məhsuldar, müstəqil və iqtisadi baxımdan bir o qədər qüdrətlidir.

Belə bir fikirlə razılaşmaq olar ki, "... mədəniyyətin mahiyyətini müəyyən edərkən bunu əsas götürmək lazımdır ki, mədəniyyətin istənilən zahiri ifadəsi insanın özünün inkişaf dərəcəsinin təzahürüdür. Mədəniyyətin insandan təcrid olunmuş halda götürülmüş, maddiləşdirilmiş "cismi" dinamikadan, hərəkətdən, həyatilikdən məhrum olur. Real, canlı mədəniyyət isə mədəniyyətin subyekti olan, onun yaratdığı obyekt dünyası ilə qarşılıqlı münasibətdə olan ictimai insandan ayrılmaz şəkildə mövcuddur... Buna görə mübaliğəsiz deyə bilərik ki, mədəniyyət insanda insanlığın dərəcəsidir, insanın ictimai varlıq kimi inkişafı xarakteristikasıdır" [1, 2-ci hissə, s. 525].

Şəxsiyyətin dərk edilmiş sosial-hüquqi fəallığı, yəni onun hüquqi biliklərdən qanunçuluğun və hüquqi qaydanın möhkəmləndirilməsi üçün istifadə etməsi hüquq mədəniyyətinin ən yüksək ifadəsi,

kütləvi hüquq mədəniyyətinə müsbət təsir göstərən formasıdır. Şəxsiyyətin geniş təbii və başqa hüquq və azadlıqlarına real təminat verilməsi hüquq mədəniyyətinin birinci və ən mühüm əlamətlərindən biridir.

“Hüquq mədəniyyəti” anlayışı “insan hüquqları mədəniyyəti” kimi də müəyyən edilir. E.Pavlenko insan hüquqları mədəniyyətinə mənəvi mədəniyyətin tərkib hissəsi kimi, insanın ləyaqətinin, onun hüquq və azadlıqlarının, həmçinin onların reallaşdırılması və müdafiəsi üzrə praktiki bilik və bacarıqların qəbul edilməsinə və onlara hörmət bəslənilməsinə əsaslanan biliklər, dəyər oriyentasiyaları və baxışlar, psixoloji hisslər sistemi kimi tərif verir [2, s. 289].

İnsan haqları mədəniyyəti cəmiyyətin mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi olaraq hüquq mədəniyyəti kimi, vətəndaşların normativ aktların mənimsənilməsi və tətbiqi sahəsində fəaliyyətinin səviyyəsini xarakterizə edir, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən onlara riayət edilməsinə və cəmiyyətin başqa subyektləri tərəfindən onların pozulmamasına zəmanət verir.

Hüquq mədəniyyəti – vətəndaşın cəmiyyət qarşısında öz borcunu şüurlu şəkildə həyata keçirməsinin mühüm şərtlərindən biri olmaqla, insanların fərqli baxışlarının aradan qaldırılmasına, şəxsiyyətə münasibətdə zorakılıq hallarının qarşısının alınmasına imkan yaradır. Vətəndaşların elmi cəhətdən əsaslandırılmış hüquqi təsəvvürləri qanunçuluğun və hüquqi qaydanın möhkəmləndirilməsinin zəruri ilkin şərtidir.

Hüquq mədəniyyətinin formalaşması prosesində əsas məsələ – vətəndaşların qanuna və hüquqa pozitiv münasibətinin formalaşması, öz hüquqlarını, həmçinin dövlət və cəmiyyət qarşısında vəzifələrini bilməsidir.

Hüquq mədəniyyətinə insanın hüquq və azadlıqlarının mahiyyətinin ayrılmaz xarakteristikası kimi yanaşma insanın hüquq və azadlıqlarını hüquq mədəniyyətinin elementlərindən biri kimi şərh etməyə imkan verir.

Hüquq mədəniyyətinin formalaşmasında insanın hüquq və azadlıqlarının xüsusi rolunun olmasını qəbul edilməsi, həmçinin insanın hüquq və azadlıqlarına təminat verilməsinin təsdiqi hüquq mədəniyyətinin ayrılmaz dəyərlərinə aiddir. Lakin əgər cəmiyyət hüquq mədəniyyətinin formalaşmasında iştirak etməmişdirsə, bu

cəmiyyət insanın əzəli hüquq və azadlıqlarını qeyd-şərtsiz tanıya bilmir.

İnsanın hüquq və azadlıqları yarandığı andan onların məzmunu dəyişməz qalır – dövlətin bu sahədə siyasəti insanın hüquq və azadlıqlarının ən ali dəyər kimi qəbul edilməsi və onlara təminat verilməsi ideyasına əsaslanır.

İnsanın hüquq və azadlıqlarının hüquq mədəniyyətinin birləşdirici ideyası kimi qəbul edilməsinin və fəaliyyətinin əsas prinsipləri beynəlxalq hüquqda təsbit olunmuşdur. Bu baxımdan, hüquqların və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasını nümunə hesab etmək olar. Konvensiyanın preambulunda deyilir: “Avropa Şurasının məqsədi onun üzvləri arasında möhkəm birliyə nail olmaqdır və bu məqsədə nail olmağın vasitələrindən biri insan haqlarının müdafiəsi və inkişaf etdirilməsidir” [3]. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, insanın hüquq və azadlıqları hüquq mədəniyyətinin yüksək səviyyəsinə nail olmaq üçün yalnız vasitə rolu oynayır. Əksinə, hüquq mədəniyyətinin köməyi ilə insanın hüquq və azadlıqlarına riayət olunmasına, onların təmin edilməsinə və müdafiəsinə zəmanət verilir.

Müasir hüquq mədəniyyəti bərabərlik, azadlıq və ədalət prinsiplərinə əsaslanır. Beləliklə də, bütün insanların hüquq və vəzifələrini tarazlaşdırılmış şəkildə uzlaşdırmaq tələbi yaranır. Bununla belə, hər bir insanın öz iradəsini azad ifadə etmək və öz davranış xəttini həyata keçirmək hüququna malik olmasına baxmayaraq özbaşnalıq istisna edilir. Bu yalnız, insanın öz azadlığı ilə yanaşı digər insanların azadlığını da tanıması zamanı mümkündür.

V.Zaqorodskiy hesab edir ki, hüquq mədəniyyətində insanın hüquq və azadlıqlarının tanınması əxlaq və mənəviyyat normaları kimi sosial normalarla bağlıdır. Bu halda insanın hüquq və azadlıqlarına zəmanət verilməsinin zəruri hesab olunması onunla bağlıdır ki, dövlət istisnasız olaraq cəmiyyətin bütün üzvlərinin hüquq və azadlıqlarını təmin etmək vəzifəsini, bu halda ictimai münasibətlərin sabitliyinin və cəmiyyətdə əmin-amanlığın təminatına imkan yaradılmasından və ya, əksinə, ona maneçilik törədilməsindən asılı olmayaraq, öz üzərinə götürür [4].

İnsanın hüquq və azadlıqları, mənimsənilmə və reallaşdırılma prosesində hər bir fərdə cəmiyyətin həyatının iqtisadi, siyasi və mənəvi sahələrində iştirak etmək şansı qazandıran imkandır. Bu

halda bütün sosial sistemin normal fəaliyyətinin təmin olunması üçün fərdin cəmiyyət qarşısında müəyyən vəzifələri yaranır. Vətəndaşların hüquq, azadlıq və vəzifələrinin məcmusu fərdin malik olduğu azadlığın hüquqi formasıdır. Azadlığın bu forması hüquqda qəbul edilmiş və təsbit olunmuş davranış formalarının obyektiv əhəmiyyətinin başa düşülməsinə əsaslanır.

Bu forma müəyyən hərəkətləri etmək, qərar qəbul etmək imkanında, davranışın müəyyən formasını seçmək qabiliyyətində ifadə olunur. Bütün bunlar hər bir vətəndaşın azadlığının real təzahürü və şərtidir.

Fərdin davranış etalonları kimi ifadə olunan hüquq və vəzifələr vətəndaşların davranışını, onların bir-biri ilə və dövlətlə qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləyən oriyentirlər sistemidir. Ona görə də insanın və cəmiyyətin daxili inamına və maraqlarına cavab verən davranış modelini seçmək üçün fərd müəyyən mədəni potensiala malik olmalıdır. Bu potensial fərdin səmərəli hərəkət etmək və öz hərəkətləri üçün cavab vermək qabiliyyətində ifadə olunur.

Vətəndaş cəmiyyətində insanın hüquq mədəniyyətinin yüksək səviyyəsi, insanın əsas azadlıqlarının ifadəsinin və təsbitinin hüquqi formasının – hüquqların, azadlıqların və vəzifələrin lazımı qaydada həyata keçirilməsinin zəruri şərtidir. Beləliklə, vətəndaşın hüquq mədəniyyəti dedikdə vətəndaşın özünün hüquqlarını, azadlıqlarını və vəzifələrini nə dərəcədə anlaması, bu hüquqların nə dərəcədə reallaşması, yəni fərdin öz həyat fəaliyyəti prosesində onlardan istifadə edə bilməsini də nəzərə almalıyıq.

İnsanın hüquq və azadlıqlarının nizamlanmasının xarakteri, hər şeydən əvvəl, cəmiyyətin siyasi və hüquqi mədəniyyətinin inkişaf səviyyəsi ilə bağlıdır, çünki xalqın azadlıq və hüquq üçün “yetişməsi” məhz siyasi fəaliyyət prosesində baş verir. Buna görə insanların siyasi həyatda geniş iştirakının zəruri olduğunu anlaması və həqiqi iştirakı demokratik islahatın effektivliyinin ilkin şərtidir [5].

Bir qayda olaraq, insanın hüquq və azadlıqlarının reallaşdırılması həm də hüquq mədəniyyətinin fəal inkişafı ilə müşayiət olunur. Hüquqi fəallıq, əsas etibarilə, hüquq mədəniyyətinin və hüquqi şüurun, fərdin cəmiyyət qarşısında borcunu dərk etməyin yüksək səviyyəsi, öz hüquqlarını, azadlıqlarını və vəzifələrini bilməsi ilə bağlıdır.

Vətəndaşların hüquqi fəallığının dərəcəsi, onların dövlət işlərində, ictimai işlərdə, idarəetmədə bilavasitə iştirakı hüquq mədəniyyətinin səviyyəsindən asılıdır.

Vətəndaşların ayrılmaz hüquq və azadlıqlarına vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasının zəruri elementi kimi baxdıqda vətəndaşların öz hərəkətləri üçün məsuliyyəti daşması məsələsinə də diqqət yetirmək lazımdır. Hüquq mədəniyyəti dedikdə məsuliyyəti yalnız hüquqi məsuliyyət deyil, həm də mənəvi məsuliyyət və ya vətəndaş məsuliyyəti başa düşmək lazımdır. Vətəndaşın sosial məsuliyyəti onun cəmiyyətə mənəvi münasibətini ifadə edir. Bu münasibət həm insanın cəmiyyətdə baş verən bütün proseslərdə iştirakını dərk etməsi ilə, həm də dövlət qarşısında şəxsi hüquqi borcunu, vətəndaşlıq vəzifəsini və xüsusilə mənəvi borcunu yerinə yetirməyə hazırlıq səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Ona görə də vətəndaş özünün hüquq və azadlıqlarını bu şərtlə həyata keçirə bilər ki, öz vəzifələrini anlasın və üzərinə düşən məsuliyyətin bütün növlərini daşıya bilsin.

Hüquq mədəniyyəti şəxsiyyətə öz hüquq və azadlıqlarının reallaşdırılmasını təmin etmək və öz varlığının daha yüksək səviyyəsinə çatmaq imkanı verir. Bu halda şəxsiyyət həm siyasi-hüquqi təsisatlara, həm də bütün sosial-hüquqi gerçəkliyə təsir edir.

Deməli, şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının reallaşdırılması zamanı hüquq mədəniyyətinin və hüquqi fəallığın yüksək səviyyəsinə nail olmaq üçün ilk növbədə əhalinin nəzərində hüququn nüfuzunun yüksəltmək və qanuna hörmət hissini tərbiyə etmək, hüquq və azadlıqları bilavasitə reallaşdıran şəxslərin cəmiyyətin müstəqil, tamhüquqlu üzvləri kimi hüquqi fəallığının artırılması üçün şərait yaratmaq, təlim-tərbiyə müəssisələrinin bütün səviyyələrində hüququn öyrənilməsinə təşkil etmək lazımdır.

Nəticə etibarlı ilə deyə bilərik ki, hüquq mədəniyyətinin formalaşması ictimai həyatın bütün tərəflərini əhatə edən mürəkkəb və uzunmüddətli bir prosesdir. Hüquq mədəniyyətinin formalaşması vasitələrinə hüququn təbliği, vətəndaşların hüquqi biliklərinin inkişaf etdirilməsi, qanunçuluğun praktikada möhkəmləndirilməsi hüquqi aktlar sisteminin təkmilləşdirilməsi məsələləri daxildir. Bu da öz növbəsində, dövlətin demokratik, effektiv konstitusiyasının mövcudluğu, qanunların və qanuni aktların yüksək hüquqi və texniki-hüquqi keyfiyyəti sayəsində əldə edilir.

Bu gün insanın hüquq və azadlıqları sahəsində qarşıda duran məsələləri uğurla həll etmək üçün cəmiyyətin hüquq mədəniyyətinin səviyyəsi artırılmalı, hər bir vətəndaşda qanuna dərin hörmət hissi tərbiyə edilməli, onun qanunun müddəalarının gündəlik həyatda reallaşdırılmasında bilavasitə və fəal iştirak etməyə hazırlıqlı olması formalaşdırılmalıdır. Bu baxımdan, hüquq mədəniyyəti hüquqi dövlətin formalaşmasının ən mühüm ilkin şərtlərindən biri, şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının reallaşdırılmasının əsas şərtidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı

1. Введение в философию / под ред. акад. И.Т. Фролова: в 2 ч. М.: Политиздат, 1989. Ч. 2. 640 с.
2. Павленко, Е. М. Развитие культуры прав человека как гарантия реализации гражданских прав и свобод / Е. М. Павленко // Гражданские права человека: современные проблемы теории и практики: монография / под ред. Ф. М. Рудинского. – Волгоград: ВА МВД России, 2004. – 581 с.
3. Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Заклучена в г. Риме 04.11.1950) (вместе с "Протоколом [№ 1]" (Подписан в г. Париже 20.03.1952), "Протоколом № 4 об обеспечении некоторых прав и свобод помимо тех, которые уже включены в Конвенцию и первый Протокол к ней" (Подписан в г. Страсбурге 16.09.1963), "Протоколом № 7" (Подписан в г. Страсбурге 22.11.1984)) //СЗ РФ, 08.01.2001, № 2, ст. 163.
4. Загородский В.В. Правовая культура в контексте прав и свобод человека и гражданина [Электронный ресурс] // Загородский В.В.: [сайт]. [2009]. ИКБ: http://www.juris-tlib.ru/book_5902.html.
5. Иеринг Г. Борьба за право. Перевод. М., 1991.
6. Məlikova M. Hüquq nəzəriyyəsi. Bakı, Elm və təhsil., 2019. s.441
7. Оболонский А. Мораль и право. М.,2006. 262 с.
8. Luis Henkin, Gerald L. Numan, Diane F. Orentliçer, David V.Libron. İnsan hüquqları. Bakı. Adiloğlu., 2008. s.1231

Anar HACIZADƏ

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının
Hüquqi təminat və informasiya-kommunikasiya
texnologiyalarının tətbiqi şöbəsinin müdiri, h.ü.f.d.

KONSTITUSIYA ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİ HÜQUQİ DÖVLƏTDƏ KONSTITUSIYA NƏZARƏTİNİN YÜKSƏK FORMASI KİMİ

Konstitusiya ədalət mühakiməsi, qarşısına azad vətəndaş cəmiyyətinin, real demokratiyanın formalaşması, hüquqi dövlətin yaradılması və onun mühüm əlamətlərindən biri olan hüququn, konstitusiyanın və qanunun hökmranlığını məqsəd qoyan ölkələrin dövlət-hüquq sistemlərinə daha üzvi şəkildə daxil olur. İnsan hüquqları, demokratiya, hüquq və qanun, konstitusiyaçılıq, hüquqi dövlət əsaslı ümumsosial və fərdi dəyərlərdir.

Hüquqi dövlətdə dövlət hakimiyyətinin müstəqil, sərbəst qanadı kimi, məhkəmə hakimiyyəti xüsusi yer tutur. Məhz bu hakimiyyətin gücü ilə məhkəmə orqanları dövlət hakimiyyətinin qanunvericilik və icra orqanlarını əvəz etmədən onların arasındakı və ictimai münasibətlərin digər subyektləri arasındakı mübahisələri həll edərək, konstitusiya və qanun əsasında ixtilaf və qarşıdurmalar mexanizmində səmərəli ünsür kimi çıxış edirlər. Məhkəmə qərarları hüququn bütün subyektləri üçün məcburidir və dövlət hakimiyyəti kimi onların gücü də məhz bunda təzahür edir. Məhkəmələr öz qərarlarını dövlətin adından çıxarır, bu qərarların icrasını isə dövlət təmin edir.

Hüquqi dövlətdə məhkəmələr, əvvəla ictimai münasibətlərin iştirakçıları arasındakı münaqişə və mübahisələri konstitusiya və qanun əsasında həll edir, ikincisi, qanunların və digər aktların, müxtəlif dövlət orqanlarının, vəzifəli şəxslərin hərəkətlərinin konstitusiyanın prinsip və normalarına uyğunluğuna konstitusiya nəzarətini, yəni yoxlamasını həyata keçirir, üçüncüsü, vətəndaşların və ictimai münasibətlərin digər subyektlərinin pozulmuş hüquq və

azadlıqlarını müdafiə və bərpa edir, dördüncüsü, hüquqi məsuliyyət tədbiri kimi törədilmiş hüquq pozuntusuna görə qanun əsasında və qanunla müəyyən olunmuş qaydada yəni konstitusiya, mülki, arbitraj, inzibati, cinayət icraatı formasında tətbiq edir.

Hüquqi dövlətin prinsiplərinin qüvvəsi kontekstində qanunların və digər hüquqi aktların hüquqa uyğunluğuna, cəmiyyətdə və dövlətdə konstitusiyanın aliliyinin və düzünə qüvvəsinin təmin edilməsi üçün bütün hakimiyyətlərin fəaliyyətinə məhkəmə konstitusiya nəzarəti institutunun mühüm əhəmiyyəti vardır.

Hüquqi dövlətin təşkili və fəaliyyət prinsiplərindən biri normativ aktlar sistemində konstitusiyanın aliliyi, onun düzünə və bilavəsitə qüvvəsidir. Dövlətin konstitusiyası qanunlar sistemində xüsusi yer tutur. O, dövlətin əsas (ali) qanunudur və onun bütün ərazisində ali qüvvəyə malikdir. Konstitusiya qanunçuluğu konstitusiyanın tam qüvvəsini təmin edən konstitusiyaçılığın real qüvvədə olan sistemidir.

Konstitusiyanın aliliyi prinsipinin qüvvəsinin təmin və mühafizə edilməsinin spesifik institutu konstitusiya nəzarətidir. Məhkəmə konstitusiya nəzarəti yüksək hüquqi normaya malik normativ-hüquqi akt kimi konstitusiyanın mühafizəsinin ixtisaslaşdırılmış mexanizmi deməkdir.

Dünyada məhkəmə konstitusiya nəzarətinin iki müxtəlifliyi mövcuddur:

1) – ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilən konstitusiya nəzarəti (məhkəmə konstitusiya nəzarətinin Amerika modeli, əsasən anqlo-sakson ümumi hüquq sisteminin qüvvədə olduğu ölkələr üçün səciyyəvidir);

2) – ixtisaslaşdırılmış məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilən konstitusiya nəzarəti (məhkəmə konstitusiya nəzarətinin Avropa modeli, kontinental hüquq sisteminə malik ölkələr üçün, bu sistemdə qanunun aliliyi prinsipi ilə səciyyəvidir).

Məhkəmə konstitusiya nəzarətinin ilkin müxtəlifliyinin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, nəzarət obyektlərinin konstitusiyaya uyğunluğunu ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələr adi qaydaya uyğun olaraq konkret işlərə baxarkən (mərkəzdənkənar nəzarət) yaxud ali (yüksək) məhkəmələr və ya onların xüsusi palataları xüsusi qayda ilə yoxlayırlar (mərkəzləşdirilmiş nəzarət). Məsələn, ABŞ-da, Argentinada, Norvecdə ümumi yurisdiksiyalı hər hansı məhkəmə qanunu qeyri-konstiusion hesab edilə bilər. İş Ali Məhkəməyədək gedib çıxdıqda və o da qanunu konstitusiyaya uyğun olmayan hesab

etdikdə, Ali Məhkəmənin bu qərarı bütün məhkəmələr üçün artıq məcburi olur. Avstraliyada, Hindistanda, Maltada qanunu konstitusiya uyğunluğunu ancaq Ali Məhkəmə tərəfindən, iş ona qanunların konstitusiya uyğunluğunu yoxlaya bilməyən aşağı məhkəmələrdən daxil olduqdan dərhal sonra yoxlanılır. Ali Məhkəmə tərəfindən qeyri-konstitusiya hesab edilən qanun formal olaraq qüvvədə olur. Lakin onun qüvvəsi məhkəmə tərəfindən saxlanılır: heç bir məhkəmə onu tətbiq etmir. Beləliklə, konstitusiya uyğun olmayan qanun məhkəmə müdafiəsindən məhrum edilir, faktiki olaraq hüquqi qüvvəsini itirir. Parlament isə belə qanunu, bir qayda olaraq, ləğv edir.

Bir sıra dövlətlərdə ali məhkəmələrdə konstitusiya nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün xüsusi konstitusiya kollegiyaları (Kosta-Rika Ali Məhkəməsinin konstitusiya palatası, Estoniya Milli məhkəməsinin konstitusiya kollegiyası və başqaları) yaradılır. Məhkəmə konstitusiya nəzarətinin ikinci müxtəlifliyinin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, nəzarət obyektlərinin konstitusiya uyğunluğunu xüsusi konstitusiya məhkəmələri (mərkəzləşdirilmiş nəzarət) yoxlayırlar. Onlar, müstəqil mühakimə icraatı – konstitusiya mühakimə icraatı vasitəsi ilə həyata keçirilən xüsusi konstitusiya yurisdiksiyasına malikdirlər. Məhkəmə konstitusiya yurisdiksiyası və müvafiq konstitusiya mühakimə icraatı konstitusiya ədliyyəsinə, yəni konstitusiya ədalət mühakiməsini təşkil edir.

Konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanları tərəfindən, məsələn, qanunun qeyri-konstitusiya hesab edilməsi həmin qanunun qüvvəsinin dayandırılması, mahiyyətə onun ləğv edilməsi deməkdir. Qeyri-konstitusiya qanunun qüvvəsi məsələsinə dair parlamentin əlavə qərarı tələb edilmir.

Konstitusiya ədalət mühakiməsi iki başlanğıcın – konstitusiya nəzarətinin mahiyyətinin və ədalət mühakiməsinin formasının sintezindən, qovuşmasından ibarətdir ki, bunun da nəticəsində biz, konstitusiya ədalət mühakiməsinin ixtisaslaşdırılmış formasında dövlət-hakimiyyət nəzarəti fəaliyyətinin müstəqil növü ilə qarşılaşırıq.

Ədalət mühakiməsinin müxtəlifliyi kimi, konstitusiya ədalət mühakiməsi aşağıdakı əsas cəhətlərə (əlamətlərə) malikdir: 1) – konstitusiya nəzarətinin ixtisaslaşdırılmış məhkəmə orqanları kimi, konstitusiya məhkəmələrinin olması; 2) – məhkəmə orqanları iyerarxiyasındaməhkəmələrin muxtariyyəti; 3) – konstitusiya ədalət mühakiməsinin aparılmasının müstəqil prosessual forması; 4) – konsti-

tusiyə ədalət mühakiməsinin konstitusiyasının hüquqi qüvvəsinə bərabər tutulan qərarlarının hüquqi qüvvəsi; 5) – konstitusiya ədalət mühakiməsinin tənzim edən qanunvericiliyin xüsusi sistemi.

Beləliklə, konstitusiya ədalət mühakiməsi konstitusiya nəzarətinin yüksək formasıdır. O, bir qayda olaraq, sonrakıdır (repressivdir), təsisedicidir (qərarvericidir), məcburidir, həm abstrakt, həm də konkret (mümkün kombinasiyaları ilə), maddi və formaldır.

Konstitusiya ədalət mühakiməsi konstitusiya nəzarətinin ixtisaslaşdırılmış orqanları – konstitusiya məhkəmələri vasitəsi ilə həyata keçirilir. Deməli, konstitusiya ədalət mühakiməsinin mahiyyətini daha tam aydınlaşdırmaq üçün konstitusiya məhkəməsinin təbiəti və dövlət hakimiyyəti fəaliyyəti mexanizmində onun yeri üzərində ətraflı dayanmaq zəruridir.

Dövlət hakimiyyəti orqanı qismində konstitusiya məhkəməsinin təbiətinin xarakteristikası üçün əsas dövlət – hakimiyyət fəaliyyətinin müstəqil istiqaməti kimi onun konstitusiya nəzarətini həyata keçirməsidir. Məlum olduğu kimi, konstitusiya – nəzarət fəaliyyətini bəzi dövlətlərdə tək konstitusiya məhkəməsi tərəfindən deyil, həm də sair dövlət orqanları (dövlət başçısı, parlament, hökumət, konstitusiya şuraları və başqaları) tərəfindən həyata keçirilə bilər.

Konstitusiya məhkəməsi konstitusiyanın aliliyini və düzünə qüvvəsini dövlətin bütün ərazisində və hüququn bütün subyektlərinə münasibətdə təmin edir. Konstitusiya məhkəməsinin qərarı dövlətin bütün ərazisində qüvvədə olur, ümumməcburi hüquqi qüvvəyə malik olur, qətidir və heç bir orqan, yaxud şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir oluna bilməz.

Konstitusiya məhkəməsi dövlət hakimiyyət orqanı kimi dövlət hakimiyyətinin dövlət başçısı, parlamenti və hökuməti kimi ali orqanları ilə bir sırada durur. O, konstitusiya nəzarətinin həyata keçirilməsi yolu ilə, hər şeydən əvvəl, mahiyyətinə görə konstitusiyaya zidd olan qanunları, digər normativ aktları, onların ayrı-ayrı müddəalarını ləğv etməklə, konkret işlərin həllində konstitusiya normalarını təfsir etməklə və hüququn bütün subyektləri üçün məcburi olan konstitusiyanın rəsmi təfsirini verməklə normayaratma (qanunvericilik) sahəsində onların fəaliyyətinə xeyli təsir göstərə bilər.

Konstitusiya məhkəməsi məlum mənada və məlum həddlərdə qanunvericiliyin inkişaf istiqamətlərini müəyyən etməklə, konstitusiyanın və qanunların presedentini yaratmaqla, konstitu-

siyada onun rəsmi təfsiri boşluqları doldurmaqla hüquq yaradır. Bununla belə, konstitusiya məhkəməsi konstitusiya normalarının sadə interpretasiyası ilə irəli gedir. O, inkişaf etməklə eyni vaxtda da qəbul etdiyi qərarlarını motivləşdirərək konstitusiya hüquqi doktrina yaradır. Cəmiyyətin siyasi inteqrasiyasına, onun siyasi sabitliyinə yardım edən konstitusiya məhkəmələrinin öz sosial roluna görə sülhyaratma fəaliyyəti bütün müvafiq prosessual normalara əməl etməklə, kənardan edilən sorğu və müraciət ilə başlanmış iş üzrə məhkəmə qərarının çıxarılması ilə məhkəmə baxışı formasında həyata keçirilir.

Konstitusiya məhkəməsinin ikivahid hüquqi təbiəti onda təzahür edir ki, o nəinki xüsusi məhkəmə orqanı, məhkəmə hakimiyyətinin bir hissəsidir, həm də yüksək konstitusiya orqanlarından biridir və buna görə də o, öz siyasi-hüquqi təbiətinin spesifik gücü ilə dövlət hakimiyyətinin yüksək orqanlarından biri kimi məhkəmə sistemindən ayrı, dövlət hakimiyyətinin digər yüksək orqanları ilə yanaşı, müstəqil orqan kimi çıxış edir.

Konstitusiya məhkəməsinin müstəqilliyi onun varlığının və fəaliyyətinin əsas prinsiplərindən biridir. Konstitusiya məhkəməsi heçkimə hesabat vermir və heç kimin nəzarəti altında deyil. O, təşkilati, maliyyə və maddi – texniki cəhətdən hər hansı başqa dövlət orqanlarından asılı deyildir. Konstitusiya məhkəməsinin səlahiyyətləri, strukturu və fəaliyyətinin təşkili həm dövlət hakimiyyətinin ali orqanları sistemində, həm də yüksək məhkəmə orqanları sistemində müstəqilliyini və sərbəstliyini təmin etmək məqsədinə malikdir.

Konstitusiya məhkəməsinin müstəqilliyi onun fəaliyyətinin müvafiq sahələrində də mövcuddur və bu, spesifik şərtlər, vasitə və tədbirlərlə təmin edilir. Onun müstəqilliyinin ən mühüm təminatı, dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsidir ki, bu da ədalət mühakiməsinin qanuna uyğun olaraq tam və müstəqil həyata keçirilməsi imkanını təmin etməlidir. Konstitusiya məhkəməsi öz fəaliyyətini təmin etmək üçün ona büdcə tərəfindən ayrılmış maliyyə vəsaitləri üzərində sərbəst şəkildə sərəncam verir.

Konstitusiya məhkəməsinin konstitusiya və qanunla müəyyən edilmiş fəaliyyətində hər hansı hüquqi, təşkilati, maliyyə, məlumat, maddi-texniki, kadr və digər məhdudiyətlərə yol verilmir. Bu qaydaların pozulması hüquqi məsuliyyətə səbəb ola bilər.

Posttotalitar və postsovet cəmiyyətlərdə konstitusiya məhkəməsinin müstəqilliyinin real surətdə təmin edilməsi problemi kəskin

qoyulmuşdur. Bu, xalis hüquqi problem olmayıb, hər şeydən əvvəl, totalitarizmin törətdiyi əvvəlki ənənələr və stereotiplərlə əlaqədar olan sosial problem olmuşdur.

Fikrimi yekunlaşdıraraq, qeyd etmək istərdim ki, konstitusiya ədalət mühakiməsi Azərbaycan üçün prinsip etibarını ilə yeni olan konstitusiya hüquqi təsisatdır. Lakin bu illər ərzində Konstitusiya Məhkəməsi, Konstitusiya ədalət mühakiməsini uğurla həyata keçirərək, insan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində səmərəli fəaliyyəti ilə ali dövlət orqanları sırasında özünəməxsus yerini tutmağa nail olmuşdur. Sözsüz ki, Konstitusiya Məhkəməsinin bu fəaliyyəti xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuş və bu gün də Azərbaycan Respublikasının möhtərəm Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla davam etdirilən hüquqi dövlət quruculuğu sayəsində mümkün olmuşdur.

Konstitusiya məhkəməsinin yaradılması Azərbaycan Respublikasının hüquqi dövlətə bağlılığının, insan hüquqları və azadlıqlarına hörmətinin rəmzinə çevrilmişdir. Ədalət mühakiməsi formasında həyata keçirilən konstitusiya nəzarəti, dövlətin nəzarət fəaliyyətinin müstəqil, xüsusi növü, konstitusiyasının hüququ müdafiəsinin başlıca ünsürü kimi çıxış edir.

Konstitusiya məhkəməsi cəmiyyətdə və dövlətdə sabitliyin başlıca amilidir. Yeni demokratiyanın təşəkkülü şəraitində kəskin siyasi problemlər məhz onun sayəsində, konstitusiya çərçivəsində və əsasında həll edilə bilər və həll edilməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. N.V. Vitruk «Konstitusiya ədalət mühakiməsi» .Məhkəmə konstitusiya hüququ və proses. Moskva 1998 il.
2. V.A. Kryackov, L.V. Lazarev «Rusiya Federasiyasında Konstitusiya Ədliyyəsi» Moskva 1998 il.
3. B.E.Çirkin «Konstitusiya hüququ: Rusiya və xarici təcrübə»
4. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası 12 Noyabr 1995-ci il.
5. «Konstitusiya məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

Назрин ПАШАЕВА

Заместитель заведующего отделом Конституционного
права Аппарата Конституционного Суда
Азербайджанской Республики, д.ф.п.п.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РЕФЕРЕНДУМА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Институт референдума можно рассматривать как политико-правовое явление, суть которого проявляется в свободном волеизъявлении граждан по общественно значимым вопросам, проблемам, имеющим государственное значение, и принятии решений гражданами по этим вопросам непосредственно. Значимость принимаемых на референдуме решений не вызывает сомнений, так как принятые на референдумах решения способны оказывать влияние на судьбы всего народа.

В то же время институт референдума является конституционно-правовым институтом и представляет собой совокупность конституционно-правовых норм, регулирующих отношения, связанные с подготовкой и проведением референдумов, устанавливающие гарантии обеспечения свободного волеизъявления граждан на референдумах.

Вопросы референдума, принципы, организация и порядок его проведения регулируются конституциями государств и нормативно-правовыми актами. [1]

Законодательство Азербайджанской Республики о референдуме включает в себя Конституцию Азербайджанской Республики от 12 ноября 1995, Избирательный кодекс Азербайджанской Республики от 27 мая 2003 года и другие нормативно-правовые акты.

Полномочия по назначению референдума в Азербайджанской Республике принадлежат Президенту и Милли Меджлису (ст. 95 п.18, ст. 109 п.18 Конституции Азербайджанской Республики).

Инициаторами проведения референдума, кроме Президента и Милли Меджлиса, могут также являться и граждане Азербайджанской Республики. Согласно статье 122.2 Избирательного Кодекса, не менее 300 000 граждан Азербайджанской Республики, обладающих активным избирательным правом, могут обратиться к Президенту Азербайджанской Республики или в Милли Меджлис Азербайджанской Республики с предложением о принятии решения о проведении референдума.

Согласно статье 3 Конституции Азербайджанской Республики: народ Азербайджана может решить путем референдума любой вопрос, затрагивающий его права и интересы.

Вопросы о принятии Конституции Азербайджанской Республики и внесение в нее изменений, а также изменение государственных границ Азербайджанской Республики могут решаться только путем референдума.

По вопросам налогов и государственного бюджета, амнистии и помилования, избрания, назначения или утверждения должностных лиц, избрание, назначение или утверждение которых отнесено соответственно к ведению органов законодательной и (или) исполнительной власти, референдум проводиться не может.

Также не могут выноситься на референдум предложения об изменении или отмене статей 1 (Источник власти), 2 (Суверенитет народа), 6 (Недопустимость присвоения власти), 7 (Азербайджанское государство), 8 (Глава Азербайджанского государства) и 21 (Государственный язык) Конституции, об упразднении прав и свобод человека и гражданина, предусмотренных в главе III (Основные права и свободы человека и гражданина) Конституции, или об их ограничении в большей мере, чем это предусмотрено в международных договорах, участницей которых является Азербайджанская Республика (статья 155 Конституции Азербайджанской Республики).

Необходимо отметить, что принятие решения по тому или иному вопросу органами законодательной или исполнительной власти Азербайджанской Республики не исключает проведение референдума по тому же вопросу (статья 120 Избирательного Кодекса Азербайджанской Республики).

В Азербайджанской Республике существуют ограничения по времени проведения референдума. К примеру, выборы не могут проводиться в один день с референдумом (статья 2.4

Избирательного Кодекса Азербайджанской Республики), повторный референдум по одному и тому же вопросу может проводиться только после истечения 1 года со дня опубликования акта, принятого на первом референдуме (статья 121.2 Избирательного Кодекса Азербайджанской Республики), если более чем на 25 процентах территории Азербайджанской Республики объявлено военное или чрезвычайное положение, во время военного или чрезвычайного положения, а также в течение 3 месяцев после отмены военного или чрезвычайного положения выборы или референдум не проводятся (статья 7-1 Избирательного Кодекса Азербайджанской Республики).

Конституция Азербайджанской Республики обладает высшей юридической силой. Нормативно-правовые акты в государстве должны ей соответствовать. Отсюда и возникает необходимость конституционного контроля.

Под конституционным контролем следует понимать любую форму проверки на соответствие конституции актов и действий органов публичной власти, а также общественных объединений, осуществляющих публичные функции или созданных (формально и (или) фактически) для участия в осуществлении публичной власти. [2]

Органом, осуществляющим конституционный контроль, является Конституционный суд Азербайджанской Республики.

Правовой статус Конституционного суда определяется Конституцией Азербайджанской Республики и Законом Азербайджанской Республики О Конституционном суде от 23 декабря 2003.

Статья 153 Конституции Азербайджанской Республики установила порядок внесения предложений об изменениях в тексте Конституции Азербайджанской Республики.

Если изменения в тексте Конституции Азербайджанской Республики предлагаются Милли Меджлисом Азербайджанской Республики или Президентом Азербайджанской Республики, то по предлагаемым изменениям предварительно должно быть получено заключение Конституционного Суда Азербайджанской Республики.

Конституционный суд не может отказать в даче заключения по предложениям Милли Меджлиса Азербайджанской Республики и

Президента Азербайджанской Республики о внесении изменений в текст Конституции Азербайджанской Республики.

Рассмотрение на Пленуме Конституционного суда предложений Милли Меджлиса Азербайджанской Республики и Президента Азербайджанской Республики по существу должно начаться не позднее чем по истечении 7 дней со дня их опубликования (статья 61.2. и 61.3 Закона Азербайджанской Республики о Конституционном суде).

Организация референдума охватывает создание его как бы инфраструктуры: списков избирателей, участков и иногда округов для голосования, комиссий или иных органов по проведению референдума, а также процедуру инициативы, агитационную и разъяснительную кампанию, процедуры собственно голосования, подсчета голосов и определения итогов референдума. [3]

Выборы и референдумы в Азербайджанской Республике организовываются и проводятся избирательными (референдумными) комиссиями.

Избирательные (референдумные) комиссии – избирательные (референдумные) органы в пределах полномочий, установленных Избирательным Кодексом, – обеспечивают подготовку, проведение выборов (референдума), определение и утверждение результатов голосования и итогов выборов (референдума), реализацию и защиту избирательного права граждан и контролируют соблюдение указанных прав. Срок полномочий избирательной комиссии – 5 лет (статьи 17.1, 17.2, 23.1 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

Система избирательных (референдумных) комиссий в Азербайджанской Республике включает следующие комиссии:

1. Центральная избирательная (референдумная) комиссия Азербайджанской Республики
2. окружные избирательные (референдумные) комиссии
3. участковые избирательные (референдумные) комиссии

Центральная избирательная комиссия руководит работой избирательных комиссий. Избирательные комиссии являются государственными органами (статья 18 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

В целях проведения выборов (референдума) на основании представленных соответствующими органами исполнительной власти совместно с муниципальными структурами в Центральную изби-

рательную комиссию сведений о численности постоянно проживающих в соответствующих территориальных единицах зарегистрированных избирателей, Центральная избирательная комиссия раз в 5 лет создает в данных территориальных единицах 125 избирательных (референдумных) округов (статья 29.1 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

В целях проведения голосования и подсчета голосов на территориях муниципальных структур раз в пять лет с учетом численности зарегистрированных избирателей создаются избирательные (референдумные) участки (статья 35.1 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

Очень важным при подготовке и проведении референдума является составление списка избирателей. Единый список избирателей (граждан, обладающих правом на участие в референдуме) ведется Центральной избирательной комиссией. Ежегодно сведения, связанные с уточнением списка избирателей представляются участковыми избирательными комиссиями в Центральную избирательную комиссию посредством окружных избирательных комиссий (статья 45 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

Постоянный список избирателей ежегодно до 30-го мая утверждается по каждому избирательному участку участковой избирательной комиссией в установленном Центральной избирательной комиссией форме и уточняется не менее чем за 25 дней до дня голосования.

Все граждане, обладающие активным избирательным правом, включаются в списки избирателей. Основанием для включения гражданина Азербайджанской Республики в список избирателей по избирательному участку берется установленный органом, ведущим регистрацию данного гражданина по месту жительства или месту пребывания, факт его постоянного проживания на территории соответствующего избирательного участка (статьи 46, 47 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

Необходимым при подготовке проведения референдума является регистрация агитационных групп и преферендумная агитация. Под агитационными группами по референдуму понимаются структуры, создаваемые гражданами Азербайджанской Республики, обладающими активным избирательным правом, в целях ведения

агитации за или против вопросов, выносимых на референдум (статья 61 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

Агитация ведется следующими способами:

- через средства массовой информации;
- путем проведения массовых мероприятий (собраний и встреч, массовых обсуждений, бесед и т.д. с гражданами);
- путем выпуска и распространения печатных, аудиовизуальных и других агитационных материалов;
- другими не запрещенными законом способами (статья 74.2 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

Проведение любой предвыборной агитации в день голосования и за день до него запрещается.

Предвыборная агитация начинается за 23 дня до дня голосования и прекращается за 24 часа до начала голосования (статья 75 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

Голосование в день выборов проводится с 8 до 19 часов. Участковые избирательные комиссии не позднее, чем за 25 дней до дня голосования должны через средства массовой информации или посредством информационных щитов уведомить избирателей о месте и времени голосования (статья 104.1 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

В бюллетене для голосования излагается каждый вопрос, выносимый на референдум, а также варианты ответа голосующего – «за» и «против» (также могут быть слова «да» и «нет», «согласен» и «не согласен») (статья 134.2 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

Официальные результаты референдума объявляются Центральной избирательной комиссией не позднее 25 дней после голосования (статья 138.1 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

Принятое путем референдума решение и официальное объявление об итогах референдума вместе с текстом принятого акта публикуются Центральной избирательной комиссией не позднее 30 дней после дня голосования (статья 140 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

Акт, принятый путем референдума, вступает в силу со дня его опубликования. Акт, принятый путем референдума, является окончательным, имеет обязательную юридическую силу на всей территории Азербайджанской Республики и может быть отменен или

изменен только путем референдума (статьи 141, 142 Избирательного кодекса Азербайджанской Республики).

Список литературы

1. Мандрыка Е. В, Конституционно-правовое регулирование референдумов в постсоциалистических государствах: общее и особенное
2. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. В 4-х томах. Т.1. Под ред. Страшуна Б.А. М.,2000
3. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. В 4-х томах. Т.1. Под ред. Страшуна Б.А. М.,2000
4. Конституция Азербайджанской Республики от 12 ноября 1995
5. Закон Азербайджанской Республики О Конституционном суде от 23 декабря 2003
6. Избирательный кодекс Азербайджанской Республики от 27 мая 2003

Mehparə FƏTULLAYEVA

Azərbaycan Respublikası DTX-nın
Heydər Əliyev adına Akademiyasının Əməliyyat
fakültəsinin rəis müavini, h.ü.f.d., dosent

ƏSAS İNSAN HÜQUQ VƏ AZADLIQLARINA HÖRMƏT EDİLMƏSİ PRİNSİPİNİN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSİYASINDA TƏSBİTİ

***Açar sözlər:** İnsan hüquqları; başlıca prinsip; qloballaşma; əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi; əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər.*

***Keywords:** human rights; main principle; globalization; the principle of respect for fundamental human rights and freedoms; foreigners and stateless persons.*

İnsan hüquqlarının qloballaşması daha ümumi qanunauyğunluğu, yəni ayrı-ayrı insanların, qrupların və ictimaiyyətin qarşılıqlı fəaliyyətinin insan hüquq və əsas azadlıqları əsasında həyata keçirildiyi vahid hüquqi məkanın yaradılmasına gətirib çıxaran ümumdünya qloballaşmasını əks etdirir. İnsanların qarşılıqlı fəaliyyətini koordinasiya edərək, insan hüquqları əvəzolunmaz bir xüsusiyyətə malik olur. Onlar nəinki dövlət hakimiyyətini məhdudlaşdırır, həmçinin onu qanuna tabe edir. İnsan hüquqlarının təmin olunması tələbi insanlarla dövlətin qarşılıqlı münasibətlərinin təbiətindən irəli gəlir, siyasi, hüquqi və sosial tərəqqinin əsas şərti hesab olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, insanın istər cəmiyyət, istərsə də dövlət tərəfindən pozula bilməyən hüquqlara sahib olması ilə bağlı ideya insan cəmiyyətinin yarandığı dövrlərdən meydana çıxmışdır. İnsan hüquqları tarixinin ətraflı və geniş şəkildə öyrənilməsi onun tərkib hissəsi olduğu beynəlxalq hüququn tarixi inkişafı ilə sıx bağlıdır.

Hələ bizim eradan əvvəl V-IV əsrlərdə bütün insanların təbii bərabərliyi və azadlığının geniş ideyası ilk dəfə sofistlər tərəfindən öyrənilmişdir. Sofistlərin baxışlarının əsasını təşkil edən prinsip qədim yunan filosofu Protaqor tərəfindən irəli sürülmüşdür. Bu

prinsipə görə, “bütün cisimlərin meyarı insandır, mövcud olanların ölçüsü odur ki, onlar mövcuddurlar, mövcud olmayanların ölçüsü odur ki, onlar mövcud deyirlər” (4, 92)

Dünya proseslərinin qloballaşması insan hüquqlarına yeni yanaşmalar müəyyən edir, lakin onların ümumi başlanğıc prinsiplərini dəyişmir. Bununla yanaşı, insan hüquq və azadlıqlarına yeni situasiyalarla əlaqədar olaraq bir sıra düzəlişlərin edilməsi də qaçılmazdır (3, 13-14).

Burada beynəlxalq hüququn əsas və ümumtanınmış prinsiplərinin bu istiqamətdə başlanğıc rolunun müəyyənləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Prinsiplər bütün hallarda sistemlilik xarakterinə malik olub, qarşılıqlı bağlılıqla səciyyələnirlər. Məhz qarşılıqlı əlaqədə onlar öz funksiyalarını yerinə yetirə bilirlər. Eyni zamanda, 1970-ci il tarixli BMT Nizamnaməsinə əsasən dövlətlər arasında dostluq münasibətlərinə və əməkdaşlığa dair beynəlxalq hüququn prinsipləri haqqında Bəyannamədə göstərilir ki, beynəlxalq hüququn prinsiplərinin tövsifi və tətbiqi zamanı onlar qarşılıqlı əlaqədə olur və hər bir prinsipin başqa prinsiplərlə əlaqəli kontekstdə nəzərdən keçirilməsi zəruridir.

Beynəlxalq hüququn prinsipləri 24 oktyabr 1970-ci il tarixli Bəyannaməsində və ATƏM-in 1 avqust 1975-ci il tarixli Helsinki Yekun Aktında öz əksini tapmışdır. Bu Bəyannamədə beynəlxalq hüququn yeddi əsas prinsipi qeyd olunur:

- “güc tətbiq etməmək və güclə hədələməmək prinsipi”;
- “beynəlxalq mübahisələrin dinc yolla həll edilməsi prinsipi”;
- “dövlətlərin suveren bərabərliyi prinsipi”;
- “dövlətlərin daxili yurisdiksiyasında olan işlərə qarışmamaq prinsipi”;
- “dövlətlərin bir-biri ilə əməkdaşlıq etmək prinsipi”;
- “xalqların özünümüəyyənətmə prinsipi”;
- “beynəlxalq öhdəliklərin vicdanla yerinə yetirilməsi prinsipi”.

Göstərilən prinsiplər 1 avqust 1975-ci il tarixli Helsinki Yekun Aktındakı daha 3 mühüm prinsiplə tamamlanır:

- “dövlətlərin ərazi bütövlüyü prinsipi”;
- “sərhədlərin toxunulmazlığı prinsipi”;
- “əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi”.

Həmin prinsiplərin şərti olaraq iki mühüm istiqamətdə təsnifləşdirilməsi mümkündür, yəni əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan

şəxslərin hüquqi statusunu tənzim edən prinsiplərin müəyyənləşdirilməsi zamanı beynəlxalq hüququn əsas, ümumtənzim prinsiplərinin özünün də bu prosesdə iştirakından asılı olaraq, şərti bölgüsünü aparmaq olar.

Tədqiq olunan problemlərlə əlaqədar başlıca prinsip əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipidir ki, bu da bilavasitə əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi statusunun tənzim edilməsində mühüm rol oynayır. İnsan hüquqları sahəsində mühüm beynəlxalq sazişlərin və konvensiyaların təhlili zamanı bir sıra əsas və ümumtənzim prinsiplər (spesifik prinsiplər) – dövlətlərin suverenliyinə hörmət və onların daxili işlərinə qarışmamaq prinsipi; kişi və qadınların hüquq bərabərliyi prinsipi; fundamental hüquq və azadlıqlara istənilən şəraitdə həmçinin hərbi münaqişələr dövründə də riayət edilməsi prinsipi əks olunmuşdur. Bir sıra konvensiyalarda insan hüquqlarının cinayətkarına pozulmasına görə məsuliyyət prinsipi də təsbit olunmuşdur (4, səh. 106). Əslində bu prinsip, yəni “Əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi” özünün ən dolğun və hərtərəfli ifadəsini 1948-ci il Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində və 1966-cı ildə qəbul edilmiş iki paktta: Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktta və İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktta tapmışdır. Bu prinsip beynəlxalq hüququn müstəqil prinsipi kimi Helsinki Yekun Aktında əks olunmuşdur.

İnsan hüquqları üzrə çoxsaylı beynəlxalq sənədlərin təhlili göstərir ki, müasir beynəlxalq hüquqda universal norma mövcuddur, elə bir norma ki, məhz ona əsasən dövlətlər irqindən, cinsindən, dilindən və dinindən asılı olmayaraq, bütün insanlar üçün əsas insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət etməyə borcludurlar.

Habelə qeyd etmək yerinə düşərdi ki, “Hüquqlar və əsas azadlıqlar haqqında” MDB-nin 1995-ci il Konvensiyasının 2.2-ci maddəsində göstərilir ki, “hər hansı ölkənin ərazisində qanuni əsaslarla olan hər kəsin bu ərazi hüduqlarında sərbəst hərəkət etmək və yaşayış yeri seçmək hüququ vardır”, “qanunda nəzərdə tutulmuş dövlət və ictimai təhlükəsizlik, ictimai qayda, əhəlinin sağlamlıq və mənəviyyəti maraqları və ya başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi ilə bağlı məhdudlaşdırıcı istisna olmaqla, bu hüquqlar məhdudlaşdırıla bilməz” (7, 857-866).

Beynəlxalq hüququn prinsiplərinin təfsiri və tətbiqi zamanı yadda saxlamaq lazımdır ki, onların hamısı qarşılıqlı surətdə əlaqədardır və onlardan hər biri bütün digər prinsiplərin kontekstində nəzərdən keçirilməlidir.

Müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş Azərbaycan Respublikasının 12 noyabr 1995-ci il tarixində ümumxalq səsverməsi (referendum) nəticəsində qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 10-cu maddəsində beynəlxalq münasibətlərin prinsipləri aşağıdakı şəkildə təsbit olunmuşdur: “Azərbaycan Respublikası başqa dövlətlərlə münasibətlərini hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulan prinsiplər əsasında qurur” (1, 6).

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda “insan hüquqlarının, o cümlədən insan hüquqlarının dövlət tərəfindən müdafiə edilməsi prinsipinin təsbit edən ilk hüquqi sənəd məhz varisi olduğumuz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Milli Şurası tərəfindən 1918-ci ildə qəbul edilmiş İstiqlal bəyannaməsidir. İstiqlal bəyannaməsinin 4-cü bəndinə görə “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti milliyyətindən, məzhəbindən, sinfindən, silkindən və cinsindən asılı olmayaraq öz sərhədləri daxilində bütün vətəndaşlarının siyasi və vətəndaş hüquqlarını təmin edir.”

Fəaliyyətinin əsasını insan hüquqlarına hörmət prinsipinin reallaşdırılması təşkil edən ümummillî lider Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi komissiya tərəfindən layihəsi hazırlanan və ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında insan hüquqlarının qorunması dövlətin ali məqsədi olaraq təsbit olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonrakı dövr ərzində insan hüquqlarının qorunması istiqamətində mühüm addımlar ataraq, həm insan hüquqları sahəsində qəbul edilmiş əksər beynəlxalq müqavilələrə qoşulmuş, həm də bu sahədə mövcud beynəlxalq standartlara uyğun olaraq öz milli qanunvericiliyini yaratmışdır.

Bütün bunlarla yanaşı, beynəlxalq hüquqda olduğu kimi, bir sıra dövlətlərin konstitusiyaları da əsas insan hüquqlarından biri olan ölkədə demokratik sistem hüququna əsaslanır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 12-ci maddəsinə müvafiq olaraq, dövlətin ali məqsədi insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi hesab olunur. Daha sonra qeyd edilir ki, Konsti-

tusiyada təsbit edilən məqsədi insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir (1, 7). Onların məhdudlaşdırılması isə beynəlxalq öhdəliklər nəzərə alınmaqla, müəyyən şərtlər daxilində baş verir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 25-ci maddəsi öz ifadə formasına görə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən qəbul olunmuş İstiqlal bəyannaməsinin 4-cü bəndində nəzərdə tutulmuş normaya bir daha qayıtmaqla varislik əməlinə sadıqlığını nümayiş etdirdi. Dövlət irqindən, etnik mənsubiyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, etnik, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətinə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır (1, m.25, 10).

Azərbaycan Respublikasında əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti ilə bağlı məsələlər, onların ölkəyə gəlməsi, ölkədə olması qaydaları, ictimai həyatın müxtəlif sferalarında onların hüquqlarının təmin olunması dərəcəsi və reallaşdırılması üsulları, cəmiyyətin və dövlətin maraqlarını əks etdiriyindən, həmişə diqqət mərkəzindədir. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi statusunu tənzim edən prinsipləri müəyyən edərkən, ilk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, müvafiq prinsiplər xüsusi normalar kimi şəxsiyyətin hüquqi vəziyyətinin prinsiplərinin tərkib hissəsidir.

Göstərilənlərlə yanaşı, insan hüquqlarına hörmət edilməsi prinsipinin müxtəlif aspektləri Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının digər maddələrində – 10, 148, 151-ci maddələrində müəyyən edilmişdir. Belə ki, 10-cu maddədə dövlətlərarası beynəlxalq münasibətlərin əsasında beynəlxalq hüququn prinsiplərinin durması, 148-ci maddədə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi olmasını və 151-ci maddə isə dövlətdaxili qanunvericilik və beynəlxalq hüquq arasında ziddiyyət məsələlərinin həlli təsbit edilmişdir.

Beləliklə, əsas insan hüquq və azadlıqlarının bilavasitə tənzimlənməsi və müdafiəsi hər bir dövlətin daxili işi olaraq qalır. İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq normaların böyük əksəriyyəti bilavasitə dövlətin ərazisində tətbiq edilə bilməz və bu ondan öz implementasiyası ilə bağlı müəyyən addımlar atmağı tələb edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2016, 91 s.;
2. Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsi. Bakı, 2016, 167 s.;
3. Əliyev. Ə.İ. Müasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqları, əhali və miqrasiya problemləri, Bakı. 2007. 487 səh.
4. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsi. Bakı,2009, 489 s.;
5. Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt (BMT-nin Baş Məclisin 16 dekabr 1966-cı il tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir).
6. Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsi (BMT-nin Baş Məclisin 10 dekabr 1948-ci il tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir).
7. «Конвенция о правах и основных свободах». Принята СНГ 26 марта 1995года. Международные акты о правах человека. Сб. док. М., 2002. 991 стр.

Ph.D. in law, dos., Məhpara Fatullayeva

The establishment of the fundamental principle of respect for human rights and freedoms in the Constitution of the Azerbaijan Republic

S u m m a r y

The fundamental principle on the problems, studied in this article, is the principle of respect for human rights and freedoms. The article particularly emphasizes the importance of this principle in regulating legal status of foreigners and stateless persons.

Улдуз МУСАЕВА

старший преподаватель кафедры Право Академии
Государственного Управления при Президенте
Азербайджанской Республики, д.ф.п.п.

ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА В XXI ВЕКЕ И ИХ РЕАЛИЗАЦИЯ, КАК В АЗЕРБАЙДЖАНЕ, ТАК И ЗА РУБЕЖОМ

Ключевые слова: право, свобода, декларация, демократия, гуманизм, государство, мировая цивилизация, международные отношения

Açar sözlər: hüquq, azadlıq, bəyannamə, demokratiya, humanizm, dövlət, dünya sivilizasiyası, beynəlxalq münasibətlər

Keywords: law, freedom, declaration, democracy, humanism, state, world civilization, international relations

Каждому народу, каждому государству необходим лидер, умеющий создать вокруг себя ауру вдохновенной деятельности, развития, положительную, воодушевляющую энергетику любви и верности родине, воодушевить соотечественников на великие победы и успехи. Именно на ключевых, решающих исторических этапах родине особенно необходимы личности – умные и сильные, способные уберечь ее от невзгод и возродить к новым свершениям. Созидатель – так, наверное, единым обобщающим понятием можно охарактеризовать политическое кредо и цель жизни Гейдара Алиева. Каждый из нас любит свою отчизну, свой народ. Но Гейдар Алиев любил свою родину и свой народ по-особенному. Он словно слился с Азербайджаном в своем сердце, мыслях, душе, вложив в родную республику всю свою мудрость, энергию, волю, веру, любовь. Тем самым он возвысил свой народ, опираясь на его древнюю историю и самобытную культуру, определив его судьбу.

Без великих целей нет великих дел. Без достойного народа нет выдающихся лидеров. Мир знает немного таких выдающихся личностей, как Гейдар Алиев. Он оставил глубокий след в истории Азербайджана и всей мировой политики.

Политическая деятельность – не только счастливое призвание, но и одновременно великая ответственность за посылы времени. Высокий долг и предназначение перед своим народом, родиной явились лейтмотивом всей жизнедеятельности Гейдара Алиева. Гений Гейдара Алиева определил четкий курс и стиль обновления Азербайджанской Республики, обозначив переломный исторический этап конца XX столетия как веху развития и созидания, а еще высокой ответственности – перед временем и будущим. Его имя стало подлинным символом нашего народа, исторического развития, необъятности духовного наследия.

О Гейдаре Алиеве можно говорить бесконечно, это поистине феноменальная личность масштабных дарований. Он обладал уникальными качествами – политической прозорливостью, историческим опытом, мудростью стратега и мыслителя. Но важно упомянуть то, что его вклад в права и свободы человека был огромным.

Практически, ни одна область нашей жизни не оставалась вне его неустанных, пристальных внимания и заботы, компетенции и контроля, спектр его деятельности был поистине безграничен. Как человек универсально талантливый, Гейдар Алиев глубоко, на высоком профессиональном уровне разбирался в различных сферах духовной и материальной жизни, что давало ему возможность успешно управлять социально-культурным развитием республики в целом, включая такие области, как идеология, образование, наука, экономика, искусство, право, международные отношения и другие сферы общественно-политической системы, уверенно ведя нашу страну по пути исторического прогресса. Своими пламенными выступлениями он демонстрировал компетентность и принципиальность не только политика мирового уровня, но, в первую очередь, патриота высочайшей пробы, знатока национальной жизни. В его пожеланиях и наказах отражались колоссальные возможности самопознания азербайджанского народа, его духовной реализации и расцвета, вопреки всем выпавшим на долю нашей республики тревожностям и испытаниям. Где

бы он ни работал, какой бы коллектив ни возглавлял, – всегда был неоспоримым лидером, достойным примером для всех. О чем бы он ни говорил, где бы ни участвовал, – каждое его слово было на вес золота, являясь всеобщим руководством к действию. Во все времена он подавал пример своей оперативностью, творческой целеустремленностью, самобытностью. Но главное, конечно, были дальновидные и взвешенные политические решения, благодаря которым мы живем сегодня в свободном, демократическом, набирающем темпы обществе.

В Азербайджане права и свободы человека имеют очень большой приоритет. В Азербайджанской Республике религия отделена от государства. Все вероисповедания равны перед законом. Запрещается распространение и пропаганда религий (религиозных течений), унижающих достоинство личности и противоречащих принципам человечности.

В нашей стране мужчины и женщины обладают равными правами и свободами. Государство гарантирует равенство прав и свобод каждого независимо от расы, национальности, религии, языка, пола, происхождения, имущественного положения, служебного положения, убеждений, принадлежности к политическим партиям, профсоюзным и другим общественным объединениям. Запрещается ограничивать в правах и свободах человека и гражданина, исходя из расовой, национальной, религиозной, языковой принадлежности, принадлежности к полу, происхождения, убеждений, политической и социальной принадлежности. Не допускаются агитация и пропаганда, возбуждающие расовую, национальную, религиозную и социальную рознь и вражду.

Соблюдать и защищать права и свободы человека и гражданина, закрепленные в Конституции, является обязанностью органов законодательной, исполнительной и судебной властей.

Никто не может ограничить осуществление прав и свобод человека и гражданина. Права и свободы каждого ограничиваются основаниями, установленными в настоящей Конституции и законах, а также правами и свободами других.

Право выступает в качестве нормативного средства (инструмента) упорядочения отношений и поведения людей. Вместе с тем инструменталистская функция права далеко не исчерпывает его природы и предназначения. Как форма социальной жизни и

способ защиты определенных ценностей и целей, а также связанных с этим допустимых средств оно само представляет собой важную социальную ценность. Без права (бесправие) наступает произвол, обесценивается сама человеческая жизнь.

Декларация стала первым мировым документом, сформулировавшим положения о правах человека и провозгласившим права личности, гражданские и политические права и свободы.

Права человека – базовая ценность, признаваемая всеми демократическими государствами. На сегодня всеми государствами – членами ООН ратифицирован по крайней мере один из девяти основных международных договоров по правам человека, а 80 % из них ратифицировали четыре или более, что является конкретным проявлением универсальности Всеобщей декларации прав человека и закрепленных в ней прав. Однако, несмотря на признание прав человека в законах и обязательствах государств, в любой стране можно обнаружить пробелы в практической реализации стандартов в области прав человека. Цель воплощения Декларации в реальность для всех и каждого пока еще остается не достигнутой. Поэтому активно ведется поиск путей преодоления препятствий, которые мешают осуществлению всех стандартов в области прав человека.

Вступая в XXI в., человечество пытается анализировать уроки недавнего прошлого, сделать выводы для себя на будущее. И это вполне естественно. Г. Сантаяна писал: «Кто не помнит прошлое, тот обречен снова его испытать». XX в. оставил много хорошего в памяти и жизни человеческого общества. Однако история хранит немало отрицательного и даже страшного и дикого (мировые войны, болезни, геноцид и многое другое).

Одним из важнейших достижений уходящего века является не только сохранение для мировой цивилизации и культуры идеи прав человека, но и придание ей нового звучания и «веса», становление международного сотрудничества в области прав человека, которое произошло во второй половине XX в. Перед нами исторический факт: идея прав человека, при всех трудностях и перипетиях ее утверждения, сохраняет свою привлекательность на рубеже двух столетий. Более того, отвечая всеобщим чаяниям, она побуждает к изменениям, проводит грань между прошлым, настоящим и будущим, является фактором, ускоряющим ход

событий. Ряд обстоятельств объективно способствует возрастанию внимания к этой проблеме.

Во-первых, огромное влияние оказывает острота проблемы выживания человечества. Выживание предполагает совместное разрешение таких глобальных проблем, как разоружение, предотвращение ядерной войны, ликвидация голода и различного рода болезней, улучшение окружающей среды и др. Подчеркнем, что эти проблемы остаются актуальными и в начале XXI в. Совместное разрешение перечисленных проблем возможно лишь при условии доверия между народами и государствами, а одной из предпосылок доверия является уважение прав человека. Недостаточное внимание к этой проблеме неизбежно тормозит решение другой.

Во-вторых, проблема прав человека неразрывно связана с другой, не менее важной проблемой XX в. – демократизацией политических режимов власти. Борьба за права во многом способствовала падению многочисленных диктатур, тоталитарных и авторитарных режимов, особенно в Европе и Латинской Америке. Тем не менее, борьба между демократией и ее антиподами далеко не завершена, в том числе и в странах СНГ. Наоборот, она может даже обостриться.

В третьих, актуальность данной проблемы обуславливается и возрастающими требованиями к человеку. «Стань самим собой» – призывали еще древние греки. Они обращали свой призыв как к отдельному человеку, так и ко всему человечеству. Но как это сделать? Здесь многое будет зависеть от способности человека отойти от «зацикленности» на той или иной идеологии, от того, насколько человек знает свои права, а главное умеет их защищать. Более того, объективно человечеству надоело жить среди моря лжи, отчужденности, быть носителем таких пороков, как бескультурье и хамство, зависть и пренебрежение к другому, моральное разложение и др. Эти пороки будут проявляться гораздо в меньшем объеме по мере того, как права человека войдут в жизнь современных обществ и большинства людей.

Права человека на рубеже XX и XXI вв. имеют и свои особенности. Одна из них – глобализация прав человека. Тенденция расширения влияния прав человека становится более заметной. Проявляется она прежде всего в расширении географии влияния

прав человека на жизнь обществ. Так, если в конце XVIII в. о правах заявили в США и во Франции, то в конце XX в. – практически во всем мире. Тенденция состоит в том, что к середине XXI в. эта идея овладеет умами миллионов людей не только Европы и Америки, но и Азии и Африки. Глобализация пойдет в другом направлении, в глубь общества. Так, наряду с тем, что идея прав человека овладела определенными слоями интеллигенции, налицо тенденция проникновения ее в среду рабочих, молодежи, инвалидов, беженцев, безработных, предпринимателей, бездомных и др. Эта тенденция в XXI в. будет расширяться.

Идеалы и принципы Всеобщей декларации прав человека изменили характер международных отношений и наполнили содержанием стремление человечества к свободе и достоинству. Человечество далеко продвинулось по пути, предначертанному Декларацией. Несмотря на признание прав человека в законах и обязательствах государств, в любой стране мира уже в XXI веке можно обнаружить вопиющие пробелы в практической реализации стандартов в области прав человека. По-прежнему распространены злоупотребления, дискриминация и неравенство. Данные явления могут даже усугубляться вследствие возникновения новых видов угнетения, насилия, экономического и социального неравенства. Для многих судебных систем, характерна нехватка профессионализма или застарелая практика запугивания людей и подчиненности властям, что не позволяет привлечь к ответственности виновных в нарушении прав человека и не дает их жертвам полноценной возможности добиться справедливости. Безднаказанность виновных и отсутствие полноценной соединительной ткани между государственными структурами и гражданами не только убивает веру в возможность достижения справедливости, но также поощряет практику дискриминации и злоупотреблений. По данным Доклада Amnesty International –2008, 60 лет спустя после принятия ООН Всеобщей декларации прав человека люди по-прежнему подвергаются пыткам и жестокому обращению не менее чем в 81 стране мира, несправедливые судебные разбирательства проводятся, по меньшей мере, в 54 странах, и как минимум в 77 странах гражданам не позволяют свободно высказываться. В борьбе за права человека и право как таковое мировое сообщество и суверенные государства столкнут-

лись с новыми вызовами и угрозами, такими как новые формы терроризма, распространение оружия массового уничтожения, расползание и укоренение транснациональных преступных сетей, наркобизнес, голод и нищета, инфекционные болезни и экологическая деградация, межгосударственные и внутренние вооруженные конфликты. История человечества так трагически устроена, что на каждом новом ее витке вновь и вновь приходится реагировать на явления, которые неоднократно оценены мировым сообществом, осуждены им и, казалось бы, не должны повторяться. Известно, что принуждение к миру – это один из видов современного миротворчества, которое наряду с превентивной дипломатией, поддержанием мира, постконфликтным миростроительством используется для недопущения и погашения локальных вооруженных конфликтов. Операции по принуждению к миру – это наиболее радикальная, экстремальная форма миротворческой деятельности. Она не предполагает согласия враждующих сторон и применяется для экстренной остановки кровопролития, спасения мирного населения – женщин, детей, стариков. Принуждение к миру – это уже не уговоры, а прямое использование вооружения и военной техники для подавления вооруженных нападений, для уничтожения военных объектов, инфраструктур и самих вооруженных подразделений.

Отстаивание прав человека – абсолютный приоритет для любого политика, присягнувшего гуманизму. Отвержение этих прав – индикатор политического мракобесия. Жизнь показывает, что острота проблемы прав человека будет только нарастать. И что соответственно будет нарастать поляризация сил, признающих или отвергающих права человека. У меня нет никаких сомнений по поводу того, по какую сторону баррикад надо находиться в этом противостоянии.

Нам нужно быть идеалистами и реалистами одновременно. Нам нужно быть бескомпромиссными в стратегическом плане.

Многие из тех, кто критикует Декларацию, полагают, что универсальные принципы находятся в противоречии с поощрением разнообразия, культурной самобытности или свободного предпринимательства. Некоторые скептики утверждают, что гражданские и политические права в том виде, в каком они закреплены в Декларации, отражают только западные политические традиции и

повестку дня и не столь широко распространены в мире. Критики из числа представителей либеральной экономической теории проявляют настороженность по поводу закрепленных в декларации экономических и социальных прав, которые, как они считают, препятствуют развитию свободного рынка или накладывают слишком обременительные обязательства на государства, либо и то и другое вместе.

Следующая проблема еще мучительнее, чем первая. Говоря о правах человека, мы говорим не только о правах, но и о человеке. Никто не ставит под сомнение уже названные неотъемлемые человеческие права. Но не пора ли расширить этот список? Именно расширить, а не сузить его! XXI век может стать веком триумфа свободы, а может превратиться в нечто прямо противоположное. Понимая свою ответственность перед человечеством, мы должны вновь и вновь спрашивать себя: «Что же есть человек?» Для того чтобы у него были права, нужно чтобы он был. Сумеет ли мы говорить о подлинно человеческих правах как гуманисты? Или мы откажемся от гуманистического наполнения? И допустим, чтобы забота о правах превратилась в подрыв их содержания – человечности? Ведь в начале XXI века некоторые философы заявили о крахе того, что они именуют «проект “Человек”». Они зовут нас к абсолютной распущенности, той самой, которую когда-то восхвалял печально знаменитый маркиз де Сад в своей речи перед французским Конвентом. Конвент поместил де Сада в сумасшедший дом и принес в мир великие идеи Нового времени. Только в головах современных маркизов де садов могла возникнуть концепция так называемого либертарного права, когда личность провозглашается полностью автономной от любой системы ценностей вне зависимости от того, в какой цивилизации она живет. Она сама себе назначает системы ценностей. Для нее нет никаких установлений: что есть грех, что есть добродетель. Она полностью считает себя вправе быть оторванной от любых нравственных, ранее двигающих, вообще регулирующих на самом деле жизни человечества, ибо никакая система права не способна удержать человека от преступления, если единственной гарантией является страх перед уголовным наказанием. А ведь эта концепция сейчас весьма популярна в Европе. И не только среди маргиналов, но и среди политиков и европейских законодателей!

Иногда кажется, что по прошествии двухсот лет со дня штурма Бастилии коллективный «маркиз де Сад» вышел из психлечебницы и собирается поместить в нее нас всех. Как иначе назвать предложения отстаивать в парламентах не только права людей, но и права животных, избирая депутатов от различных животных видов? А ведь популярные радикалы, провозглашающие подобное, договорились до того, что нужно защищать права вирусов и утверждать законодательство соответствующего формата. Стоим ли мы по-прежнему на позиции того, что человек – это венец Творения? Готовы ли мы проводить грань между Природой и Культурой, не притесняя при этом Природу, но признавая высший статус Культуры и человека? Готовы ли мы бороться против отчуждения человека от человечности? Одним словом, готовы ли мы отстаивать гуманизм? И не обернется ли экстремизм неких прав правовым нигилизмом? Опыт истории показывает, что любой экстремизм рано или поздно превращается в нигилизм. Ведь рядом со сторонниками защиты прав вирусов находятся ультраэкстремисты, говорящие о том, что человек – это враждебный вирус, который надо полностью уничтожить во имя сохранения природы. И не придется ли нам или нашим детям со временем отстаивать право человека на то, чтобы жить и быть? Что есть человек без мира, понятно. Но может ли быть мир без человека? И доколе будут рассматриваться мир и человек как враждующие начала? Особая проблема – глобализация. Мы зачастую понимаем ее упрощенно. То как фатум, к которому надо приспособливаться, то как инфраструктурную добавку к прежней человеческой жизни. Между тем глобализация – это новый проект, содержащий в себе самые разные составляющие. Что такое права человека в условиях, когда авторитетные мыслители заявили об исчерпании Вестфальской системы? Готовы ли мы заменить чем-то Вестфальскую систему и чем именно? Готовы ли мы выдвинуть альтернативную правовую систему? И понимаем ли, что это вопрос не узкоспециальный? Это вопрос мировоззренческий, философский, культурный, религиозный, если хотите. Понимаем ли мы, что разрушение одной системы без предъявления другой превращает несовершенное право в абсолютный произвол? Что нельзя длить паузу между разрушением старого и построением нового? Что такое права человека в этих новых условиях? Какие

новые права нам придется защищать в условиях постиндустриального, информационного, а кто-то говорит – и постинформационного общества? Здесь можно согласиться с теми учеными, которые полагают, что глобализация ведет к формированию не единого мирового гражданского общества (во всяком случае, не какого-то однородного образования), а более сложного и многосоставного комплекса согласованных или, во всяком случае, согласуемых правовых систем, точнее, национальных и цивилизационных стандартов права и прав человека. Такое согласование и тем самым интеграция возможны лишь благодаря сотрудничеству и объединению наций-государств как носителей суверенной монополии на легитимное принуждающее насилие. Именно таким образом и до той степени, в какой сотрудничество суверенных государств действительно, происходит интеграция структур коллективного контролирования и использования принуждающего насилия. Эти структуры являются не столько централизованными, сколько сетевыми, они формируются прежде всего на основе согласованных и взаимно принятых процедур. Присягнув правам человека и гуманизму, мы должны быть осмотрительны и решительны, дерзновенны и сдержанны. Мы действительно должны пройти по лезвию бритвы. И помнить, что по любую сторону от этого лезвия – пропасть произвола, дегуманизации, имморализма и мракобесия. Все годы своего существования российское конституционное правосудие постоянно находится на этом лезвии бритвы.

Реальную угрозу утверждению прав человека на заре XXI в. представляют:

а) многочисленные локальные войны и акты насилия. Их было немало во второй половине прошлого столетия, не исключается их активизация и в будущем. Такое проявление связано с игнорированием прав человека на мир и безопасность, на жизнь и другие виды прав человека;

б) голод и нищета, несправедливое распределение доходов. На земном шаре есть регионы, где существует голод, а нищета миллионов людей стала нормой жизни. За последние десятилетия абсолютное число людей, живущих в условиях голода и крайней нищеты значительно возросло. Более 1,2 млн. земель имеют доходы, не превышающие одного доллара в день;

в) агрессивность авторитарных и тоталитарных режимов власти. Как уже отмечалось, борьба между демократией и авторитаризмом и тоталитаризмом скажется не только на политической карте мира, но и на самом процессе утверждения прав человека;

г) возрождающаяся религиозная агрессивность. Например активность исламского фундаментализма проявляется не только на Ближнем и Среднем Востоке, но и на Кавказе, в Средней Азии и других регионах мира. Исламский фундаментализм в принципе исключает идею прав человека из ценностей исламского общества. И это не случайно, так как практика на его основе приводит к нарушениям прав женщин; исключается принцип свободы совести и др.;

д) новая опасная концепция – так называемое исключительное «Право своего народа», во имя которого попираются права народов других стран.

Существенное звено механизма торможения процесса утверждения прав человека заблуждения общественного сознания. Они проявляются как в целом мире, так и в отдельных странах.

В итоге по истечении полстолетия со дня провозглашения Всеобщей декларации прав человека несмотря на достойные уважения многочисленные мероприятия и усилия Организации Объединенных Наций жизнь, развитие, свобода, неприкосновенность и достоинство как фундаментальные ценности человеческой цивилизации и столь же фундаментальные права человека и народов по-прежнему находятся под угрозой. Действительно, не проходит ни дня, чтобы мир не столкнулся с явлениями насилия, голода, страха, произвольного задержания, ареста, содержания в заключении, моральных и физических пыток, возрождения рабства, геноцида, агрессивного национализма, ксенофобии, этнических чисток, дискриминации и нетерпимости по признаку расы и пола, религии и веры, социальной и национальной принадлежности, политических и иных убеждений. Ни дня не проходит, чтобы людей не преследовали за инакомыслие, за их попытки на реализацию своего выбора и самоопределения, своего права на социальный протест. Не проходит ни дня, чтобы мы не стали свидетелями актов терроризма, в том числе и государственного терроризма.

Реализация прав человека во многом зависит от борьбы за них. Без борьбы человека за свои права не возможны были бы возник-

новение и развитие человечества, прогресс общественной истории, чуткое отношение человека к природе и обществу. Исторические факты свидетельствуют о том, что только в результате этой борьбы человек отделился от животного мира и стал независимым субъектом. Именно поэтому человек смог не только использовать природу, но и преобразовывать ее, стать ее хозяином, а не рабом. Только в результате борьбы человека за свои права общество с низшей формы развития непрерывно переходит на более высокую, а трудовые массы перестают быть угнетенными и эксплуатируемыми, получают свободу и независимость, превращаются из рабов государства в его хозяев. Только в результате борьбы человека за свои права трудовой народ может на должном уровне пользоваться не только политическими и гражданскими, но и экономическими, социальными и культурными правами.

Искоренение следов прошлого (диктатуры, самодержавия) возможно только в результате борьбы человека за свои права. Историю демократии, свободы и всей человеческой цивилизации создала именно эта борьба. Будущее человечества, новая степень осуществления прав и свобод человека обязательно будут зависеть от продолжения этого процесса. Борьба человека за свои права – это его сущность, это самая большая ценность и самая важная его функция.

Борьба – это основа обеспечения и осуществления прав и свобод человека. Степень осуществления прав и свобод человека определяется уровнем борьбы человека за свои права. Правительство всегда пытается ограничивать права и свободы народа, увеличивая и расширяя своя. Для того, чтобы воспользоваться этими правами, народу необходимо бороться и только бороться.

Тысячи людей и групп во всем мире борются за свои права и свободы. Не прекращается и деятельность Организации Объединенных Наций в поддержку прав человека.

Вместе с тем, тысячи людей по всему миру по-прежнему лишены основных прав и свобод или страдают от серьезных нарушений прав человека таких, как применение пыток, изнасилование, отсутствие медицинского обеспечения, жилища, воды и систем санитарии. Сформируется ли когда-нибудь глобальная культура в области прав человека?

Список использованной литературы:

1. М.: Московская Хельсинкская группа, 2009.
2. Б. Л. Назаров и др. Права человека: История, теория и практика
3. Невирко Д. Д. Права и свободы человека и гражданина: проблемы соотношения, взаимодействия и иерархии. Дис... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2004. – 181 с
4. Нуркаева Т. Н. Личные (гражданские) права и свободы человека и их охрана уголовно-правовыми средствами: вопросы теории и практики. – С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 254 с
5. Права человека в современном мире: новые вызовы и трудные решения / отв. ред. Т. А. Сошникова. – М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2014. – 382 с. – (архивировано в WebCite). – 260 экз.
6. Права человека – индикатор современного развития России: материалы Международной научно-практической конференции / отв. ред. Т. А. Сошникова. – М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2015. – 355 с. – (архивировано в WebCite). – 500 экз. – ISBN 978-5-906822-27-7
7. Права человека. Энциклопедический словарь. Отв. редактор С. С. Алексеев. М.: Норма, 2009. 656 с. (Ряд статей из раздела «История прав человека».)
8. Словарь-справочник по правам человека: основные понятия и институты. М.: Изд. «Права человека», 2006.
9. Хански Р., Сукси М. (ред.) Введение в вопросы международной защиты прав человека Москва: «Права человека», 1997–1998. Пер. А. Иванченко. Ред. Л. Архипова
10. Экштайн К. Основные права и свободы по российской Конституции и Европейской Конвенции. Учебное пособие для вузов. – М.: Nota Bene, 2004. – 496 с.
11. Баренбойм П., Караханян С., Кравченко Д. Психологическая пытка в России и за рубежом. – М.: ЛУМ, 2016.
12. Human Rights: Handbook for Parliamentarians УВКПЧ, Межпарламентский союз, 2005 (англ.)
13. Шестаков Л. Н. Права человека. Сборник международных документов. – М.: МГУ, 1986. – 232 с.
14. Комаров С.А., Ростовщиков И.В. Личность. Права и свободы. Политическая система. – СПб., Юридический институт, 2002. – 336 с.

Р е з ю м е

Предлагаемая статья посвящена проблеме прав и свобод человека на рубеже XX -XXI веков. Автор также описал деятельность Гейдара Алиева и его вклад в развитие прав и свобод человека в Азербайджане. В статье рассказывается о правах человека и пути реализации этих прав. Также автор поднимает вопрос касательно проблемы прав и свобод человека не только в Азербайджане, но и за рубежом.

Ulduz Musayeva

AZƏRBAYCAN VƏ XARİCDƏ XXI ƏSRDƏ İNSAN HÜQUQLARI VƏ AZADLIQLARI VƏ ONLARIN REALLAŞMASI

X Ü L A S Ə

Bu məqalə XX-XXI əsrlərin başlanğıcındakı insan hüquqları və azadlıqları probleminə həs redilmişdir. Müəllif, eyni zamanda, Heydər Əliyevin fəaliyyətini və Azərbaycanda insan hüquq və azadlıqlarının inkişafındakı xidmətlərini də təsvir etmişdir. Məqalədə insan hüquqları və bu hüquqların həyata keçirilməsinin yollarından bəhs olunur. Müəllif təkcə Azərbaycanda deyil, xaricdə də insan hüquq və azadlıqlarının problemi ilə bağlı sualı qaldırır.

Musayeva Ulduz Aliyar

HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE XXI CENTURY AND THEIR IMPLEMENTATION, AS IN AZERBAIJAN, AS ABROAD

S U M M A R Y

This article is devoted to the problem of human rights and freedoms at the turn of the 20th-21st centuries. The author also described the activities of Heydar Aliyev and his contribution to the development of human rights and freedoms in Azerbaijan. The article talks about human rights and ways to realize these rights. The author also raises the question regarding the problem of human rights and freedoms, not only in Azerbaijan but also abroad.

Araz QƏDİMƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Hüquq
kafedrasının dosenti, h.ü.f.d., AMEA
Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun dissertantı

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ SAHƏSİNDƏ KONSTITUSİYA İSLAHATLARININ MAHİYYƏTİ

***Annotasiya:** Məqalədə Azərbaycan Respublikasında aparılan üç konstitusiyaya islahatlarını əsas götürülərək hakimiyyət bölgüsü prinsipinin möhkəmləndirilməsi, sosial dövlətin əsalarının gücləndirilməsi, çevik hakimiyyət institutlarının yaranması bununla da dövlət idarəetməsinin təkmilləşdirilməsinin nəzəri və praktiki xüsusiyyətləri təhlil edilmişdir.*

***Açar sözlər:** Dövlət idarəetməsi, konstitusiyaya islahatları, hakimiyyət bölgüsü, konstitusionalizm.*

Dövlət formasının ilk xüsusiyyəti kimi idarəetmə forması çıxış edir. İdarəetmə forması anlayışı altında dövlət başçısı, ali qanunverici və icra hakimiyyəti orqanlarının formalaşması və qarşılıqlı münasibətlərinin hüquqi modeli başa düşülür.

İdarəetmə formasının təşəkkülü və inkişafı müxtəlif dövlət-hüquqi hadisələrin davamlı təsiri altında baş verir. Onların arasında, problemin öyrənilməsindən görüldüyü kimi, ən əhəmiyyətli hakimiyyətin bölgüsü meyarıdır.

İdarəetmə forması ölkənin ali hakimiyyətinin təşkili olunmasını xarakterizə edərsə, konstitusiyaya hüququnun yazılmamış norması şəklində doktrinal tərtib edilmiş və mövcud olan və ya ölkənin əsas qanununda özünün formal hüquqi əksini tapmış hakimiyyət bölgüsü prinsipi bütün bu təşkil olunma fəaliyyətinin əsasını müəyyən edir.

İdarəetmə formasının və hakimiyyət bölgüsünün bu qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı təsiri o qədər nəzərə çarpır ki, siyasət elmində, dövlətşünaslıq ədəbiyyatında bir anlayışın digəri ilə əvəz olunması tez-tez müşahidə edilir [2, s. 296].

Hakimiyyət bölgüsü prinsipinin özünəməxsusluğu ondan ibarətdir ki, dövlətin (dövlət hakimiyyətinin) obyektiv şəkildə müəyyən edilmiş funksiyalarına uyğun olaraq onun strukturunda bu funksiyalara xas olan dövlət mexanizminin hissələri və ya dövlət hakimiyyətinin qolları ayrılır. Dövlət fəaliyyətinin növlərinə müvafiq olaraq, hər birinin statusu və səlahiyyətləri (funksiyaları, aparılma predmeti, hakimiyyət səlahiyyətləri, məsuliyyət) dəqiq müəyyən-ləşdirilməklə dövlət mexanizminin qolları da ayrılır. Dövlət fəaliyyətinin ixtisaslaşması belə fəaliyyətin ayrı-ayrı növlərini həyata keçirən dövlət strukturları – qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanları kifayət qədər yüksək dərəcədə olan muxtariyyətə malik olur, yəni onlar müstəqildirlər və öz səlahiyyət sahəsində bir-birindən asılı olmayaraq fəaliyyət göstərirlər. Bununla yanaşı, qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyi mütləq olmamalıdır. Məsələn, məhkəmələr qanunvericiliklə müəyyən edilən sosial təminatın səviyyəsinə toxunmamalı və icra orqanları qarşısında icra oluna bilməyə öhdəlik yaratmamalıdır. S. Monteskyonun “hakimiyyətdən sui-istifadə etmə imkanının olmaması üçün fərqli hakimiyyətlərin bir-birini qarşılıqlı saxlaya biləcəyi bir qaydanın olması zəruridir” haqqında arqumenti bu nöqteyi-nəzərin – hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsinin və praktikasının əsas postulatıdır. Buna müvafiq olaraq, bir-birinin üzərində daimi nəzarəti həyata keçirərək saxlamalar və tarazlıqlar əsasında qarşılıqlı fəaliyyət göstərən ali dövlət orqanları qurulur [3, s.225].

Konstitusionalizm nəzəriyyəsi və təcrübəsi baxımından hakimiyyət bölgüsü konstruksiyasının mənası dövlət-hakimiyyət səlahiyyətlərini müxtəlif dövlət (publik hakimiyyət) orqanları arasında bölgü və balanslaşdırmasından ibarətdir. Bununla vahid bir dövlət hakimiyyəti orqanında bütün səlahiyyətlərin və ya onların böyük bir hissəsinin cəmləşməsi istisna edilir və beləliklə hər hansı bir hakimiyyət qolu öz səlahiyyətləri çərçivəsində fəaliyyət göstərir. Məhz bu səbəbdən son hər iki konstitusiya referendumunda Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7ci maddəsinə müəyyən prinsiplial dəyişiklik edilmişdir.

Konstitusiya islahatların məqsədi ictimai münasibətlərin inkişafının ümumi qanunauyğunluqları, dövlət və digər institutların

faktiki inkişafını və istifadə edilən vasitələri əsas götürərək Konstitusiyanın formal mətnini bu proseslərə uyğunlaşdırmaqdır. C.Y.Qaracayev qeyd etmişdir ki, “praktiki olaraq bütün demokratik ölkələrdə publik-hüquqi sahənin inkişafı ilə Konstitusiya islahatlarına ehtiyac yaranır, Azərbaycan Respublikası da bu sırada istisna deyil” [4, s.149].

Məhz bu səbəbdən Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəetməsinin təkmilləşdirilməsində hər üç rəferendum aktının (2002-ci il avqustun 24-də, 2009-cu il martın 18-də, 2016-cı il sentyabrın 26-da keçirilmiş ümumxalq səsverməsində (referendumda) qəbul edilmiş əlavə və dəyişikliklər) tarixi zaman kəsiyi baxımından böyük rolu olmuşdur.

Təbii ki, islahatlar faktiki olaraq daha əvvəl, yeni Konstitusiyanın qəbulundan dərhal sonra başlanmışdır. Yerli özünüidarəetmə orqanları yaradılmışdır, ümumi prokuror nəzarəti götürülmüşdür, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti qanunvericiliklə tənzimlənmişdir vəs.

1995-ci il Konstitusiyasının təsiri nəticəsində insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatı və müdafiəsinin möhkəmləndirilməsi məqsədi ilə 28 dekabr 2001-ci il tarixində “Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (Ombudsman) haqqında” və 24 dekabr 2002-ci il tarixində “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” konstitusiya qanunları qəbul edildi. Öz növbəsində icra hakimiyyəti orqanları üzərində nəzarətin artırılması məqsədi ilə 24 dekabr 2002-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə etimad məsələsinin həll edilməsi hüququnun əlavə təminatları haqqında” Konstitusiya qanunu qəbul edilmişdir.

Azərbaycan, hakimiyyət idarəetmə formasına görə yarımprezidentli respublikaya bənzəsə də, ümumilikdə prezidentli respublika hesab edilir. Bu idarəetmənin əsas göstəricisi odur ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti birbaşa seçilir (xalqın birbaşa mandatı) və dövlət başçısı olaraq bütövlükdə hakimiyyət qollarının leqitimliyinin zəmanətçisidir. Məsələn, Konstitusiyanın 8-ci maddəsi müəyyən edir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan xalqının vahidliyini təcəssüm etdirir və Azərbaycan dövlətçiliyinin varisliyini təmin edir[1].

Lakin dövlət idarəetməsinin ilk kompleksli təkmilləşdirilmsi prosesi 2002-ci il konstitusiya islahatları əsasında həyata keçirildi. Belə ki, 2002-ci il referendumunun nəticəsinə əsasən Konstitusiya

bəzi əlavə və dəyişikliklər edildi: referendumun keçirilməsi mümkün olmayan məsələlərin siyahısı daxil oldu, bu siyahıya vergilər və dövlət büdcəsi, amnistiya və əfv etmə, seçilməsi, təyin edilməsi və ya təsdiq edilməsi müvafiq olaraq qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilmiş vəzifəli şəxslərin seçilməsi, təyin edilməsi və ya təsdiq edilməsi; 76-cı maddənin II hissəsinə həqiqi hərbi xidmətin alternativ xidmətlə əvəz olunması müddəası və s. Bu referendum dəyişiklikləri nəticəsində qanunverici hakimiyyət orqanının (Parlamentin) üzvlərinin seçilməsi prosesindən proporsional sistem çıxarıldı. O zaman üçün proporsional seçki sistemi özünü doğrultmurdu.

2002-ci il referendumunun təsiri nəticəsində seçki sistemində kompleksli islahatlar aparıldı və 2003-cü ilin iyun ayında seçki prosesini tənzimləyən Seçki Məcəlləsi qəbul olundu. Bu məcəllə referendumun keçirilməsi qaydalarını, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Milli Məclis deputatları, bələdiyyə seçkilərini ümumiləşdirərək vahid demokratik və şəffaf hüquqi şərtləri nəzərdə tutdu.

Azərbaycan Respublikasında dövlət idarəetməsi sahəsində ikinci kompleksli islahatlar 2009-cü il referendum ilə həyata keçirildi. Həmin Konstitusiya islahatlarını onların məqsədinə və əhatə etdiyi münasibətlərin məzmununa görə bir neçə əsas qrupa ayırmaq olar:

- insan hüquqlarının daha səmərəli qorunmasına yönəlmiş əlavə və dəyişikliklər;
- demokratiyanın genişləndirilməsinə və dövlət idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş əlavə və dəyişikliklər;
- məhkəmə hakimiyyətinin daha səmərəli həyata keçirilməsinə yönəlmiş əlavə və dəyişikliklər;
- yerli özünüidarənin inkişafına və bələdiyyələrin məsuliyyətinin artırılmasına yönəlmiş əlavə və dəyişikliklər.

Təbii ki, Azərbaycanda hər bir konstitusiya islahatı konstitusionalizmin iki əsas kateqoriyasını əhatə edirdi, insan (fərdin) azadlığını və hakimiyyətin quruluşunu. Bu baxımdan nümunəvi 2009-cu il referendumunda Konstitusiyanın 71-ci maddəsinə edilən əlavədir. Konstitusiyanın 71-ci maddəsinə əlavə olunan hər üç müddə beynəlxalq səviyyədə hamılıqla tanınmış, eləcə də sivil ölkələrin qanunvericiliyində təsbit olunmuş prinsipləri özündə əks etdirir. Bu prinsiplər insan hüquqları konsepsiyasının özəyində dayanır, onun mahiyyətini ifadə edə edir və konstitusion balansını təmin etmişdir. 71-ci maddənin II hissəsinə edilən əlavənin əsasında belə bir aksiomatik ideya dayanır ki, insan cəmiyyətində fərdin

hüquqları heç bir halda qeyri-məhdud və mütləq başa düşülə bilməz. Hər bir hüquqi, demokratik dövlətdə müəyyən məhdudiyyətlərin olması zəruridir. Onlarsız cəmiyyətdə ictimai qaydanın, cəmiyyətin bütün üzvlərinin əsas hüquq və azadlıqlarına hörmətin təmin edilməsi mümkün deyildir. Sözügedən prinsip hələ 1789-cu ildə Fransada qəbul olunmuş İnsan və vətəndaş hüquqları Bəyannaməsində təsbit olunmuşdu. Bəyannamənin 4-cü maddəsində deyilirdi: “Azadlıq başqasına zərər vurmayan hər şeyi etmək imkanından ibarətdir; beləliklə, hər bir insanın təbii hüquqlarının həyata keçirilməsi yalnız cəmiyyətin digər üzvlərinin həmin hüquqlardan istifadəsini təmin edən hədlərlə məhdudlaşır. Bu hədlər yalnız qanunla müəyyən edilə bilər” [5]. Qeyd edək ki, İnsan və vətəndaş hüquqları Bəyannaməsi Fransanın mövcud Konstitusiyasının ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Göstərilən prinsip insan hüquqları sahəsində dünyada ən mötəbər sənəd kimi tanınan Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində də təsbit olunmuşdur. Bəyannamənin 29-cü maddəsində deyilir: “Öz hüquq öz azadlıqlarını həyata keçirərkən hər kəs yalnız qanunla müəyyən olunan, müstəsna olaraq digərlərinin hüquq və azadlıqlarının tanınmasını və bu hüquq və azadlıqlara hörmət olunmasını təmin etmək və demokratik cəmiyyətdə mənəviyyatın, ictimai qaydanın və ümumi rifahın ədalətli tələblərini ödəmək məqsədi ilə məhdudiyyətlərə məruz qalmalıdır” [6, s.4].

Bütün bunlarla yanaşı, hakimiyyət tərəfindən insan hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasına yalnız müəyyən şərtlərə əməl edildikdə yol verilə bilər. Əvvəla, məhdudiyyət qanunla nəzərdə tutulmalıdır.

Hüquqi dövlət konsepsiyasının ən mühüm ideyalarından biri məhz ondan ibarətdir ki, insan hüquqlarına qoyulan hər bir məhdudiyyət mütləq qanunla (Konstitusiyaya daxil olmaqla) nizama salınmalıdır; yəni iyerarxik strukturda qanundan aşağıda dayanan bütün normativ aktlar bu məqsəd üçün istifadə edilə bilməz. Yalnız qanunda insan hüquqları müəyyən oluna bilər və yalnız qanunla həmin hüquqların məhdudlaşdırılması üçün əsaslar və hədlər müəyyənləşdirilə bilər. Bu əsaslar sırasında aşağıdakıları göstərmək olar: milli təhlükəsizliyin və ya ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi; ictimai qaydanın qorunması; sağlamlığın və ya mənəviyyatın qorunması, iğtişaşların və ya cinayətin qarşısının alınması və s. Məsələn, sərbəst toplaşmaq azadlığı dövlət təhlükəsizliyi və ya ictimai təhlükəsizlik mənafeləri üçün, iğtişaşların və ya cinayətin

qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və ya mənəviyyatın, yaxud digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün məhdudlaşdırıla bilər. Vurgulamaq istərdik ki, dövlətin iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrdə insan hüquqlarının məhdudlaşdırılması üçün nəzərdə tutulmayan əsasları milli qanunvericilikdə əks etdirmək olmaz.

İkincisi, məhdudiyət hüquq və azadlıqların əsas məzmununa hörməti qorunmalıdır. Bu tələbin məqsədi – əsas hüququn ləğv edilməsinə səbəb ola bilən hədsiz məhdudiyətə yol verməməkdən ibarətdir.

Üçüncüsü, hər bir məhdudiyət mütənasiblik prinsipinə müvafiq olmalıdır. Hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsinin məhdudlaşdırılması ilə bağlı mütənasiblik prinsipi hər hansı məhdudiyətin onun qarşısında qoyulan məqsəddən irəli getməməsini bildirir. Başqa sözlə, daha ciddi məhdudiyət tədbirinə yalnız yumşaq tədbirlər səmərəli olmadıqda yol verilə bilər.

Dördüncüsü, məhdudiyət zəruri olmalıdır. Zərurət şərti o deməkdir ki, hər hansı məhdudiyətə yol verilməsi üçün buna “kəskin ictimai tələbat” mövcud olmalıdır. Bu şərt hüquq və azadlıqların özbaşına məhdudlaşdırılması imkanını istisna etməyə yönəlmişdir.

Beşincisi, məhdudiyət yalnız qanuni məqsədlə qoyula bilər. Məhdudiyətin qoyulması başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə və ya ümumi mənafeyə xidmət etməlidir.

Qeyd edildiyi kimi 71-ci maddəyə əlavə edilən yeni IX və X hissələr bir-biri ilə bağlıdır və bir-birini tamamlayır. Bu hissələrdə öz əksini tapmış prinsiplər demokratik cəmiyyətdə hüquqi tənzimləmənin təməl prinsipləri sayılır.

Birinci prinsipin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, qanunla qadağan olunmayan hər bir hərəkətə fərdlər üçün yol verilir. Başqa sözlə, əgər qanunda birbaşa qadağa qoyulmayıbsa, fərd hərəkətlərində sərbəstdir. Eyni zamanda, qanunla nəzərdə tutulmayan hərəkətləri etməyə heç kəs məcbur edilə bilməz. İlk dəfə bu məşhur prinsip yuxarıda istinad etdiyimiz 1789-cu il İnsan və vətəndaş hüquqları Bəyannaməsində təsbit olunmuşdu. Bəyannamənin 5-ci maddəsində deyilirdi: “Qanun yalnız cəmiyyət üçün zərərli olan əməlləri qadağan edə bilər. Qanunla qadağan olunmayan hər şeyə icazə verilir və heç kəs qanunla nəzərdə tutulmayıanı etməyə məcbur edilə bilməz”.

Dövlət orqanları üçün isə əksinə olan prinsip müəyyən edilir: yalnız qanunla icazə verilən hərəkətləri etmək olar. Dövlət orqanları

yalnız qanunla müəyyən edilmiş qaydada və hüdudlarda fəaliyyət göstərə bilirlər.

Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin IX və X hissələrində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi baxımından hətta qanunverici üçün də müəyyən vəzifələr müəyyən edilmişdir. Qanunverici dövlət orqanlarının səlahiyyətlərini dəqiq müəyyən etməli, bu səlahiyyətlərin bitkin siyahısını verməli və onların həyata keçirilməsi qaydasını təsbit etməlidir. Fərdlər və özəl qurumlar arasında münasibətlərə gəldikdə isə, burada yalnız yolverilməz davranışın qadağan edilməsi ilə kifayətlənmək olar.

Məntiqi olaraq Konstitusiyanın 72-ci maddənin I hissəsinə əlavə edilən “Hər kəsin üzərinə vəzifələr yalnız bu Konstitusiya ilə və ya qanunla qoyula bilər” qanunun aliliyi prinsipindən irəli gəlir və 71-ci maddəyə təklif edilən əlavələrlə məntiqi surətdə bağlı idi [1].

Beləliklə, dövlət orqanları yalnız qanunla müəyyən olunmuş səlahiyyətlər daxilində fəaliyyət göstərməli olduqlarına görə (71-ci maddəyə təklif olunan yeni X hissə), onlar öz səlahiyyətlərindən kənara çıxaraq vətəndaşlar üçün qanunda nəzərdə tutulmayan vəzifələr müəyyən edə bilməzlər. Məsələn, hər bir vətəndaş qanunla müəyyənləşdirilməmiş hər hansı rüsum və ya ödənişləri ödəməkdən imtina edə bilər.

Milli Məclisin daxili idarəetməsinin təkmilləşdirilməsi baxımından Konstitusiyanın 88-ci maddəsinə əlavə edilmiş IV hissə maraqlı görünür. Belə ki, Milli Məclisin iclaslarının açıq və bəzi hallarda qapalı keçirilməsi müəyyənləşdirilir. Ümumi prinsip olaraq, Milli Məclisin sessiyalarının iclasları açıq keçirilirdi. Bu o deməkdir ki, Milli Məclisin iclaslarında kütləvi informasiya vasitələrinin, digər dövlət orqanlarının, bələdiyyələrin, qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri iştirak edə bilirlər. Lakin islahatlar nəticəsində Milli Məclisin 83 deputatının tələbi ilə və ya Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təklifi ilə Milli Məclisin sessiyasının qapalı iclası keçirilə bilər.

Qapalı parlament dinləmələri – dünyada geniş yayılmış praktikadır və müəyyən hallarda, – məsələn, müzakirə olunan məsələlər dövlət sirrinin predmetini təşkil edərsə, – qapalı iclasların keçirilməsi zəruridir. Təklif olunan əlavədən gördüyümüz kimi, qapalı iclas keçirilməsi haqqında qərarın Milli Məclis tərəfindən 63 səs çoxluğu ilə qəbul olunmasını nəzərdə tutan Milli Məclisin Daxili Nizamnaməsindən fərqli olaraq (3-cü maddənin 2-ci hissəsi), Konstitusiyada bu prosedurun mürəkkəbləşdirilməsi və yalnız 83

deputatın tələbi və ya Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təklifi ilə belə iclasların keçirilməsi prosedur baxımından olduqca vacib addım idi.

Göstərilən müddəanın Konstitusiyaya daxil edilməsi onunla bağlı idi ki, ölkənin qanunverici orqanının əsas fəaliyyət forması milli təhlükəsizlik baxımından fərqli ola bilər. Parlamentin qapalı iclaslar keçirməsi parlamentin daxili iş qaydalarına aid olan prosedur-texniki məsələ deyil, bu, parlamentin mahiyyəti, təyinatı və funksiyaları ilə bağlı olan məsələdir. Ona görə daha məqsədəuyğun hesab olunmuşdur ki, bu hüququ parlament özü (ələlxüsus öz Daxili Nizamnaməsində) müəyyən etməsin, bu hüququ parlamentə onu təşkil edən xalq versin (referendum vasitəsilə).

2016-cı il konstitusiya islahatları dövründə isə əlavə və dəyişikliklər dövlət hakimiyyəti sistemində, xüsusilə icra hakimiyyəti strukturunda institusional dəyişikliklərlə bağlı oldu. Konstitusiyada birinci vitse-prezident və vitse-prezident vəzifəsi təsis edildi və parlamentin buraxılmasına dair konstitusiya mexanizmi yaradıldı.

Məsələn, Konstitusiyaya əlavə edilmiş yeni 98-1-ci maddə hakimiyyət bölgüsü sistemində hakimiyyət qolları arasında ədalətli tarazlığın təmin edilməsi məqsədi ilə qarşılıqlı nəzarət mexanizminin təmin etdi.

Azərbaycan idarəetmə formasına prezidentli respublika olduğu və Konstitusiyanın 8-ci maddəsinə əsasən Prezident Dövlət Başçısı hesab edildiyi halda parlament faktiki olaraq Prezidentin nəzarətindən kənar qalırdı. Belə halda hakimiyyət qolları arasında balans pozulmuş olurdu.

Digər tərəfdən parlamentin buraxılması mexanizmi olmadığı halda parlamentdaxili siyasi qarşıdurma qanunverici orqanın fəaliyyətini qeyri effektiv edə bilər və bu böhrandan konstitusiya çıxış mümkünsüz ola bilərdi.

Parlamentin buraxılması institutun qədim tarixi var. Hələ 1653-cü ildə İngiltərədə uzun müddət fəaliyyət göstərən parlament buraxıldı, 1784-cü ildə Pitt Uilyam təkrar parlamenti buraxdı. XIX əsrdə Fransa, Macarıstan, Yaponiyada, XX əsrdə isə bu hal daha geniş tətbiq olundu (Rusiya, Almaniya, Belçika, Ukrayna, Kırğızıstan və s.)

Parlamentin buraxılması institutu respublikaların prezidentli və ya parlamentli idarə olmasından asılı olmayaraq müxtəlif ölkələrin konstitusiyalarında mövcuddur. Yalnız bu mexanizmin istifadə edilməsində təşəbbüs göstərən subyekt və buraxılmanın əsasları

fərqli olaraq tənzimlənir. Məsələn, parlamentli respublika olan İtaliyada parlamentin buraxılmasının təşəbbüskarı Baş Nazirdir. İtaliya Konstitusiyasının 88-ci maddəsi Prezidentə Baş Nazirin təşəbbüsü ilə parlamentin aşağı və ya yuxarı palatasının buraxılması səlahiyyətini verir. Yarıprezidentli (qarışıq) idarəetmə forması olan respublikalarda isə parlamentin buraxılması təşəbbüsü yalnız prezidentə mənsubdur. Məsələn, Fransa V Respublika Konstitusiyasının 12-ci maddəsinə əsasən Prezident Baş Nazirlə məsləhətləşərək parlamenti buraxmaq səlahiyyəti var. Finlandiyada isə prezident birbaşa parlamenti buraxmaq səlahiyyətini istifadə edə bilər.

Parlamenti buraxmaq mexanizmi siyasi böhranın qarşısını almaq məqsədini güdür. Parlamentdə daxili siyasi qarşıdurmaya görə fəaliyyət göstərmək imkanı olmadıqda Dövlət Başçısı xalq qarşısında məsuliyyəti üzərinə götürərək qanunverici orqanı buraxıb növbədənənar seçkiləri elan etmək səlahiyyətində olmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 2020-ci ilin əvvəlində konstitusiya islahatlarına təkan vermək məqsədi ilə bu mexanizmdən istifadə edərək növbədənənar Parlament seçkiləri təyin etdi və bunun nəticəsində yeni müasir islahatlara cavab verən parlament deputatları seçildi.

Dövlət idarəetməsinin təkmilləşdirilməsi baxımından ən tərəqqi addım 2016-cı ildə Konstitusiya 103-1-ci maddəsinə əlavə edərək vitse-prezident institutunun yaradılması idi.

Vitse-prezident institutu ilk dəfə ABŞ-da yaradılıb. Amerika Birləşmiş Ştatlarının vitse-prezidenti (Vice President of the United States) – ABŞ federal hökumətinin icraedici strukturunda əhəmiyyətinə görə prezidentdən sonra ikinci məsul şəxsdir. ABŞ-da vitse-prezidentin əsas funksiyası ondan ibarətdir ki, o, ABŞ prezidentinin vəfatı, istefası və ya hakimiyyətdən uzaqlaşdırılması hallarında onu əvəz edir. ABŞ vitse-prezidenti həm də ABŞ Konqresinin yuxarı palatası olan Senata da rəhbərlik etdiyi üçün onun hakimiyyətin icraedici, yoxsa qanunverici qoluna mənsub olması mübahisəlidir.

Azərbaycan təcrübəsində vitse-prezidentin Prezident tərəfindən təyin edilməsi bu vəzifəli şəxsin peşəkar seçiminin təmin edilməsinə xidmət etmiş olacaqdır. Digər tərəfdən vitse-prezident kifayət qədər çevik ali dövlət orqanının vəzifəli şəxsi olaraq beynəlxalq münasibətlərdə dövləti layiqincə təmsil etmək iqtidarında olacaqdır.

Bu institutun yaradılmasına zərurət son illərdə Azərbaycanda əsaslı iqtisadi islahatların növbəti mərhələsinə keçməsi ilə əlaqədar daha kəskin ifadə olunmuşdur. Təbii ki, iqtisadi islahatlara

Prezidentin təşəbbüsü ilə başlanır və birbaşa Dövlət Başçısının nəzarəti altında aparılır. Belə halda islahatların aparılmasında Nazirlər Kabinetinin rolu və funksiyaları ilə bağlı çox sayda suallar yaranırdı.

Azərbaycanda aparılan sürətli iqtisadi islahatlar Prezident tərəfindən həyata keçirildiyi və bu fəaliyyətin nəticəsində siyasi məsuliyyəti Dövlət Başçısının öz üzərinə götürməsi digər ali icra orqanın fəaliyyətini passivləşdirirdi. Bununla yanaşı Nazirlər Kabinetinin fəaliyyəti öz təbiətinə görə çevik və aktiv tədbirlər görmək imkanına malik olmayan institusional kollegial təsisatdır.

Nazirlər Kabinetinin kollegiallığı onun qərarlar qəbul etməsi mexanizmi mürəkkəbləşdirir. Məhz bu səbəbdən mühüm qərarların qəbulu bir sıra hallarda illərlə uzanır və ölkədə aparılan iqtisadi islahatların fəaliyyətini ləngidə bilir.

Vitse-prezident institutunun təsis edilməsi isə Prezidentin müvafiq fərman və sərəncamlarının yerinə yetirilməsini nəzarətdə saxlamaq, habelə iqtisadi islahatları daha da ixtisaslaşdırılmış səviyyədə həyata keçirmək imkanı yaradır.

Digər tərəfdən icra hakimiyyəti sistemində dəyişiklikləri nəzərdə tutan bu müddəalar nəinki hakimiyyətin digər qollarının statusuna toxunmur, hətta Prezidentin vəzifə başında olduğu müddətdə vitse-prezidentə əlavə səlahiyyətlər verməyərək Nazirlər Kabinetinin funksionallığına xələl gətirmir. Ona görə ki, dəyişikliklər Konstitusiyanın 114-cü maddəsinin II hissəsində təsbit olunan Nazirlər Kabinetinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yuxarı icra orqanı statusunun olmasına toxunmur.

Azərbaycan müstəqillik dövründə beynəlxalq aləmdə layiqli yer tutmağa nail olan, mühüm uğurlara imza ataraq dünya iqtisadiyyatına daha sıx inteqrasiya olunan ölkə kimi qlobal iqtisadi təsirlərə daha həssas olmuşdur. Dünya iqtisadiyyatında son illər baş vermiş iqtisadi və maliyyə böhranları, habelə qloballaşma şəraitində ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün iqtisadiyyatın diversifikasiya zərurəti bir çox hallarda bu sahədə radikal tədbirlərin görülməsi və çevik qərarlar qəbul edilməsini, bu qərarlara görə məsuliyyəti üzərinə götürəcək səlahiyyətli şəxslərin önə çıxarılması zərurətini yaratmışdır.

Belə böhranlarla və onun nəticələri ilə mübarizə təcrübəsi bir daha əyani şəkildə göstərir ki, məhz çevik, bəzi hallarda isə olduqca cəsarətli qərarlar qəbul etməyə imkan verən dövlət idarəçiliyi sisteminə malik olan ölkələr böhranın təsirlərindən ziyansız və ya

daha az ziyanla ötüşə bilirlər. Bunun bariz nümunəsi Azərbaycanın COVID-19 pandemiyası ilə uğurlu çevik mübarizəsi oldu.

Eyni zamanda Konstitusiyada vitse-prezident təsisatının təsis edilməsi ölkəmizin dünya iqtisadiyyatında tutduğu mövqelərini qoruyub saxlamağa, daha da möhkəmləndirilməsinə xidmət etmiş olur.

Beləliklə, idarəetmə sahəsində ilk növbədə hakimiyyət bölgüsü prinsipinin təminatının gücləndirilməsi, hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətində hüququn aliliyinin (Rule of Law) qorunması, insan hüquqlarının təminatında müdafiə mexanizminin təkmilləşdirilməsi və bu sahədə xüsusi səlahiyyətli orqanların təsis edilməsi, dövlət orqanların legitimliyinin və şəffaflığının artırılması məqsədi ilə seçki sistemlərinin təkmilləşdirilməsi və s. konstitusiya islahatlarının prioritet istiqamətləridir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, Qanun, 2018.

2. Червонюк В.И., Варнавски А.Г. Форма правления и разделение властей: конституционно-правовые взаимосвязи // Социально-экономические явления и процессы. – № 3(019). – 2010.

3. Монтескье Ш.-Л. Избранные произведения / пер. с фр. М.,–1955.

4. Qaracayev C.Y. Роль Конституционного Суда Азербайджанской Республики в процессе конституционных реформ // professor Murtuz Ələsgərovun anadan olmasının 90 illiyinə həsr edilmiş “Azərbaycanda hüquq elminin müasir inkişaf istiqamətləri və tendensiyaları” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları., Bakı. – 2018.

5. Fransada 1789-cu il “İnsan və vətəndaş hüquqları Bəyannaməsi” [elektron resurs]. https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/cst2.pdf

6. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, Bakı, Qanun, 2020.

Nigar DÜNYAMALIYEVA

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi
Aparatının Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq
əməkdaşlıq şöbəsinin müdir müavini, s.e.ü.f.d.

QLOBAL PROBLEMLƏR BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIĞIN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNİ ZƏRURİ EDİR

Dünyanın geosiyasi mənzərəsinin sürətlə dəyişdiyi, qlobal siyasətin mürəkkəbləşdiyi və yeni təhlükəsizlik mühitinin formalaşdığı müasir dövrdə beynəlxalq əməkdaşlığın əhəmiyyəti getdikcə daha da artır. Bu gün dünya miqyasında şahidi olduğumuz proseslər, yeni təhdidlərə təsirli cavab vermək, siyasi, iqtisadi, sosial, ekoloji və digər problemləri həll etmək zərurəti beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsini şərtləndirir. Dünyanı cənginə alan humanitar böhranlar, münaqişələr, qeyri-leqal miqrasiya, maliyyə və enerji bazarlarında hökm sürən qeyri-müəyyənlik, kütləvi qırğın silahları, iqlim dəyişməsi və s. bu kimi əhəmiyyətli çağırışlarla heç bir dövlət, hətta dünyanın böyük gücləri belə təkbaşına mübarizə apara bilməz. Hazırda yaşadığımız proseslərdən görünür ki, dünya birliyinin üzləşdiyi çağırışlar sırasına daha biri – pandemiyalar da əlavə olunub. Qlobal problemlərin həlli ancaq dövlətlərin əməkdaşlığı, beynəlxalq cəmiyyətin birgə fəaliyyəti və səyləri sayəsində mümkündür. Liberal dünya nizamını qoruyub saxlamaq və problemləri səmərəli həll edə bilmək üçün dünyanın daha çox açıqlığa, dözümlülüyə və dialoqa, çəxtərəfli əməkdaşlıq institutlarının rolunun gücləndirilməsinə ehtiyacı var.

Beynəlxalq əməkdaşlığı həyata keçirən belə institutlardan biri də beynəlxalq təşkilatlardır. Beynəlxalq təşkilatlar tarixən dövlətlər arasında əməkdaşlıq əlaqələrinin inkişafı nəticəsində meydana gəlmişdir. Bəşəriyyət inkişaf etdikcə, dövlətlər arasında ünsiyyətin aparılması yolları da təkmilləşirdi. Beynəlxalq ünsiyyətin daha geniş və mütəmadi qaydada aparılması zərurəti əvvəlcə dövlətlər arasında beynəlxalq konfransların keçirilməsini, XIX srdən başlayaraq isə

beynəlxalq təşkilatların meydana gəlməsini şərtləndirdi. Beynəlxalq təşkilatların yaradılmasının əsasını iki mühüm səbəb təşkil edirdi. Birincisi, dövlətlər beynəlxalq münasibətlərin xaotik və anarxiyalı təbiətini neytrallaşdırmaq, beynəlxalq sistemdə müəyyən nizam və sabitlik yaratmaq üçün beynəlxalq təşkilatları yaradırdılar. İkincisi, dövlətlər özləri üçün ümumi olan maraqları və məqsədləri həyata keçirmək, yəni danışıqlar aparmaq, əməkdaşlıq etmək, ümumi hədəflərə nail olmaq, təkbaşına həlli çətin olan problemləri birgə həll etmək üçün beynəlxalq təşkilatları yaradırdılar.

Bu proses bu gün üçün də aktualdır. Bu gün dünya siyasətini beynəlxalq təşkilatlar olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Bu qlobal institusional şəbəkə daxilində dövlətlər əməkdaşlıq edir, öz xarici siyasətlərini uzlaşdırır, qərarlar qəbul edir və onları həyata keçirirlər. Əlbəttə, bəzi təşkilatlar olduqca səmərəli fəaliyyət göstərir, bəzilərinə ciddi islahatların aparılmasına ehtiyac var, bəzilərinin fəaliyyəti zəifdir və marjinal səciyyə daşıyır. Bununla belə, şübhəsizdir ki, XXI əsrdə beynəlxalq təşkilatlar bu və ya digər formada qlobal və regional miqyasda gedən bütün proseslərin (siyasi, iqtisadi, hüquqi, humanitar və s.) tam mərkəzində yer alırlar.

Beynəlxalq təşkilatların müasir beynəlxalq münasibətlərdə rolunu və dünya siyasətinə təsir imkanlarını qiymətləndirərkən, ilk növbədə, beynəlxalq sistemin özünün mahiyyətinə və xüsusiyyətlərinə diqqət yetirmək zəruridir. Əlbəttə, əgər biz müasir beynəlxalq münasibətləri dövlətlərin güc siyasətini həyata keçirdiyi müstəvi kimi nəzərdən keçirsək, o zaman beynəlxalq təşkilatların orada bir qədər məhdud rola malik olduqlarını və suveren dövlətlər arasındakı münasibətlərin arzuolunmaz nəticələrini aradan qaldırmaq istiqamətində fəaliyyət göstərən təsisatlar olduqlarını qeyd edə bilərik. Lakin biz, müasir beynəlxalq sistemi həm də beynəlxalq cəmiyyət kimi nəzərdən keçirsək, onda haqlı olaraq beynəlxalq təşkilatları da həmin cəmiyyətdə nizamın təmin edilməsində iştirak edən təsisatlardan biri kimi səciyyələndirərik.

Beynəlxalq təşkilatların əhəmiyyəti ilə bağlı bir neçə məqamı xüsusi vurğulamaq olar:

Birincisi, beynəlxalq təşkilatlar beynəlxalq münasibətlərin tənzimlənməsində və təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayırlar. Onlar beynəlxalq sistemdə dağınıqlığın qarşısını alır, nizamın və hüquq qaydasının bərqərar olmasını və beynəlxalq sistemin işlək vəziyyətdə olmasını təmin edirlər. Dövlətlər beynəlxalq münasibət-

lərin əsas aktoru olaraq qalsalar da, dünyada fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatların sayı daha çoxdur və sonuncuların əmələ gətirdiyi institusional şəbəkə müasir beynəlxalq münasibətlərin demək olar ki, bütün seqmentlərini əhatə edir. Və getdikcə beynəlxalq münasibətlər sisteminin daha çox sahələri beynəlxalq hüquqi tənzimlənmənin predmetinə çevrilir, bu isə bütövlükdə beynəlxalq sistemin daha mütəşəkkil və nizamlı hala gəlməsinə yol açır.

İkincisi, beynəlxalq təşkilatlar dövlətlər arasında əməkdaşlığın həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rol oynayırlar. Onlar beynəlxalq cəmiyyət üçün ümumi olan problemlərin üzə çıxarılmasına, qlobal gündəliyin, ümumi hədəflərin və fəaliyyət istiqamətlərinin müəyyən edilməsinə, problemlərin həlli yollarının tapılmasına və operativ tədbirlərin həyata keçirilməsinə xidmət edirlər. Beynəlxalq təşkilatlar bəşəriyyət qarşısında duran problemlərin – sülh və təhlükəsizliyin qorunması, münaqişələrin nizama salınması, silahlara nəzarət, terrorizmlə mübarizə, insan hüquqlarının müdafiəsi, inkişaf məsələləri, humanitar yardım, ətraf mühitin mühafizəsi və s. həllində fəallıq göstərirlər.

Üçüncüsü, beynəlxalq təşkilatlar beynəlxalq hüquq normalarının hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesində, beynəlxalq sistemin bünövrəsini təşkil edən fundamental prinsiplərin möh-kəmləndirilməsində, dövlətlərin öz beynəlxalq öhdəliklərinə riayət etmələrinin izlənilməsində fəal iştirak edirlər. Beynəlxalq hüquq normalarının təsir qüvvəsi həm də onların beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən legitimləşdirilməsindən də getdikcə daha çox asılı olur.

Dördüncüsü, beynəlxalq təşkilatların fəaliyyəti orada iştirak edən dövlətlərin beynəlxalq müstəvidə davranışına əhəmiyyətli təsir edir və təşkilatlarda iştirak dövlətin beynəlxalq miqyasda sosiallaşmasının başlıca faktorlarından biri hesab olunur. Beynəlxalq təşkilatlarda iştirak dövlətlərə öz milli maraqları ilə beynəlxalq cəmiyyətin ehtiyacları arasında balansı təmin etmək imkanı verir. Dövlətlər beynəlxalq hüququn digər subyektləri ilə qurduqları ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələrində beynəlxalq təşkilatlar qarşısında beynəlxalq hüquqa əsasən götürdükləri öhdəlikləri də nəzərə alırlar.

Beynəlxalq müstəvidə cərəyan edən prosesləri öyrənən nəzəri mənbələrə diqqət etsək görürük ki, beynəlxalq təşkilatların əhəmiyyəti üç fərqli kontekstdə araşdırılır: beynəlxalq təşkilatlar aktor kimi, beynəlxalq təşkilatlar forum kimi və beynəlxalq

təşkilatlar siyasi alət kimi. Bu əslində o deməkdir ki, beynəlxalq təşkilatlar:

1) öz səlahiyyətləri çərçivəsində fəaliyyət göstərmək imkanına malik olan hüquqi şəxslərdir, yəni beynəlxalq aktorlardır;

2) digər aktorların (əsasən dövlətlərin, həmçinin digər aktorların) müzakirə etmək, debatlar aparmaq və qərarlar qəbul etmək üçün bir araya gəldiyi məkanlardır, yəni forumdur;

3) dövlətlərin və beynəlxalq münasibətlərin digər aktorlarının öz siyasi maraqlarını təmin etmək üçün istifadə etdikləri alətlər və ya siyasi vasitələrin məcmusudur.

Şübhəhiz ki, müasir dövrdə dövlətlər beynəlxalq münasibətlərin əsas iştirakçısı olaraq qalmaqda davam edirlər. Bununla belə, qloballaşan dünyada dövlətlər arasında qarşılıqlı asılılıq artır, problemlərin həlli çətinləşir və bu da öz növbəsində beynəlxalq təşkilatların əhəmiyyətini artırır. Demək olar ki, bütün beynəlxalq təşkilatlar bu və ya digər dərəcədə üzvləri olan dövlətlərdən, xüsusilə də dünyanın böyük güclərindən asılıdırlar. Bununla belə, təşkilatların malik olduğu institusional mexanizmlər dövlətlərin ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərərək nail ola biləcəklərindən daha artıq hədəflərə çatmağı mümkün edir. Təşkilatların geniş səlahiyyətlərinin və güclü institusional mexanizmlərinin olması onlara müstəqil fəaliyyət göstərmək, səmərəli qərarlar qəbul edərək dünya siyasətinə və üzv dövlətlərin davranışına təsir göstərmək imkanı verir. Beynəlxalq təşkilatların yaradılması haqqında beynəlxalq müqavilələr isə həm də beynəlxalq nizamın əsas müddəalarını, dövlətlərin beynəlxalq müstəvidə davranış qaydalarını və prinsiplərini özündə əks etdirir və dövlətlər üçün yerinə yetirilməsi vacib olan öhdəliklər yaradır.

Beynəlxalq təşkilatların aktor kimi səmərəliliyi onların qəbul etdiyi qətnamə və qərarların təsir qüvvəsindən və yerinə yetirilib-yetirilməməsindən xeyli dərəcədə asılıdır. Beynəlxalq təşkilatlar öz öhdəliklərini yerinə yetirməyən üzv ölkələrə münasibətdə səmərəli tədbirlər həyata keçirmək imkanına malikdir. Lakin əksər hallarda beynəlxalq təşkilatların qərarlarının səmərəli icra mexanizminin olmaması nəticə etibarilə təşkilatın əhəmiyyətinin azalmasına, üzv ölkələrin təşkilatın qərarlarına və qaydalarına əhəmiyyət verməməsinə və onlara riayət etməməsinə səbəb olur. Məsələn, dünyada sülhü və təhlükəsizliyi, xalqların dinc birgəyaşayışını təmin etmək üçün yaradılmış Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi pozan dövlətə qarşı tədbirlər (o

cümlədən hərbi tədbirlər) tətbiq edə bilər. Lakin BMT-nin Nizamnaməsi ilə geniş səlahiyyətlərinin nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, üzvləri arasında ciddi fikir ayrılıqlarının olması Təhlükəsizlik Şurasının işini əksər hallarda iflic vəziyyətə salır. Münaqişələrin və humanitar böhranların qarşısının alınması ilə əlaqədar çevik və təsirli tədbirlər görmək, genişmandatlı sülhməramlı missiyalar formalaşdırmaq, qətnamələrin icrasını məcburetmə tədbirləri ilə dəstəkləmək tələb olunduğu hallarda Təhlükəsizlik Şurası bunu etməyə qadir olmur, onun qəbul etdiyi qətnamələr isə icrasız qalır. Təəssüflə qeyd edilməlidir ki, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi qətnamələr hələ də icra olunmamış, Təhlükəsizlik Şurası isə onların icrasını təmin etmək üçün zəruri olan tədbirləri görməmişdir. Bu cür hallar haqlı olaraq dünya xalqlarının bu təşkilata olan inamının sarsılmasına səbəb olur. Müasir dünyanın reallıqları BMT-də, xüsusilə də Təhlükəsizlik Şurasında ciddi islahatların aparılmasını, təşkilatın fəaliyyətinin həm konseptual, həm də praktik baxımdan inkişaf etdirilməsini labüd edir. Həmçinin Təhlükəsizlik Şurası ilə yanaşı, beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik məsələlərində BMT-yə üzv olan bütün dövlətlərin təmsil olunduğu və birinci ilə müqayisədə daha demokratik təsisat olan BMT Baş Assambleyasının da rolunun gücləndirilməsi günün tələbidir. İslahatlar BMT-nin ancaq beynəlxalq problemlərin müzakirə edilməsi üçün forum rolunu oynamaqdan çıxmasına və sözün həqiqi mənasında multilateralizmin mərkəzinə, qlobal problemlərin üzə çıxarılaraq həll edildiyi səmərəli və təsirli beynəlxalq aktora çevrilməsinə şərait yarada bilər.

Qeyd edildiyi kimi, beynəlxalq təşkilatlar beynəlxalq əməkdaşlığın həyata keçirildiyi forumlar və mərkəzlərdir. Beynəlxalq təşkilatlar dövlətlərə bir araya gələrək müzakirələr aparmaq, mübahisə və ya əməkdaşlıq etmək imkanı verirlər. Onlar mütəmadi toplantılar və informasiya mübadiləsi vasitəsilə dövlətlər arasında davamlı əməkdaşlıq vərdişlərinin formalaşdırılmasına, dövlətlərin bir-birinin maraqlarını və məqsədlərini daha yaxşı anlamalarına və öncədən proqnozlaşdırma bilmələrinə şərait yaradırlar. Beynəlxalq təşkilatlarda, xüsusilə də onların plenar orqanlarında dövlətlər ümumi maraq kəsb edən məsələləri müzakirə edir və onların birgə həlli yollarını axtarırlar. Buna ən bariz nümunə BMT-nin Baş Assambleyasıdır. Bu ali orqan dövlətlərin qlobal və regional məsələlərə dair öz mövqelərini ifadə etməsi, onları narahat edən

problemləri dünya ictimaiyyətinin nəzərinə çatdırması üçün bir növ tribuna rolunu oynayır.

Beynəlxalq təşkilatlar həm də dövlətlərin beynəlxalq müstəvidə öz məqsədlərini həyata keçirmək üçün istifadə etdikləri siyasi və diplomatik vasitələrdir və dövlətlər istər daxili, istərsə də xarici siyasətlərində öz mövqelərini hüquqi və siyasi baxımdan daha da gücləndirmək üçün beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi bəyannatlardan, qərarlardan və digər sənədlərdən geniş istifadə edirlər.

Beynəlxalq təşkilatlar həm də insan hüquqlarının qorunmasında, bu sahədə beynəlxalq standartların və normaların müəyyənləşdirilməsində, dövlətlərin həmin normalara və standartlara riayət etmələrinə nəzarət məqsədilə müxtəlif mexanizmlərin formalaşdırılmasında mühüm rol oynayırlar. İnsan hüquqlarının müdafiəsi beynəlxalq təhlükəsizliyin təmin olunması kontekstində ən əhəmiyyətli məsələlərdən biridir. Əminliklə deyə bilərik ki, sülh və təhlükəsizlik, inkişaf və insan hüquqları ümumi rifahın əsaslarıdır, onlar bir-biri ilə sıx bağlıdır və biri digərini möhkəmləndirir. Bu əlaqə öz əksini hələ 1948-ci ildə qəbul edilmiş İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədə tapmış, hazırkı dövrdə isə çox sayda digər beynəlxalq sənəddə əks olunmuşdur. Ümumi rifahın bu əsas sütunları həm konseptual baxımdan, həm də milli və qlobal səviyyədə bir-biri ilə sıx əlaqəlidir. Bu sütunlardan hər hansı birində çatılmazlıqlar və zəiflik digər sahələrdə də problemləri bərabərində gətirir. Digər tərəfdən, bir ölkədə mövcud olan problemlər milli dövlət sərhədlərini aşaraq qonşu və ya bütövlükdə region ölkələrinə, hazırda dünyada pandemiya ilə əlaqədar cərəyan edən proseslərdən göründüyü kimi, hətta dünyanın bütün regionlarına sirayət edə bilər. Bir çox halda bu təsir kifayət qədər güclü olur, problemlər istər iqtisadi, istər siyasi, istərsə də humanitar sahədə olsun. Bütün bunlar dünyada əməkdaşlıq və dialoq üçün daha açıq mühitin qurulmasını, dinc birgəyaşayış qaydalarına, beynəlxalq hüquq normalarına, o cümlədən BMT Nizamnaməsinə, ATƏT-in norma və prinsiplərinə hamılıqla riayət edilməsini zəruri edir.

Xüsusi qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan dövləti ədalət və beynəlxalq sülhün aliliyi prinsiplərinin inkişaf etdirilməsinə daim sadıqlıq göstərərək beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsinə töhfələr verir. Ölkəmiz qlobal və regional əhəmiyyətli proseslərin təşəbbüskarı kimi çıxış edir, dünya miqyaslı tədbirlərə uğurla ev sahibliyi edir, beynəlxalq təşkilatlarla səmərəli əməkdaşlıq qurur və

onların təşəbbüslərinin təşviqində yaxından iştirak edir. Təsadüfi deyil ki, hazırda dünyanın üzləşdiyi yeni pandemiya ilə mübarizə sahəsində də ölkəmiz səmərəli fəaliyyət göstərir, qlobal miqyasda həmrəyliyin və əməkdaşlığın gücləndirilməsində, beynəlxalq təşkilatların bu sahədə fəaliyyətinin və təşəbbüslərinin dəstəklənməsində yaxından iştirak edir. Bütün bunlar Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzunun, dünya siyasətinin və qlobal problemlərin müzakirəsinə cəlb olunmasının təzahürü, beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunması istiqamətində məqsədyönlü fəaliyyətinin nəticəsidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice // <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>
2. Universal Declaration of Human Rights // <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
3. United Nations. Peace and Security // <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/peace-and-security/>
4. United Nations. Global Conferences // <http://www.un.org/gen-info/bp/intro.html>
5. United Nations Security Council Reports // <https://www.securitycouncilreport.org/>
6. 2005 World Summit Outcome. Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005 // http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf
7. Archer C. International Organizations. London, Routledge, 2001.
8. Barnett M., Finnemore M. The Power of Liberal International Organizations. In: Power in Global Governance. Ed by M.Barnett and R.Duvall. Cambridge University Press, 2005.
9. Hurd İ. International Organizations: Politics, Law, Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
10. Karns M.P., Mingst K.A. International Organizations. The Politics and Processes of Global Governance. London: Lynne Rienner Publishers, 2010.

Nəsim ŞÜKÜROV

BDU-nun Hüquq fakültəsinin Konstitusiyaya hüququ kafedrasının müəllimi, h.ü.f.d., dosent

KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNƏ DAXİL OLAN SORĞULAR, MÜRACİƏTLƏR VƏ ŞİKAYƏTLƏRİN QEYDİYYATI VƏ ONLARIN İLKİN ÖYRƏNİLMƏSİ

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinə sorğu vermək hüququna Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Milli Məclisi, Nazirlər Kabineti, Ali Məhkəməsi, Baş Prokurorluğu, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi və İnsan hüquqları üzrə müvəkkil (Ombudsman) malikdir.

Sorğu Konstitusiyaya Məhkəməsinə yazılı şəkildə verilir. Sorğu səlahiyyətli şəxs tərəfindən, kollegial orqanın qərarı əsasında verildikdə isə onun rəhbəri tərəfindən imzalanır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə verilən müraciətlərin subyektı kimi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi və məhkəmələri çıxış edir. Belə ki, «Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında» qanunun 33-cü maddəsinə görə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 104-cü maddəsinin III hissəsində (Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin səhətinə görə öz səlahiyyətlərini icra etmək qabiliyyətini tamamilə itirdiyi barədə məlumat verildikdə bu faktın aydınlaşdırılması üçün), məhkəmələr isə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsində nəzərdə tutulmuş məsələlərlə (Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən edilmiş qaydada insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının şərh edilməsi ilə) əlaqədar Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət edə bilirlər.

Müraciət Konstitusiyaya Məhkəməsinə yazılı şəkildə göndərilir. Müraciət səlahiyyətli şəxs tərəfindən, kollegial orqanın qərarı əsasında verildikdə isə onun rəhbəri tərəfindən imzalanır.

«Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında» Qanun Məhkəməyə verilən şikayətlərin subyektı kimi «hər kəs»i müəyyən etmişdir. Şikayətlər

pozulmuş subyektiv hüquqların müdafiəsi və bərpa olunması üçün vətəndaşların müvafiq dövlət orqanlarına etdikləri müraciətlərdir. «Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydası haqqında» Azərbaycan Respublikasının 10 iyun 1997-ci il tarixli Qanununun 3-cü maddəsində şikayətə dövlət orqanına, idarəsinə, təşkilatına və müəssisəsinə pozulmuş hüququn bərpası tələbi barədə müraciət kimi leqal anlayış verilmişdir(4).

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin V hissəsinə və «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Qanunun 34.1-ci maddəsinə əsasən hər kəs onun hüquq və azadlıqlarını pozan qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarından, bələdiyyə və məhkəmə aktlarından Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-7-ci bəndlərində göstərilən məsələlərin həll edilməsi üçün Konstitusiya Məhkəməsi pozulmuş insan hüquq və azadlıqlarının bərpa edilməsi məqsədilə şikayət verə bilər.

Özündə konstitusiya nəzarətinin abstrakt formasını ehtiva edən sorğulardan fərqli olaraq şikayətlər konkret olmalıdır. Başqa sözlə, mübahisələndirilən aktla ərizəçinin hüquq və azadlıqlarının pozulması halı mövcud olmalıdır. Hər hansı aktın ərizəçinin hüquq və azadlıqlarını pozması ehtimalı özü-özlüyündə konstitusiya şikayətinə baxılmasına əsas vermir. Vətəndaşların müraciəti konkret ərizəçinin konstitusiya hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı olduqda mümkündür. O.V.Brejnevə görə digər şəxslərin adından konstitusiya nəzarəti orqanına şikayətlə Baş Prokuror və İnsan hüquqları üzrə müvəkkil müraciət edə bilər (5, s. 16). T.Q.Morşakova göstərir ki, vətəndaş birlikləri birliyin özünün hüquqlarının pozulması ilə bağlı şikayətlə müraciət edə bilər. Yəni birliyin məqsədi konkret hüququ kollektiv şəkildə həyata keçirmək və onu müdafiə etməkdən ibarətdir(8, s. 47). F.S.Abdullayev hesab edir ki, hüquqi şəxslərin verdiyi şikayətlər həm birliyin ayrı-ayrı üzvlərinin (təsisçilərinin) həmin birliyin fəaliyyətindən irəli gələn hüquqlarının (məsələn, söz azadlığı, birləşmək hüququ, bərabərlik hüququ və s.) pozulması ilə, həm də ictimai münasibətlərin subyektivi kimi birliyin özünün hüquqlarının (məsələn, hüquqi şəxsin mülkiyyət hüququ, azad sahibkarlıq hüququ və s.) həyata keçirilməsi ilə bağlı ola bilər (2, s. 189).

Sorğu və ya müraciətə həmçinin onları təqdim edən kollegial orqanın iclasında yetərsayın olması və həmin sorğu və ya müraciətin lazımı səs çoxluğu ilə qəbul olunmasını təsdiq edən sənədlər qoşulur. Şikayətə həmçinin məhkəmə aktından şikayət vermək hüququndan tam istifadə edilməsini və ya məhkəməyə müraciət etmək hüququnun pozulmasını təsdiq edən sənədlər qoşulur.

Konstitusiya Məhkəməsində icraatın başlanması üçün daxil olmuş sorğu, müraciət və şikayətlər məcburi qaydada qeydiyyatdan keçirilməlidir. Sorğu, müraciət və şikayətlərin qeydiyyatı Konstitusiya Məhkəməsinin Aparatında aparılır. Daxil olmuş sənəd Konstitusiya Məhkəməsinin səlahiyyətinə aidiyyətindən asılı olmayaraq qeydiyyata alınmalıdır.

Sorğu, müraciət və ya şikayət Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olarkən, ilk növbədə, aşağıdakı məsələlər müəyyən edilməlidir: sorğuverənin, müraciət edənin və ya ərizəçinin Konstitusiya Məhkəməsində müvafiq təşəbbüslə çıxış etmək hüququnun olması; məsələnin həllinin Konstitusiya Məhkəməsinin səlahiyyət dairəsinə aid olması; sorğu, müraciət və ya şikayətin qanunun tələblərinə uyğun tərtib olunması, o cümlədən bütün zəruri sənədlərin qoşulması; sorğu və ya müraciətin Konstitusiya Məhkəməsinə verilməsi barədə qərar qəbul etmiş kollegial orqanın iclasında yetərsay və lazımı səs çoxluğunun olması; məsələ üzrə Konstitusiya Məhkəməsinin qərarının mövcud olmaması; sorğu, müraciət və ya şikayətin qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qəbul edilənlik meyarlarına cavab verməsi.

Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 6-cı maddəsinə görə müəyyən edilmiş qaydada qeydiyyatdan keçmiş sorğu və ya müraciət Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının rəhbərinə təqdim edilir. Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının rəhbəri, onun müavini və yaxud onların göstərişlərinə əsasən Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının müvafiq bölməsinin rəhbəri tərəfindən sorğu və ya müraciət Konstitusiya Məhkəməsinin sədrinə təqdim edilir.

“Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Qanunun 36.1-ci maddəsinə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olmuş şikayətlərin həmin qanunun 34.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş tələblərə uyğunluğunun ilkin öyrənməsini Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsi ilə müəyyən edilən qaydada Konstitusiya Məhkəməsinin aparatı həyata keçirir.

«Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Qanunun 36-cı maddəsinin mənasına görə yalnız şikayətlər Konstitusiya Məhkəməsinin Aparatı tərəfindən ilkin öyrənilir. Şikayətlərin ilkin öyrənilməsi Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 6-cı maddəsinə müvafiq olaraq həyata keçirilir. Həmin maddəyə görə Konstitusiya Məhkəməsinin aparatında şikayətin ilkin öyrənilməsi 7 gün müddətində həyata keçirilir. Şikayətin ilkin öyrənilməsi nəticəsində Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının müvafiq qurumunun rəhbəri şikayət üzrə aşağıdakı hərəkətlərdən birini edir:

1) şikayətin Konstitusiya Məhkəməsinin səlahiyyətlərinə aid olması aşkar görüldüyü halda şikayəti aidiyyəti üzrə baxılması üçün müvafiq dövlət orqanına göndərir və ərizəçiyə bu barədə məlumat verir;

2) şikayətin tərtibi «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 34.6, 34.7 və 35-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olmaması aşkar görüldüyü halda, ərizəçiyə bu barədə müvafiq məlumat göndərərək göstərilən tələblərə riayət olunmasını təklif edir;

3) digər hallarda şikayəti, ona qoşulmuş sənədləri və şikayətin ilkin öyrənilməsi barədə arayışı (bütün material və rəqələri nömrələnmiş və sənədləri siyahıya alınmış qaydada) Konstitusiya Məhkəməsinin sədrinə təqdim edir.

Şikayətin ilkin öyrənilməsi barədə arayış tərtib olunaraq icraçı və Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının müvafiq qurumunun rəhbəri tərəfindən imzalanır. Arayışda aşağıdakılar göstərilməlidir:

– şikayətin qeydiyyat nömrəsi və Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olduğu tarix;

– ərizəçinin tam adı (fiziki şəxsin adı, atasının adı və soyadı; hüquqi şəxsin tam adı);

– şikayətdə mübahisə olunan qanunvericilik və ya icra hakimiyyətinin normativ hüquqi aktı, bələdiyyə və ya məhkəmə aktı barədə qısa məlumat;

– şikayətdə ərizəçinin qənaətinə görə pozulduğu ehtimal olunan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və ya qanunlarında nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqlar barədə qısa məlumat;

– ərizəçinin Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət vermək hüququnun subyektivi kimi qəbul edilməsi üçün əsasın olub-olmaması;

– şikayət Konstitusiyanın 130-cü maddəsinin III hissəsinin 4-cü bəndində nəzərdə tutulmuş məsələyə aiddirsə, şikayətin baxılmasına dair «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 34.2 və 34.3-cü maddələrinin tələblərinə əməl olunması barədə qısa məlumat;

– şikayətin verilməsi üçün «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 34.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı birinin mövcudluğu barədə qısa məlumat;

– şikayət bilavasitə Konstitusiya Məhkəməsinə verilmişdirsə, bunun üçün «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 34.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halların mövcudluğu barədə qısa məlumat;

– şikayətin tərtibinin «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 34.6-cı, əsaslandırılmasının isə 34.6.7-ci və 34.7-ci maddələrinin tələblərinə uyğunluğu barədə qısa məlumat;

– arayış tərtib edən şəxsin şikayətlə bağlı digər vacib qeydləri.

Arayış Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olmuş şikayətin ilkin öyrənilməsinin nəticəsini əks etdirir və arayışda sadalanan göstəricilər, ümumiyyətlə, konstitusiya məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi baxımından şikayətin icraata qəbul edilməsi, yaxud icraata qəbul edilməsindən imtina edilməsi məsələsinin həlli üçün böyük əhəmiyyət kəsb edirlər.

Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının mütəxəssisləri şikayətin ilkin öyrənilməsi zamanı ən əvvəl bu və ya digər şikayətin Konstitusiya Məhkəməsinin səlahiyyətlərinə aid olub-olmamasını qiymətləndirir və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tələblərə uyğunluğunu müəyyən edirlər. V.V.Luşnikovun fikrincə, Konstitusiya Məhkəməsinin Aparatı və ya digər dövlətlərin konstitusiya məhkəmələrində analoji xidmətlər tərəfindən müraciətlərin ilkin öyrənilməsi zərurəti yalnız ekspert qiymətləndirməsini tələb edən çoxsaylı sənədlərin olması ilə deyil, ilk növbədə Konstitusiya Məhkəməsinə baxılması onun səlahiyyətlərinə aid olmayan çoxlu sayda sorğu, müraciət və şikayətlərin daxil olması ilə şərtlənir(7, s. 85).

Şikayətin Konstitusiya Məhkəməsinin Aparatı tərəfindən ilkin öyrənilməsindən sonra Aparat tərəfindən müsbət arayış verildikdə, şikayətin Konstitusiya Məhkəməsinin Palatalarının hakimləri tərəfindən öyrənilməsi mərhələsi başlanır. Hüquq ədəbiyyatında müraciətlərin Konstitusiya Məhkəməsinin hakimi (hakimləri) tərəfindən ilkin öyrənilməsi Konstitusiya Məhkəməsində icraatın məcburi mərhələsi kimi xarakterizə edilir(6, s. 127).

Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 8-cı maddəsinə görə sorğu, müraciət, habelə şikayət və onun ilkin öyrənilməsi barədə Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının arayışı və ya Daxili Nizamnamənin 7-cı maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq verilmiş təkrar şikayət Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri tərəfindən «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 36.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada Konstitusiya Məhkəməsinin Palatalarından birinə verilir. Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri hakimlərin icraatında olan işlərin mürəkkəbliyini, həcmi və sayını nəzərə almaqla, hər bir baxılacaq məsələ üzrə iclasın hazırlanması məqsədilə bir və ya bir neçə məruzəçi-hakim təyin edə bilər.

Məruzəçi-hakim sorğu, müraciət və şikayətləri aldıqdan sonra onların surətlərini Konstitusiya Məhkəməsi Palatasının tərkibində olan digər hakimlərə, «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Qanunun 58.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müraciəti (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səhhətinə görə öz səlahiyyətlərini icra etmək qabiliyyətini tamamilə itirdiyi barədə məlumat verildikdə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin bu faktın aydınlaşdırılması üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə müraciətini) isə Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun iclasında iştirak edən hakimlərə təqdim edir. Konstitusiya Məhkəməsi Palatasının tərkibində olan hakimlərin, habelə «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Qanunun 58.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş məsələ ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun iclasında iştirak edən hakimlərin tələbi ilə məruzəçi-hakim onlara sorğu, müraciət və şikayətlə əlaqədar bütün sənədləri və materialları təqdim edir.

Sorğu, müraciət və şikayəti öyrənən məruzəçi-hakim “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 36.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada Konstitusiya Məhkəməsində baxılmağa hazırlanan məsələ üzrə Konstitusiya Məhkəməsinin Aparatının şöbə və digər bölmələrinə tapşırıq verə bilər. Belə tapşırıq Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının rəhbəri vasitəsilə verilir və Aparatın rəhbəri müəyyən olunmuş müddətlər çərçivəsində onların icrasını təmin edir.

Məruzəçi-hakim qanunla müəyyən edilmiş müddətlər çərçivəsində tapşırıqların icrası, eləcə də icraatında olan sorğu, müraciət və şikayətlərin öyrənilməsi işini təşkil və təmin edir, iclasın hazırlanması ilə əlaqədar bütün tədbirləri Konstitusiya Məhkəməsi adından həyata keçirir.

Sorğu, müraciət və şikayətlərin baxılması üçün “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş müddətlərin pozulmasına yol verməmək məqsədilə məruzəçi-hakim ezamiyyətdə, məzuniyyətdə, xəstə olduqda və digər səbəblər üzündən uzun müddət öz vəzifələrini icra edə bilmədikdə Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri öz təşəbbüsü və ya məruzəçi-hakimin xahişi ilə digər məruzəçi-hakimi təyin edir.

“Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Qanunun 36.3-cü maddəsinə görə məruzəçi-hakim aşağıdakı tədbirləri həyata keçirir:

1. məsələyə Konstitusiya Məhkəməsində baxılması üçün zəruri olan sənəd və materialları toplayır;
2. dövlət və özünüidarə orqanlarından məsələyə aid olan sənəd, material və işləri tələb edir;

3. sorğunu və ya şikayəti tərəflərə, başqa növ sənədi isə maraqlı subyektlərə təqdim edir və məsələyə dair onların yazılı mülahizələrini alır;

4. şahidlərin, ekspertlərin, digər şəxslərin iclasa çağırılmasını təşkil edir;

5. məsələyə baxılması üçün başqa zəruri tədbirləri həyata keçirir;

6. məsələ üzrə məruzə hazırlayır.

Sorğu, müraciət və şikayətlərin Konstitusiya Məhkəməsi Palatalarının və Plenumunun iclaslarında baxılması üçün hazırlanması zamanı məruzəçi-hakim, sorğu, müraciət və şikayətlərin Konstitusiya Məhkəməsinin icraatına qəbul edilib-edilməməsi məsələsinin Konstitusiya Məhkəməsinin Palatalarında və Plenumunda baxıldığı dövrdə isə müvafiq olaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Palataları və Plenumu zəruri olan sənədləri, materialları və işləri tələb edə bilər. Konstitusiya Məhkəməsinin Palataları və Plenumu zəruri sənədlərin, materialların və işlərin tələb edilməsi haqqında qərar çıxarır. Tərəflər (ərizəçilər) və maraqlı subyektlər məsələnin öyrənilməsi və Konstitusiya Məhkəməsinin Palatalarında və Plenumunda baxılması üçün hazırlanması dövründə məruzəçi-hakimə, məsələnin Konstitusiya Məhkəməsinin Palatalarında və Plenumunda baxıldığı dövrdə isə müvafiq olaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Palatalarına və Plenumuna zəruri sənədlərin, materialların və işlərin tələb edilməsi haqqında vəsatətlə müraciət edə bilərlər. Sorğu, müraciət və şikayətlərin Konstitusiya Məhkəməsinin Palatalarında və Plenumunda baxılması üçün hazırlanması dövründə zəruri sənədlərin, materialların və işlərin tələb edilməsinə dair Konstitusiya Məhkəməsinin tələbini məruzəçi-hakim, onların Konstitusiya Məhkəməsinin icraatına qəbul edilib-edilməməsi məsələsinin Konstitusiya Məhkəməsinin Palatalarında və Plenumunda baxıldığı dövrdə isə məhkəmə iclasında sədrlik edən imzalayır.

Beləliklə, konstitusiya məhkəmə icraatı çərçivəsində sorğu və müraciətlərin ilkin öyrənilməsi mərhələsinin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun gedişatında Aparatın mütəxəssislərinin şikayətə qabaqcadan verdiyi rəy təsdiq və ya inkar olunur, habelə iş üzrə Məhkəmənin ilkin hüquqi mövqeyi formalaşır ki, bu da gələcəkdə onun məhkəmə iclasında baxılmasının yüksək səmərəliliyini və operativliyini təmin etməyə imkan verir. Qanunda şikayətin hakimlər tərəfindən ilkin öyrənilməsi mərhələsinin ayrılması Konstitusiya Məhkəməsində baxılan işlərin xüsusiyyətləri, onların xüsusi mürəkkəbliyi və böyük ictimai əhəmiyyəti ilə əlaqədardır. Konstitusiya Məhkəməsində müstəsna olaraq hüquqi məsələlər həll edilir və həmin məsələlərin qabaqcadan öyrənilmədən məhkəmə iclasında araşdırılması son dərəcə çətinlikdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının konstitusiyası. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2018, 100 s.
2. Abdullayev F.S. Azərbaycan Respublikasında konstitusiya icraatının nəzəri və praktiki problemləri. Bakı: Elm, 2009, 396 s.
3. “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı: Qanun, 2012, 60 s.
4. «Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu // <http://e-qanun.az> <<http://e-qanun.az/print.php?internal=view&target=1&docid=6998&doctype=0>>
5. Брежнев О.В. Защита основных прав и свобод граждан в Конституционном Суде: Дисс... канд. юрид. наук. М., 1997, 26 с.
6. Конституционный судебный процесс. Учебник для вузов / Отв. ред. М.С.Саликов. М.: Издательство НОРМА, 2003, 416 с.
7. Лушников В.В. Особенности конституционного судопроизводства // Судебное приложение, 2004, № 49, с. 83-88.
8. Морщакова Т.Г. Принципы и общие правила конституционного правосудия / Российское правосудие в контексте судебной реформы. М.: Р.Валент, 2004, 264 с.

Şükürov Nəsim Heybət oğlu
Bakı Dövlət Universitetinin Konstitusiya hüququ
Kafedrasının hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olan sorğular, müraciətlər və şikayətlərin qeydiyyatı və onların ilkin öyrənilməsi

X ü l a s ə

Məqalədə, məhkəmə hüquq sisteminin təkmilləşdirildiyi bir dövrdə konstitusiya məhkəmə baxışının mühüm rola malik olması, konstitusiya məhkəmə icraatında baxılan işlərin genişliyi və işlərə baxılmasında növbəliliyinə əməl edilməsi üçün, konstitusiya məhkəməsinin icraatına qəbul edilmiş sorğu, müraciət və şikayətlərin mahiyyəti üzrə ilkin öyrənilməsinin zəruriliyi xüsusilə qeyd olunur. Məqalədə həmçinin, konstitusiya məhkəmə icraatı çərçivəsində sorğu, müraciət və şikayətlərin ilkin öyrənilməsinin əhəmiyyəti və bununla bağlı mütəxəssislərin

iş üzrə verdiyi rəy əsasında məhkəmədə ilkin hüquqi mövqeyi formalaşdırmaqla yanaşı onun məhkəmə iclasında baxılmasının yüksək səmərəliliyini və operativliyini təmin etməyə imkan verdiyi bildirilir.

Acar sözlər: konstitusiya məhkəmə icraatı, konstitusiya məhkəməsinə verilmiş sorğu, müraciət və şikayətlər, xüsusi konstitusiya icraatı, xüsusi rəy, məruzəçi-hakim, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarın qəbulu, qüvvəyə minməsi və icrası.

Шюкюров Насиб Хейбат оглы
Кандидат юридических наук, доцент кафедры
Конституционного права
Бакинского Государственного Университета

**Регистрация запросов, обращений и жалоб,
поступивших в Конституционный Суд
и их предварительное изучение**

Р е з ю м е

В статье подчеркивается важная роль конституционного судебного рассмотрения в период совершенствования судебной системы, отдельно подчеркивается необходимость предварительного изучения характера запросов, обращений и жалоб, поступающих в производство Конституционного суда, с тем чтобы соблюдать масштаб и последовательность дел в конституционном судопроизводстве. В статье также излагается важность первоначального изучения запросов, обращений и жалоб в рамках конституционного судопроизводства, и наряду с формированием предварительной правовой позиции в суде на основании экспертных заключений по делу, предоставления возможности обеспечения его высокой эффективности и оперативности.

***Ключевые слова:** конституционное судопроизводство, запросы, обращения и жалобы поданные в конституционный суд, специальное конституционное производство, особое мнение, судья-докладчик, принятие, вступление в силу и исполнение решения Конституционного суда.*

Nasib Shukurov
PhD in Law, Constitutional Law Department
Baku State University

**Registration of requests, appeals and complaints received
by the Constitutional Court and their preliminary study**

S u m m a r y

The article emphasizes the important role of constitutional judicial review during the improvement of the judicial system, separately emphasizes the need for a preliminary study of the nature of requests, appeals and complaints received by the Constitutional Court in order to comply with the scale and sequence of cases in constitutional proceedings. The article also outlines the importance of the initial study of requests, appeals and complaints in the framework of constitutional proceedings, and along with the formation of a preliminary legal position in court on the basis of expert opinions on the case, providing the possibility of ensuring its high efficiency and efficiency.

Keywords: *constitutional proceedings, requests, appeals and complaints filed with the constitutional court, special constitutional proceedings, dissenting opinion, judge-rapporteur, adoption, entry into force and enforcement of the decision of the Constitutional Court.*

TƏDBİRLƏR

Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri Asiya Konstitusiya Məhkəmələri və Ekvivalent İnstitutlar Assosiasiyasının onlayn Konqresində iştirak edib



Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri Fərhad Abdullayev avqustun 27-də Qazaxıstan Respublikasının Konstitusiya Şurasının təşkil etdiyi “XXI əsrin Konstitusiyası – hüququn aliliyi, insan dəyəri və dövlətin səmərəliliyi” mövzusunda keçirilən Asiya Konstitusiya Məhkəmələri və Ekvivalent İnstitutlar Assosiasiyasının onlayn formatda keçirilmiş IV Konqresində iştirak etmişdir.

Tədbirin əvvəlində Qazaxıstan Respublikasının birinci Prezidenti Nursultan Nazarbayevin Konqres iştirakçılarına ünvanlanan məktubu səsləndirildi.

Daha sonra Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Kasım-Jomart Tokayev çıxış edərək, keçirilən Konqresin ölkənin Konstitusiyasının 25-ci ildönümünə təsədüf etdiyini qeyd etdi, Əsas Qanunun

Respublikanın yeni hüquq sisteminin yaradılmasında və inkişafında rolunu vurğuladı.

Açılış nitqləri ilə həmçinin Qazaxıstan Konstitusiyaya Şurasının sədri, hazırda adıçəkilən Assosiasiyaya sədirlik edən Kayrat Mami, Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının sədri Canni Bukikkio, Avrasiya İqtisadi Birliyi Məhkəməsinin sədri Jolımbet Baişev, Almaniya beynəlxalq hüquqi əməkdaşlıq fondunun baş direktoru Frauke Baxler və ATƏT-in Nur-Sultandaki Proqram ofisinin rəhbəri Dyörd Sabo çıxış etdilər.

Tədbirin praktiki hissəsində Qazaxıstan, Türkiyə, Rusiya, Ukrayna, Latviya, Koreya, İndoneziya, Qırğızıstan, Tailand, Pakistan, Hindistan və digər ölkələrin Konstitusiyaya və Ali Məhkəmələrinin sədrləri və hakimləri qanunun aliliyinin təmin olunmasında konstitusiyaya nəzarəti orqanlarının rolu; COVID-19 pandemiyaya şəraitində insan hüquqlarının müdafiəsi; rəqəmsal transformasiya dövründə demokratik dəyərlərin və insan hüquqlarının müdafiəsi; müasir dövlətin inkişafı və digər mövzular üzrə məruzələr təqdim etdilər.

Konqresdə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Sədri Fərhad Abdullayev “Pandemiya dövründə Azərbaycan Respublikasında konstitusiyaya ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin bəzi aspektləri” mövzusunda məruzə ilə çıxış etdi.

Tədbirin sonunda Konqresinin Bəyannaməsi qəbul edildi.

Bəyannamədə konstitusiyaya nəzarəti orqanları tərəfindən konstitusiyaya dəyərlərinin müdafiəsində rolu, Assosiasiyaya üzv olan dövlətlərin qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi prosesi, pandemiya dövründə vətəndaşların hüquqlarının məhkəmə icraatları çərçivəsində təmin edilməsi və digər hüquqi məsələlər öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin təklifi ilə ölkələrin ərazi bütövlüyü və sərhədlərin pozulmazlığı kimi beynəlxalq hüququn fundamental prinsipləri Assosiasiyaya üzv olan ölkələrin Konstitusiyaya və Ali Məhkəmələri tərəfindən yekdil olaraq dəstəklənərək Bəyannamənin mətninə daxil edilmişdir.

Həmin Bəyannamə Assosiasiyaya üzv olan konstitusiyaya ədalət mühakiməsini həyata keçirən orqanlar tərəfindən yekdilliklə imzalanmışdır.

Türkiyə Konstitusiyə Məhkəməsinin sədri Ermənistanın Azərbaycanla qarşı növbəti hərbi təxribatını pisləyib



Sentyabrın 29-da Türkiyə Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin sədri Zühtü Arslan Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayevə telefonla zəng edib.

Telefon danışıqı zamanı Zühtü Arslan Ermənistanın Azərbaycana qarşı növbəti hərbi təxribatını pisləyərək, Türkiyə Konstitusiyə Məhkəməsinin kollektivi adından qardaş Azərbaycanın Vətən uğrunda şəhid olmuş əsgərlərinin, dinc əhalinin erməni işğalçıları tərəfindən qətlə yetirilməsindən kədərləndiyini bildirib və Azərbaycan xalqına dərin hüznə və başsağlığı verib, Türkiyənin daim Azərbaycan xalqının yanında olduğunu vurğulayıb.

Sədr Fərhad Abdullayev türkiyəli həmkarına təşəkkürünü bildirərək, Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş torpaqların Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın şanlı ordusu tərəfindən tezliklə azad olunacağına, insanlığa qarşı törədilmiş cinayətlərə görə erməni separatçılarının beynəlxalq hüquqa əsasən məsuliyyət daşıyacağına və azad ediləcək ərazilərdə Azərbaycan Konstitusiyasının hüquqi qüvvəsinin bərpa ediləcəyinə əminliyini bildirib.

Sədr Zühtü Arslan Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin birgə söyləri nəticəsində bölgədə ədalətin zəfər çalacağına və qardaş ölkənin ərazi bütövlüyünün tezliklə bərpa olunacağına Türkiyə Konstitusiyə Məhkəməsinin bütün hakim korpusunun inamını ifadə edib.

**Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi
Silahlı Qüvvələrə Yardım Fonduna dəstək
kampaniyasına qoşulmuşdur**

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin hakimləri və Aparatın əməkdaşları Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə torpaqlarımızın işğaldan azad olunmasında, ölkəmizin ərazi bütövlüyünün qorunması uğrunda mübarizə aparan ordumuza dəstək aksiyasına qoşulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin hakimlərinin və Aparat əməkdaşlarının əmək haqlarından 100 min manat məbləğində Silahlı Qüvvələrə Yardım Fonduna ianə edilməsi barədə Məhkəmə qərar qəbul etmişdir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİNİN
MƏLUMATI

Redaktorlar:
Kamran Yusifov
Tələt Binnətzadə
Orxan Rzayev
Fidan Xudiyeva
Fidan Pirverdiyeva
Fidan Mövsümova
Nigar Yusubova
Günəl Kərimova-Səmədova

Çapa imzalanmışdır 28.12.2020. Kağız formatı 70x100 1/16.
Fiziki çap vərəqi 12. Tirajı 200.

“ZƏNGƏZURDA” çap evində çap olunmuşdur.
Ünvan: Bakı şəh., Mətbuat prospekti, 529-cu məh.
Tel.: (050) 209 59 68; (055) 209 59 68; (012) 510 63 99
e-mail: zengezurda1868@mail.ru